

ГЕОРГ ЕБЕРС

Адріян і Антіної

РОМАН

З ЧАСІВ РИМСЬКОГО ЦІАРСТВА

ПЕРШИЙ ТОМ

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

I. Українська бібліотека.

Досі появились:

- П. Карманський: Між рідними в південній Америці. З передмовою А. Крушельницького. З 16 малюнками 8⁰, 211 + (1) стор. Ціна 32.000 а. кор., 50 цент.
- А. Крушельницький: Орли, комедія. 8⁰, 266 + (2) сторін. Ціна 28.000 а. кор., 45 цент.
- Трівога, драма. 8⁰, 132 сторін. Ціна 16.200 а. кор. 25 цент.
- Змагання, повість. 8⁰, 415 + (1) ст. Ціна 46.800 а. кор., 70 цент.
- Дужим помахом крил, роман. I. том. 8⁰, 404 сторін. Ціна 46.800 а. кор., 70 цент.
- Дужим помахом крил, роман. II. том. 8⁰, 499 сторін. Ціна 54.000 а. кор., 80 цент.
- Іван А. Крушельницький: Весняна пісня, 8⁰, 128 сторін. Ціна 14.400 а. кор., 25 цент.
- А. Хомик: Всесильний доляр, оповідання, з переднім словом М. Шаповала. 8⁰, 188 сторін. З портретом автора. Ціна 19.800 а. кор., 30 цент.
- С. Черкасенко: Казка старого млина, драма. 8⁰, 138 + (2) сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.
- Про що тирса шелестіла, трагедія. 8⁰, 170 + (2) сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент.
- Твори, том III. (Поезії.) 8⁰, 238 + (2) сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент.

Друкуються:

- О. Грицай: Критичні студії в новітнього письменства. 8⁰.
- А. Крушельницький: Дужим помахом крил, роман. III. том. 8⁰.

II. Бібліотека світової літератури.

Досі появились:

- В. Гюго: Люкреція Борджія, трагедія, переклада В. О'Коннор-Вілінська. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 94 + (2) стор. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
- Т. Готье: Панна де Мопен, роман, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. I. том. 8⁰, XX + 262 + (2) сторін. Ціна 32.400 а. кор., 50 цент.
- Панна де Мопен, роман II. том. 8⁰, 298 + (2) сторін. Ціна 34.200 а. кор., 50 цент.
- Ч. Дікенс: Цвіркун у запічку, оповідання, переклала Др. Н. Супровцова. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 120 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.
- Г. Еберс: Адріян і Антіної, роман з часів римського цісарства, переклав М. Троцький. З передмовою дра О. Грицая. I. том, 8⁰, XVI + 210 сторін. Ціна 25.200 а. кор., 40 цент.
- Адріян і Антіної, II. том, 8⁰, 248 сторін. Ціна 27.000 а. кор., 40 цент.
- Адріян і Антіної, III. том, 8⁰, 256 сторін. Ціна 28.800 а. кор., 45 цент.

(Далі на 3 стор.)

Адріян і Антіной

ГЕОРГ ЕБЕРС

АДРІЯН І АНТІНОЙ

РОМАН
ІЗ ЧАСІВ РИМСЬКОГО ЦІАРСТВА

ПЕРШИЙ ТОМ

З передовою
ДРА ОСТАПА ГРИЦАЯ

КІЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

З німецької мови переклав
Микола Троцький

Передмова.

Георг Еберс (1837—1898) — це в першій мірі заслужений єгиптолог і що-йно у другій письменник. Модерна німецька літературна критика згодилася на цей оконечний осуд про автора поданого тут роману без ріжниці естетичних напрямків і течій, — вона висловлюється нині про цілу романову творчість Еберса тут і там навіть дуже гостро. У 80-их і 90-их роках минулого століття був, правда, кожний новий роман Еберса своєрідною сензацією на літературнім ринку, його дожидали тисячки Еберсових читачів з такою нетерплячкою, з якою дожидали в Англії нового роману Дікенса, у Франції ж нового твору Золя, та німецькі й чужі накладці платили славному професорові єгиптології на ліпському університеті за право видавання його творів чи-там їх перекладів великих гроші. Починаючи від першого роману Еберса — „Фараонова дочка“ („Eine ägyptische Königstochter“, 1864) — до його найціннішої романової спроби, загально відомого оповідання „Номосум“ (1878*) та нашого роману „Ціsar“ (Адріян і Антін [„Der Kaiser“, 1880]),

*) Український переклад цього найкращого оповідання Еберса з'явився свого часу в „Бібліотеці найзнаменитших повістей“, що виходила як додаток до „Діла“.

втішався Еберс неослабаючим зацікавленням німецьких і європейських читачів до своїх перших оповідань на овіді Старого Єгипту, які в часах його першого виступу були ще подекуди археологічною новістю, особливо ж для читачів Німеччини. Старинний Єгипет — яке величаве царство вічно звабливих і вічно незбагнених таємниць могутнього, весь світ, усе людство старинності вгортаючого життя! Таємничий, мов справдіше божество животворний Гапі-Ніль; таємничі, з нічим у світі незрівняні фараонські піраміди, ті незбагнено величні монументи людської богоподібності і всетворчості, такі великотвори людської волі й людської сили, такі божесько незрушимі й мас-статичні, як сама всетворча природа на найвищих вершинах своїх напрестольних Гімаляїв і Альпів; а далі ті святі кольоси, ті ніяким часом, ніякою загибллю незнищимі мури святынь, таємничих святынь таємничих богів Старого Єгипту: Озіріса в Тіс і Абідос, Птаг у Мемфіс, або свято-свята, святощами тисячеліть освячена свяตиня Амона в стобрамних Тебах.

Справді — яке ж величаве царство вічно звабливих і вічно незбагнених таємниць!

„Все в тім краї, у тім Єгипті, є таємницею, — каже устами королевої Клеопатри вдумливий поет Готіс у своїм прекраснім оповіданні „*Une nuit de Cléopatra*“ — все в ньому невблагане загадкове й незбагнене.“ Та проте що-йно з XIX. століттям починає ґеній європейської науки прояснювати безлічі тих таємниць старинного Єгипту. Епохальні досліди ґеніяльного Француза Ф. Шам-

поліона — він умер, маючи всього 42 років*) — що-йно у 30-их роках того століття увінчалися своєрідним завершенням. У Німеччині висліди ассиріо-египтольогічних дослідів що-йно у другій половині XIX. віку стали завдяки монументальним працям Бругша, Лепсіюса, Офферта, Деліча, Емана й нашого романсьєра Еберса дальшими могутніми етапами на сфінксовім шляху пізнання найглибшої душі старинного Єгипту. Це треба нам копечно памятати, коли хочемо — навіть наперекір авторитетам модерної німецької естетичної критики! — вагу романової творчості Георга Еберса ще й нині оцінити як треба. Єгипетські романові картини цього липського університетського професора — це тільки до половини твори безжурної фантазії розмріяного оповідача. Вони в багато більшій часті свідомі спроби популяризування, загального поширення що-найцікавіших вислідів одної з найтяжчих модерних наук і як такі, на мою думку, ще й сьогодня, особливо ж для українських читачів — не без значної вартості.

У своїм романі з єгипетської старини „Уарда“ намагався Еберс відтворити часи найбільшого блеску періоди фараонів. У романі „Фараонова дочка“ зобразив він перший занепад Єгипту в наслідок нападу Персів, — часи гелленізму за правління династії Лягідів розмальовані в оповіданні „Сестри“; у нашім же оповіданні, в романі

*) Шамполіон (Jean Franç. Champollion, 1790—1832) був першим професором єгиптології в Collège de France у Парижі.

„Цісар“ — Єгипет за володіння Римлян та перші проблиски християнства. Так цей останній — це перехід до цього окончного оповідання в ряді Еберсових романів з єгипетської старини, до цього згаданого вже вище „*Homo sum*“, якого овидом є життя християнських анахоретів у пустинях і скелях Єгипту з доби переходу до християнських часів. Як бачимо — цілий цикль свідомо придуманих і виведених картин історично-археологічного характеру, який годилося б причислити до найцінніших епічних циклів, сотворених у XIX. ст., як-що б письменник і поет Еберс був справді артистично відтворив те, що загадав сотворити Еберс-професор. Він, правда, не був без поетичного таланту. В його автобіографії*) стрічає читач багато рисів, питомих усім, справді поетичним вдачам, — н. пр. Його велику вразливість на барви, тони й запахи, дуже вчасні еротичні почування або спромогу особливо гарних снів. І бачить читач його автобіографії, як уже маленький Еберс пробує своїх духових сил у поетичних творах, яких

*) „*Die Geschichte meines Lebens.*“ Vom Kind bis zum Manne. Von Georg Ebers. G. W. Stuttgart-Leipzig, 1892. Ст. 522. — Біографія доведена тут тільки до р. 1863. Даліші події мала зобразити друга частина, яка однаке не з'явилася. Ця перша частина читається доволі гарно, але обіч великих автобіографічних творів у стилі „*Confessions*“ Русса або „*Dichtung und Wahrheit*“ Гете ставити її не можна. Історично-політичний овид епохи свого життя тратить Еберс майже цілком з очей — хоч вона веде від 30-их років до 48 р., а далі до 54 і 66 р.! — та забавляє читача трохи не виключно важними й менше важними подробицями й подробичками із свого життя.

сюжети від скалі погідних казочок здіймаються до драматичних вершин такого мотиву як Пантея й Абрадат*). А хто з тих, що з увагою читали Еберсове „*Homo sum*“, забуде коли той ніжний, справді поетичний чар пів-меланхолійного, пів-святого тихомирря, що сповиває в цьому романі пустинне середовище і життя його героя Павла? Але саме уважне читання його автобіографії пояснює згодом критичному читачеві, чому Еберс як оповідач не в силі був вийти поза вузькі межі пересічного популяризаторського хисту:

Йому недостасє тої спромоги, яка є найвищою, наїгордішою прикметою всякої справді геніяльної вдачі:

Спромоги творчої синтези.

Подивімся тільки з того погляду на наш роман про великого володаря Риму — Публія Елія Адріяна (117—138 р. по Хр.).

Коли б ось Еберс спробував був уподобнити епоху єгипетської мандрівки того великого цісаря не тільки з поетичними інтенціями добродушно всміхненого професора- популяризатора, але таки з глибин справді геніяльної спромоги творчої синтези, творчого уподоблення ціловиду тодішнього життя з усіми глибинами й вершинами йогоalexandrijсько-римської духовости, то тоді

*) Він взятий з історії старини. Абрадат був князем перської області Сузіяни й боровся по стороні Ассирійців проти Кира. Тому одначе, що Кир дуже по-лицарськи поводився з полоненою жінкою Абрадата Пантею, Абрадат перейшов на його сторону і незабаром згинув у бої з Лідійцями. По його смерти Пантеа із жалю за ним убила себе.

Його роман про цісаря Адріяна не був би такою пестрою низкою найріжніших, трохи комічних, трохи драматичних, подеколи цілком трагічних пригод, інцидентів та подій, якою він нині нам являється. Як-що той Еберсовий „Ціsar“ мав і справді попереджувати як переходове звено християнське фіналє велико-римської трагедії в „*Nomo sum*“, то завданням оповідача було тут протиставити як найяркіше протилежні духовости двох протилежних світів: гелено-римського (Адріян) і гелено-християнського (Селене й Павлина). І так само всі інші дієві особи нашого роману, починаючи від жінки Адріяна Сабіни, його любка Антіноя, Веруса й Тіціана, кінчаючи на таких подобах як Керавн, Арсіноя, Геліос, Полюкс, Евфоріон, Доріс і ін., повинні були увійти як рівнорядні чинники в один із кругів двох даних духовостей і кожним своїм виступом поширювати й управдоподібнювати в наших очах той трагічний розріз, який починав зазначуватися між культурою поганського Риму й поганської Александрії з одної — та культурою перших християнських потайних громад з другої сторони. Так, як-що Еберс не мав наміру розповідати за Спартіяном або Віктором Аврелієм простої історіїalexandrійської подорожі цісаря Адріяна й загадав відтворити духові основи одного з найвеличавіших переломових моментів в історії старинного світа, то його першим і найважнішим артистичним завданням була синтеза духових течій у сучаснім Адріянові світі і їх менше або більше свідомої боротьби. Наймогутнішим зразком такої геніяльної, непо-

хитно правдивої синтези старинної духовости є й остане мабуть ще на довгі століття світогляд Фльоберового роману „*Salammbô*“ (1862), який, хоч і першорядний твір штуки, популяризує довголітні археольогічні досліди Фльобера на руїнах старинної Картаґіни краще, ніж цілі сотки чисто популярних творів про те. І таксамо світової слави зразком синтези старинної духовости з епохи перших початків християнства була на цілі десятки літ перед Еберсом прегарна „*Nuratia*“ Ч. Кінгслея (1852), була „*Fabiola*“ кард. Вейземена, або сучасний Еберсові „*Ben Hur*“ Л. Воллеса (1880).

А „Ціsar“ Еберса?

Він, як і кожний інший роман з єгипетської старини того автора, як і взагалі все, що крім того написав наш липський учений, не виключаючи і його автобіографії, такої артистичної синтези (тут старинного світогляду й життя) — не дає. Замість одної, грандіозно суцільної акції, видвидненої як величеське склепіння на гранітних філярах даної духовости, добродушний фабуліст Еберс, який наївно переконаний про те, що творить архитвори, ліпить своє оповідання з безконечного ряду життєвих дрібниць і дрібничок, зберігаючи із знанням шановного вченогоalexandrійські декорації, куліси, костюми, маски й позолотки. Але поза тими всіми цікавими реаліями колишнього alexandrійського життя бачиться, що це здебільшого тільки зовнішні признаки. *Professorenroman* — як кажуть трохи зідливо Еберсові земляки. Душу своїх героїв уподоблює

Еберс довільно, після типових шаблонів, які без труднощів можна подибати не тільки в його дальших романах — також із життя німецького середньовіччя („Die Frau Bürgermeisterin“, „Im blauen Hescht“, „Barbara Blomberg“ і ін.) — але і в пізніших тузинових німецьких Unterhaltungsroman-ах марки Марліт і Ештрут. Тип веселого різбяра Полюкса і його все погідно всміхненої матери так і нагадує постаті німецьких артистів з доби романтики Тіка й Вакенродера, гнівливо-захланний Керавн, подоба мало симпатична і в деяких явах мало правдоподібна, таксамо мало оригінальні, типово ідеальні подоби Арсіної й Бальблі, — Селена, як репрезентантка нових ідей, надто немічна, надто пасивна — як чисто людська індивідуальність. До того всього недостає тим людям якоєсь поважнішої життєвої акції. Цілий роман хитається тут між оповіданням про те, як Адріян потайки приїхав до Александриї, як забавлялися Александрійці, як гарну Селену покусав пес Адріяна, як вона важко захворіла, як її покохав Антіною, як Полюкс і Керавн розгнівали Адріяна, як Арсіноя кохалася з Полюксом, як Антіною шукав за Селеною і як пожертвувався для добра Адріяна і цілий ряд таких інших, чисто романових подробиць, яких одиноким лучним звеном є — особа цісаря Адріяна. „Der Kaiser“. Поважніший характер виявляє уже діскруг Сабіна — Тіціан — Верус.

А діскруг Адріян — Антіної?

Це з де-якого погляду тут найважніший діскруг, не тільки зза особи самого Адріяна, але і з огляду на того гарного тілом сина Бітінії,

якого відносини до цісаря не підлягають нині ніякому сумнівові*). І саме з уваги на той раг excellence поганський гріх у відносинах Адріяна до молодого Грека, який на мою думку теж ма- бути причинився до трагічного самогубства Бі- тинійця, мав Еберс дуже пригожу нагоду проти- ставити в подобах тих обох мужів античну без- оглядність у полових відносинах — високій половині етици молодого християнства. Але Еберс цю сто- рону відносин між Адріяном і Антіноєм під увагу цілком не бере. Він — мабуть з огляду на своїх читачів — не важиться ні одним словом натякнути на правдивий характер Адріянової любови до молодого Грека і через те подоба Бі- тинійця в нашім романі — чи не найслабша з усіх, бо найменше правдива. Ще найкраще з усіх тут виведених характерів змальованій головний герой нашого роману — сам цісар Адріян. Може за ви- ємком обох яв, де цісар не дуже то достойно скипає лютим гнівом на Полюкса й Керавна й цілком не по-цісарськи дає їм почуті свою силу — є в тій подобі не мало з духовости геніяльного наслідника великого Траяна. Можна однаке з пов-ним правом сумніватися про те, чи Адріян, якого найяркішою признакою і прикметою була всесто- ронна рухливість, творча активність і доцільна, справді життєва практичність — стільки дорогого часу присвячував на стеження за зорями, вся- кого роду небесними знаками й гороскопами, що в нашім романі. Це ж не лінивий Габсбург Ру-

*) Це признає отверто навіть такий прихильний Адріянові історик як V. Duryu: „Histoire des Romains“.

дольф II., ця безпомічна жертва злобних богів, лютих зір і хитрих Єзуїтів-жреців. Поминаючи відносини до Антіноя — являється Адріян одним із світло- і культуроносців у ряді великих цісарів старинності. Оттому і здається мені, що така індивідуальність не турбувалася гороскопами так журливо, як це зображує наш автор.

У цілості:

Георг Еберс — це в першій мірі заслужений єгиптолоґ і що-йно у другій — письменник оповідач. Віднайдення і відцифрування того староєгипетського лікарського твору, який у честь свого віднахідника одержав назву *Papyrus Ebers* (Його віднайшов він у Єгипті, в Тебах в р. 1872), записало ім'я Еберса на все золотими буквами в історії розвою єгиптолоґічних дослідів. Його популярно наукові подорожні описи — „*Durch Gosen zum Sinai*“ (1881) та прекрасне „*Ägypten in Wort und Bild*“ (1878/79) — лишуться не тільки клейнодами німецької наукової літератури, але будуть вічно живим джерелом найчудовішої духової насолоди для всякого, хто повний натхненого пістизму для вселюдського минулого схоче в товаристві такого славного провідника як Еберс мандрувати освяченими просторами святого Єгипту. Якими сильними, з глибин найпіднеслішого захоплення пливучими словами вміє він тут малювати вражіння, яке роблять на нинішнього глядача руїни й памятники старинного Єгипту! Який вдумливий поет і фільософ з нього в хвилі, коли він, ставши на вершині піраміди Хеопса, дивиться на світ довкола!

І саме ті — найкращі, найцінніші твори того погідного, невтомно працьовитого, без упину трудащого життя, якому ім'я — Георг Еберс. Як дитина з багатого німецько-голяндського роду фабрикантів — уродився два тижні після смерти батька, — вихований ніжною любовю повдовілої матери, що, хоч молоденька красуня, не віддалася удруге, тільки присвятила ціле своє життя вихованню дітей, — здобув молодий Еберс освіту в гімназії в Котбус і Кведлінбург'ї і далі як правник у Гетінген як типовий велико-німецький бурш та заможній інтелігент. Революційно-визвольні боротьби, які нуртували в лоні Німеччини, починаючи від царистично-поліцейських подвигів злочинного Меттерніха в Карльсбаді (1819), захоплювали багатого паніча Еберса мало. Він міг жити вповні для себе й для своїх студій і тому так легко було йому після розчарування на юридичному виділі покинути права і посвятитися тій науці, яка мала стати працею і трудом усього його життя — єгиптології. І не трудно було йому обїздити Єгипет, йому, синові багатих батьків. Отут може й одна з причин, чому Еберс у своїх романах більш учений, ніж поет, більш натхнений, ніж щасливий жрець строгих Муз краси. В його житті не було тої горесної і проте всетворчої школи життєвого ада, яка одна дас письменникові спромогу тої артистичної синтези істнування, ту ясновидючість поетового погляду, для якого ні границь, ні меж, ні таємниць — ні в просторі ні в часі немає.

Той критичний ясновидючий погляд поета

краще зазначується на овиді Еберсової епохи в романах Гуцкова й Ауербаха, Фрайтага і Шпільгагена, В. Алексіса і К. Ф. Маєра і головно в геніяльних подобах Фріца Райтера та незабутнього поета поетів — Готфріда Келлера. А твори Еберса причислює нині критика до „професорських романів“ у стилі історичних романів пана професора Ф. Дан'a („Kampf um Rom“) або пана професора Адольфа Гаузрата („Antinous“). Але я думаю, що ті „професорські романи“ нашого вченого все таки варти того, щоб їх прочитати. В них є іменно прикмета, яка вилискувє близкими одного великого життєвого клейноду:

Це високий ідеалізм думки й почування.

Ради того ідеалізму не важився липський учений сказати усієї правди про Адріяна. Ради його кожна жінка в нього стає непорочною Селеною або чудовою юною Арсіносю, ради того ідеалізму Еберс не вміє малювати злочину й злочинців між людьми. Світ його погідного духа — це той промінний, казково тихомирний світ, на блаженних овидах якого нашій душі найкраще мріяти про колишні торжества в проміністім Геліополісі, про святыни Амона й Ізиди, про розсяяні ночі Клеопатри та про прогомонілі бенкети пишної Пальміри.

І саме промінь того ідеалізму — це те найцінніше, що у професорських романах Георга Еберса не загасне мабуть ніколи.

Др. Остап Грицай.

ГЕОРГ ЕБЕРС
АДРІЯН І АНТІНОЙ

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ.

Досвітковий сумрак зник, сонце дня першого грудня року 129 по народженні Господа зійшло, але його заслоняли молочно-білі випари, що піднімалися з моря. Було зимно.

Казій, гора середньої височини, стоїть на косі берега між південною Палестиною та Єгиптом; на північнім її боці плюскотить море, яке не мерехтить сьогодня, як звичайно, ясним ультрамаріном. Повільно рухаються його далекі темні, чорно-сині хвили, але близчі забарвлени цілком інакше і прилучаються до своїх сусідуючих з ними на обрії сестер у каламутній, зеленавій сірости, як запорошена трава до темної поверхні ляви.

Північно-східній вітер, що піднявся по сході сонця, почав віяти сильніше, на верхах хвиль показалась молочно-біла піна, але вони не били сьогодня дико й сильно в підніжжя гори, тільки ліниво котилися з безмежно довгими зігнутими хребтами, ніби вони були з важкого розтопленого олова. Легкі й ясні краплі все ж прискали, коли їх зачіпали махавки чайок-рибалок, які з пронизливим криком носились табунками неспокійно над водою, ніби страх гоняв їх туди й сюди.

Троє мужчин мандрували повільно вниз по дорозі, що провадила від верху гори до долини, але

найстарший з них, який ішов попереду, зважав на небо, чайок і порожню рівнину, що лежала по-нижче нього. Тепер він спинився і коли затримав свої кроки, зробили те ж саме й обидва інші. Красивид під його ногами, здавалось, приковував до себе його погляди й оправдував здивування, яке він виявляв, хитаючи злегка похиленою бородатою головою. Як далеко сягало око, простягалась перед ним на захід вузька смуга пустелі, відокремлюючи дві поверхні води одну від другої. По цій природній дамбі йшов геть караван. Мягка нога верблюдів беззгучно торкалась дороги, по якій вони йшли. Їх загорнуті в білі плащі їздці, здавалось, спали і їх погоничі мріяли. Сірі орли на краї дороги не рухались при їх наближенні.

Ліворуч від коси, по якій проходила дорога від Сирії до Єгипту, лежало тмяне море, що зливалось із сірими хмарами; ліворуч, посередині пустелі якийсь чудний краєвид, кінця якого на сході й заході око не було всилі досягти; він був подібний тут до поля покритого снігом, там до стоячої води, а по інших місцях до ситникової гущавини.

Найстаріший мандрівник все поглядав на небо та в далечінъ, другий, невільник, що ніс на широких плечах ковдри та плащі, не відводив погляду від свого пана, а третій, вільний юнак, дивився втомлено і мрійно вниз, на свою дорогу. Стежку, що провадила від верху гори до берега, перебивав шлях до показної будови храму, і по нім пішов бородатий мандрівник. Але він зробив по нім лише де-кілька кроків. Спинився, повернув з нехіттю голову вбік, пробурмотів у бороду декілька незро-

зумілих слів, повернувся, пішов прискореним кроком назад до вузької стежки й подався вниз.

Його молодий супровідник ішов слідом за ним, не піdnімаючи голови й не перериваючи своїх мрій, як його тінь; але невільник піdnяв свою коротко острижену біляву голову й усмішка сильнішого промайнула навколо його уст, коли він побачив з лівого краю шляху дохлого чорного цапа й стару пастушиху біля нього, яка при наближенні мужчинин боязко накрила своє зморшкувате обличчя синьо-чорним серпанком.

»Отже тому,« — пробурмотів до себе невільник і хитнув головою, цілуючи повітря витягнутими устами в напрямку до чорнявої дівчини, яка сиділа, зігнувшись біля ніг старої. Але та, яку він вітав таким робом, не помітила цього німого залияння, бо її очі слідкували, як приковані, за мандрівниками, а особливо за молодим мужчининою. Коли ці троє відійшли так далеко, що не могли вже почути її голосу, дівчина запитала притишеним голосом, здрігаючись, ніби вона побачила духа пустелі: »Бабцю, хто це був?«

Стара зняла серпанок, притулила руку до уст своєї внучки і прошепотіла боязко: »Це він.«

»Цісар?«

Стара відповіла значним похитуванням голови; але дівчина напірала з пристрасною цікавістю на свою бабку, простягала далеко вперед брунатну голову, щоб ліпше бачити, і запитала стиха: »Молодий?«

»Дурна! Той, що йшов попереду, сивобородий.«

»Той? Я хотіла б, щоб молодий був цісарем.«

Це був справді імператор Риму, Адріян, що йшов мовчки попереду своїх супровідників, і здавалось, що його прибуття оживлює пустелю, бо коли він наблизився до очерету, звідти вилетіли вгору з свистячим криком чайки, а зпода горба дюн на краї широкого шляху, який Адріян оминув, вийшло двоє мужчин в священицьких убраних. Вони обое належали до храму Казійського Баалу, маленького будинку з міцного каміння, звернутого до моря, який цісар відвідав учора.

»Чи він втратив дорогу?« — спитав один священик другого фінікійською мовою.

»Ледви,« — відповів другий. — »Мастор оповідав, що він знаходить і в темряві дорогу, якою він ішов один раз.«

»І все ж він дивиться більш на хмари, ніж на землю.«

»Але ж він пообіцяв нам учора . . . «

»Напевно він не пообіцяв,« — перебив йому другий.

»Але ж; прощаючись він гукнув, і я виразно чув це: „Може я прийду знов і запитаю вашого оракула.“«

»Можливо.«

»Я гадаю, він сказав „мабуть“.«

»Хто знає, який знак побачив він там угорі, що його прогнав. Він іде до табору біля моря.«

»Але ж у нашій святочній залі стоїть їжа приготована для нього.«

»Він знайде також унизу, що він потрібує. Ходім, де огидний ранок; мені зимно.«

»Чекай ще трохи, дивись лише.«

»Що?«

»Він не має навіть бриля на сивих кучерах.«

»Його ще ніхто не бачив на мандрівці з покритою головою.«

»А його сірий плащ виглядає зовсім не по-цісарськи.«

»При учті він носить завше пурпур.«

»А знаєш, кого нагадує його хода й його вигляд?«

»Ну?«

»Нашого покійного головного жреця Абібаала; той ступав також так могутньо й замислено і мав таку бороду, як цісарь.«

»Так, так, і міркуюче, мисляче око.«

»Він дивився також часто вгору. Навіть де широке чоло є однакове в обох, — але ніс Абібаала був більш зігнутий, а його волосся не таке кучеряве.«

»Уста нашого учителя були поважні й серіозні, тим часом як уста Адріяна на все, що він говорить і чує, загострюються й здрігаються, ніби він хотів глузувати.«

»Дивись тільки, тепер він повертається до свого улюблена, — Антоній, здається мені, звється цей стрункий хлопець.«

»Антіной, не Антоній. Говорять, він знайшов його в Бітинії.«

»Він гарний.«

»Гарний незрівняно. Який зріст, яке обличчя! Але я все ж не хотів би, щоб він був моїм сином.«

»Улюбленець цісаря?«

»Як-раз тому. Він виглядає тепер уже, ніби на-

солодився вже всим і не відчуває вже втіхи ні від чого.«

На невеличкій площі, біля самого берегу моря, стояло багато шатрів, захищених уламками скель від східного вітру. Між ними горіли багаття, біля яких купчилися римські солдати й ціарські слуги. Напівголі хлопці, діти мешкаючих у цій пустелі рибалок і погоничів верблюдів бігали заклопотано туди й сюди, підтримуючи вогонь сухими стеблами очерету й зівялим бадиллям пустелі; але хоч полумя й шибало високо, дим усе ж не піднімався вгору, тільки блукав під короткими ударами вітру туди й сюди по землі маленькими хмарками, як розігнана отара овець. Він ніби боявся підніматися в сіре, неприязнє, вохке повітря.

Найбільше шатро, перед яким вартували чотири римські солдати, ходячи парами туди й сюди, було широко відкрито до моря. Невільники, що виходили крізь широкий отвір з дошками на стрижених головах, де стояли срібні й золоті миски, тарелі, кухлі вина й чарки з останками учи, мусіли тримати їх обома руками, щоб вітер не звіяв їх додолу. В середині шатро не було прикрашено.

Біля правої його стіни, порушуваної вітром, лежав на подушці ціарський. Його безкровні уста були міцно стулені, його рамена схрещені на грудях і його очі напів-закриті. Але він не спав, бо інколи його уста розкривались і розтягались, ніби він каштував смак якоєсь страви. Часом він відкривав також довгі, цілком покриті маленькими зморшками та синявими жилками повіки, повертає очі вгору або поглядав вбік і вниз на середину шатра.

Там лежав на отороченій синім сукном шкірі величезного ведмедя улюблений Адріяна Антіної. Його гарна голова покоїлась на штучно спрепарованій голові звіра, вбитого його володарем, його права нога гралась вільно в повітрі, оперта на поставлену праву ногу, а його руки були заняті молосським псом цісаря, який притулив свою розумну голову до опуклих, голих грудей юнака й часто поривався до його мягких уст, щоб висловити йому свою ніжність. Але той боронився проти цього, стискав, жартуючи, морду звіра руками, або обгортав його голову кінцем білого паліюма, звисаючого з плеч.

Псові ця гра, здавалось, подобалась; але коли Антіної раз обгорнув міцніше його голову тканиною і пес надармо намагавсяувільнитися від покриття, що не давало йому дихати, він заскавулів голосно, й цей тон скарги спонукав цісаря змінити своє положення й кинути докірливий погляд на юнака, що лежав на шкірі ведмедя; тільки погляд, жадного слова догани. Та незабаром змінився вираз в очах Адріяна, які спинились на постаті юнака з такою любовною увагою, ніби вона була шляхетним твором мистецтва, що на нього ніколи неможна було досить надивитися. І справді боги зробили таким мистецьким твором тіло цеї людської дитини. Чудово мягкий і все ж міцний був кожний мускул на цій шиї, цих грудях, цих раменах і ногах! Ніяке людське обличчя не могло бути більш пропорціонально вирізлено, ніж це.

Антіної помітив, що його володар звернув свою увагу на гру з псом, пустив молосця й

скерував своє велике але мало оживлене око на цісаря.

»Що ти там виробляєш?« --- спитав Адріян приязно.

»Нічого,« — була відповідь.

»Ніхто не робить нічого. Коли хтось все ж гадає, що він дійшов до такого стану, то він принаймні гадає, що він є занятий; а мислити то вже багато.«

»Я зовсім не можу мислити.«

»Кожний може це, і коли ти не робив цього тепер, то ти бавився.«

»Так, із пском.«

При цих словах Антіній спустив ноги додолу, відсунув звіря і поклав обидві руки під свою кучеряву голову.

»Ти стомлений?« — спитав цісарь.

»Так.«

»Ми обидва не спали однакову годину ночі, і я, хоч так значно старіший, ніж ти, почиваю себе бадьюрим.«

»Ти сказав лише вчора, що старі солдати придатні найкраще до нічної служби.«

Цісарь хитнув головою й відповів:

»У твоїх літах, коли не сплять, то живуть втрічі швидче, ніж у моїх, тому потрібують також двічі довше спати. Ти маєш право бути стомленим. Справді ми зійшли на гору вже о третій годині попівночи, а як часто уча кінчиться ще пізніше.«

»Там угорі було так зімно й непривітно!«

»Аж по сході сонця.«

»Раніш ти не помічав цього, бо до того часу ти був занятий зорями.«

»А ти тільки самим собою, це так.«

»Я думав також про твоє здоровля, коли перед сходом Геліоса піднялось зимне повітря.«

»Я мусів чекати його появлення.«

»Пізнаєш ти майбутні речі також по тому, як сходить сонце?«

Адріян подивився здивовано на питаючого, похитав заперечуюче головою, подивився вгору до стелі шатра й по довшій павзі промовив короткими, відокремленими часом одно від другого, реченнями:

»День — то сама теперішність, майбутнє виростає з темряви; з борозди повстae збіжжя, з темної хмари ллеться дощ, у сні відновляється свіжість членів. Хто знає, що виходить з темної смерти?«

Коли цісарь промовчав довший час по цих словах, юнак спитав:

»Коли схід сонця нічого не вчить тебе відносно будуччини, то чому ж ти перериваєш часто твій нічний спокій і сходиш на гори, щоб бачити його?«

»Чому? Чому?« — відповів повільно Адріян, погладив замислено свою сивіочу бороду й казав далі, ніби звертаючись до самого себе:

»Розумові бракує відповіди на це запитання, устам слів, а коли б я й міг це зробити, хто з цеї зволочі зрозумів би мене? Образами можна найдалі піти при таких запитаннях. Хто бере участь у житті, той є актором на сцені світа. Хто хоче бути в театрі великий, той стає на котурни, а чи гора — не найбільша підставка, яку людина може

дати своїй підошві? Цей Казій там є горб, але я стояв на дуже високих верхах і бачив під собою хмари, як Юпітер на своїм Олімпі.«

»Ти не потрібуєш сходити на гори, щоб почувати себе богом,« — скрикнув Антіної, — »тебе називають божеським — ти наказуєш і світ мусить слухатися. З горою під собою почувають себе у всякім разі близче до неба, ніж на рівнині, але . . .«

»Ну?«

»Я не смію висловити того, що мені впало на думку.«

»Тільки кажи.«

»Була маленька дівчина. Коли я брав її на плечі, вона охоче простягала руки вгору й казала: „Я така велика!“ Вона гадала тоді, що вона більша, ніж я, і все ж вона була тільки маленька Пантея.«

»Але в своїй уяві вона була велика, і це є рішаюче, бо для кожного всяка річ є тільки тим, чим він її вважає. — Розуміється, вони називають мене божеським, але ж я відчуваю сто разів на день обмеженість людської сили й людської природи, поза яку я ніде не можу вийти. Тоді мені хочеться, щоб мені здавалось, що я великий, бо нішо на землі не перевищає тоді моєї голови ані зблизька ані здалеку. І коли там зникає перед моїми очами ніч, блискуче світло молодого сонця родить наново для мене світ, віддаючи моїй уяві все ще недавно проковтнуте темрявою, тоді глибші подихи піdnімають мої груди, і легені наповнюються охоче чистішим і легким повітрям височини. Там угорі, в самотній тиші мені самому нішо не нагадує про буденне життя тут унизу, я почуваю

себе зєднаним з великою природою, розгорнутою передо мною. Приходять і відходять хвилі моря, схиляються й піднімаються корони дерев лісу, туман, випари й хмари сунуться й відокремлюються тут і там, і я відчуваю себе там угорі так цілком злитим із усім, що оточує мене, що мені здається, ніби мій подих порушує це. Як журавлів і ластівок, так і мене тягне також у далечінь, і де ж можна було б оку, принаймні прочуваючи, глянути на недосяжну ціль скорше, ніж з верху гори? Безмежна далечінь, яку шукає душа, здається набуває тут форму, яку можна обхопити чуттям, і погляд торкається її меж. Усе мое ество почуває себе там не тільки поширене, а й піднесене, і туга, яку я маю, коли я знаходусь у вирі життя та коли турбота про державу кличе до моїх сил, зникає... Але ти, хлопче, не розумієш цього, — це все речі, якими я не ділюся з жадним іншим смертним.«

»Тільки мене вважаєш ти гідним цього,« — скрикнув Антіної, повернувшись цілком до цісаря і з широко відкритими очима слідкуючи за кожним його словом.

»Тебе?« — запитав Адріян, і посмішка не зовсім вільна від глузування, промайнула навколо його уст. — »Перед тобою я таюся так же мало, як перед амором Праксітеля в моїй робітні в Римі.«

З сердця юнака піднялась кров до щок і забарвила їх палаючим пурпуром.

Цісарь помітив це й промовив задобрюючи:

»Ти для мене більш, ніж твір мистецтва. Мармур не може червоніти. В часи Атен краса керувала життям, а ти доводиш мені, що богам подо-

бається втілювати її також і в нашім теперішнім світі. Твій вигляд помирює мене з дізгармоніями істнующого. Він впливає на мене добре, але як же я мав би жадати від тебе, щоб ти розумів мене? Твоє чоло не сотворене для мислення. Чи може ти зрозумів одно з моїх слів?«

Антіноя опер горішню частину свого тіла на ліву руку, ѹ віднімаючи праву, він вигукнув рішуче »так«.

»Яке?« — запитав цісаръ.

»Я знаю тугу.«

»До чого?«

»До багатьох річей.«

»Назови мені одну з них.«

»Тугу по насолоді, після якої не наступає витверезіння.«

»Це бажання ти поділяєш з цілою римською молоддю, тільки вона заощаджує собі звичайно того, щоб робити з цього висновки. Далі!«

»Я не смію.«

»Хто забороняє тобі говорити отверто зо мною?«

»Ти сам зробив це.«

»Я?«

»Так, ти; бо ти заборонив мені говорити про мою батьківщину, мою матір, про моїх родичів.«

Чоло цісаря нахмурилось і він відповів суворо:

»Я твій батько, ѹ мені повинна належати ціла твоя душа.«

»Вона належить тобі,« — відповів юнак, ліг знову на шкіру ведмедя ѹ міцно загорнув плечі паліюном, бо удар вітру повіяв зимно через відчинені двері шатра, крізь які увійшов до свого

володаря Флегон, довірений писарь цісаря. За ним ішов невільник з багатьома запечатаними звитками під рукою.

»Чи ти, цісарю, схочеш полагодити одержані листи й писання?« — запитав урядовець, якого гарно впорядковане волосся розпатлав вітер.

»Так, а тоді ми запишемо, що я спостеріг у цю ніч на небі. Маєш ти таблиці при собі?«

»Я сказав розклести їх у шатрі, приготованім для роботи, цісарю.«

»Хуртовина, здається, дуже розлютилася?«

»Вітер, здається, віє одночасно із сходу й півночи. Хвилі дуже високі. Цісарева матиме злий переїзд.«

»Коли вона виїхала?«

»Кόло півночи було піднято котви. Корабель, який забрав її з Александрії, — це гарне судно, але хитається неприємно з одного боку на другий.«

Адріян голосно засміявся при цих словах з різкою гострістю й крикнув:

»Це переверне їй серце й шлунок згори додолу. Я хотів би бути при цім! Але ні — присягаюсь усіми богами, ні, я не хотів би цього! Сьогодня вона напевне забуде нафарбуватися. І хто зачеше їй волосся, коли жінок не минула також ця доля? Ми лишимося сьогодня ще тут, бо коли я стріну її незабаром по її приїзді до Александрії, вона буде самою жовчю й оцтом.«

При цих словах Адріян піднявся із свого ложа й ішов попереду свого секретаря з шатра, вітаючи Антіноя рукою.

При розмові улюбленця з володарем був при-

сутний яцігієць Мастор, що стояв у глибині шатра. Він був невільник, і тому на нього зважали так само мало, як на молоського пса, який пішов за Адріяном, або на подушку, на якій лежав цісар.

Цей гарний, добре збудований мужчина крутив якийсь час кінці своїх довгих червонуватих вусів, гладив рукою по круглому, коротко остриженому черепі, стягнув хитон на своїх особливо ясно біліючих грудях і не відводив свого зору від Антіона, який повернувся, покрив своє обличчя руками й притулив його до шкіри позаду голови ведмедя.

Мастор мав щось сказати йому, але не зважувався покликати його, бо улюбленець був непочитальний у своїм поводженні з ним. Инколи він охоче слухав його й розмовляв з ним, як з приятелем, инколи ж відкидав його гостріше, ніж найсуворіший висікака свого найнижчого слугу. Нарешті невільник зважився й покликав юнака, бо йому здавалось лекше почтути лайку, ніж заперти в собі вже перетворену в слова, тепло відчуту, хоч би й маленьку думку.

Антіон підняв трохи голову над своїми руками й запитав:

»Чого ти хочеш?«

»Я хотів тільки сказати«, — промовив яцігієць, — »що я знаю, хто була та маленька дівчинка, яку ти брав инколи на свої плечі. Не правда? Це твоя сестричка, про яку ти мені недавно оповідав?«

Той, до кого була звернута ця мова, хитнув головою, поклав її знову на руки і його плечі піднімались та опускались так сильно, що це виглядало так, ніби він плакав.

Мастор помовчав де-кілька хвилин. Тоді він приступив ближче до Антіноя й промовив:

»Ти знаєш, я маю сина й доньку, і я охоче слухаю, коли оповідають про маленьких дівчаток. Ми тут самі, і коли це облекшить тобі душу...«

»Залиши, я вже оповідав тобі десять разів про мою матір і маленку Пантею«, — відповів Антіної, намагаючись показати, що він панує над собою.

»То зроби це сьогодня спокійно в одинадцятий раз,« — просив невільник. — »Я можу оповідати про своїх у кухні й тaborі тільки, скільки лише хочу. Але ти? Зараз, як звали того песика, якому маленька Пантея зробила червону шапку?«

»Ми звали її Калістою«, — скрикнув Антіної і витер рукою очі. — »Мій батько не хотів терпіти її, але ми прихилили на свій бік матір. Я був її улюбленицем, і коли я обнімав її та, просячи, дивився до неї обома очима, то вона казала ,так' до всього, про що я прохав її.«

Веселій бліск світився з утомленого ока юнака, він думав про багато втіх, за якими не приходило витверезіння.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ.

Одна з палат збудованих князями Птолемеями в Александрії лежала на косі Льошії, яка висувалась у блакітне море, як вказуючий на північ палець. Вона творила східну межу великої пристані. В ній було завше багато кораблів, але сьогодня вона була особливо повна, і Ціарська вулиця, вимощена вигляженими камінними плитами, що провадила від аристократичного кварталу, навколо якого плоскотіло море, так званого Брухіюма, до коси, була так переповнена цікавими громадянами, пішими й у повозках, що ці останні були примушенні переривати свою їзду, по дорозі до приватної пристані ціарських кораблів.

Але на пристані можна було справді побачити де-що незвичайне, бо тут лежали охоронені високими молами чудові триреми, галери, довгі й тягарові кораблі, які привезли дружину Адріяна й почот пануючої пари до Александрії. Могутнє судно, з дуже високою будовою кають на заднім покладі і головою вовчиці на високім, як дерево, сміливо загнутім носі, викликало найбільшу увагу. Воно було ціле вибудоване з кедрового дерева, роскішно прикрашене бронзою та слоновою кістю і звалось »Сабіна«. Один молодий горожанин вказав пальцем на перед корабля, де золотими літе-

рами було виписано це імя, штовхнув свого супровідника й промовив, сміючись:

»Сабіна має голову вовчиці.«

»Голова пави пристала б до неї краще. Чи ти бачив учора, як вона їхала до Цезареума?« — сказав йому другий.

»На жаль,« — скрикнув перший, але зараз замовк, побачивши позаду себе римського ліктора, який ніс на лівім плечі гарно скручену вязанку берестових прутів і палиці в правій руці та намагався при допомозі своїх товаришів розділити юрбу й прокласти шлях для повозу свого пана, цісарського префекта Тіціяна, який повільно йшов слідом за ним.

Високий урядовець почув легкодумні слова громадянина і промовив, повертаючись до стоячого біля нього чоловіка та відкидаючи новими складками кінець своеї тоги:

»Дивний народ! Я не можу гніватися на нього, але я проїхав би ліпше звідси до Канопа на ножі, ніж наalexandrійськім язиці.«

»Чи ти чув, що цей товстий сказав раніше про Веруса?«

»Ліктор схотів його схопити, але суворістю у них неможна нічого осягти. Коли б вони мусіли платити тільки одну сестерцю за кожне їдке слово, я кажу тобі, Понтію, місто мусіло б збідніти, а наш скарб незабаром мусів би бути більший, ніж у стародавнього Гіга Сардського.«

»Полиши їх, нехай будуть багаті!, — скрикнув інший, головний будівничий міста, чоловік понад тридцять років, з дуже опуклими, енергійними

очима, і казав далі низьким басом, сильно стискаючи звіток, який він тримав у руці: — »Вони вміють працювати, а піт солений. При роботі вони підтримують, а при відпочинку кусають один другого, як баскі коні біля одного дишля. Вовк — показний звірь, а виламай йому зуби, і він зробиться паршивим псом.«

»Це цілком моя думка,« — скрикнув префект. — »Але ми вже тут. Вічні боги! Я все ж таки не уявляв собі, що справа стоїть так зле. Здалеку це виглядало все ще досить гоже!«

Тіціян і будівничий висіли з повозу, перший наказав лікторові покликати управителя палати, й оглянув тоді з своїм супровідником з початку ворота, що провадили до палати. Вони виглядали з своїми подвійними колоннами, які підтримували високе накриття, досить показно, але все ж зовсім непривітно, бо штукатурка в багатьох місцях повідпадала, капітелі мармурових колон були сильно ушкоджені, і високі, обиті металем половинки дверей висіли косо на завісах.

Понтій міряв кожну частину воріт гострими поглядами і війшов потім з префектом у перший двір палати, в якім за часів князів Птолемеїв стояли шатра послів, писарів і службових королівських урядовців.

Там натрапили вони обе на несподівану перешкоду, бо від хатини, в якій мешкав воротарь, було протягнуто декілька шворок поперек помосту, на якім зеленіла трава й цвіли високі будяки.

На шворках висіла вохка білизна всіх форм і розмірів.

»Гарне приміщення для цісаря,« — зітхнув Тіціян, порушуючи плечима, й спинив ліктора, який підняв свої прути, щоб скинути шворки на землю.

»Не так зле, як воно виглядає,« — промовив рішучо будівничий. — »Воротарю, гей, воротарю! Де стирчить лише той негідник?«

Тим часом, як він гукав, а ліктор поспішав до середини палати, Понтій пішов до хати воротаря, і зігнувшись, проклав собі шлях попід вохку білизну та спинився. Від того часу, як він переступив поріг воріт, на його обличчі відбивалась нетрепливість і подражнення, а тепер його великі уста почали усміхатися й напів голосно він гукнув до префекта:

»Тіціяне, а ну попробуй пройти сюди!«

Підстаркуватому достойникові, який був о цілу голову вищий, ніж будівничий, було справді не легко пройти, зігнувшись, під шворками. Але він робив це в добром настрої, і намагаючись не посқидати білизни, він гукнув до Понтія:

»Я починаю поважати дитячі сорочки. Під ними можна все ж таки пройти, не зломивши собі хребта... Ax, ax! це чудово!«

Цей останній оклик відносився до видовища, на яке будівничий запросив префекта і яке справді було досить своєрідне.

Ціла передня частина хатини воротаря поросла плющем, який оточував також повними закрутами вікно й двері мешкання воротаря. Між зеленими паростками висіло багато квіток із шпаками, дроздами і маленькими співучими пташками. Широкі

двері хати стояли зовсім одчинені і дозволяли бачити досить велику, пестро помальовану кімнату. В глибині її видно було глиняну модель Апольона дуже гарної роботи. Над ним і біля нього висіли лютні й ліри ріжних форм та розмірів.

Посередині кімнати, зараз біля дверей видно було стіл, на нім велику клітку з багатьома кублами, повними молодих щиглів, та зеленою травою між кругловатими патичками, великий кухоль вина та пугар, прикрашений гарно виконаною різьбою з слонової кости. Біля начиння до пиття на камінній плиті стола лежала рука старої жінки, яка заснула в своїм фотелі. Не зважаючи на маленькі сиві вуси над її устами та дуже червоне чоло й щоки, вона виглядала доброю й привітною. Вона бачила у сні мабуть щось дуже приємне, бо постава її уст і очей, з яких одно було напів відкрите, а друге міцно закрите, надавала їй вигляд, ніби вона тішилась.

На її колінах спала сіра кітка, а біля неї, ніби ця весела кімната, наповнена зовсім не запахом бідности, а якимсь своєрідним приємним запахом, не знала жадної ворожнечі, спав маленький лохматий пес, який міг завдячувати сніжню білість своєї шкіри тільки особливо дбайливому плеканню. Двоє інших, дуже подібних до першого, песиків спало на підлозі біля ніг старої й, здавалось, спали так же міцно, як і вона.

Коли префект підійшов до нього, будівничий вказав пальцем на це тихе життя й прошепотів:

»Коли б ми мали тут якогось маляра, з цього був би чудовий малюнок.«

»Незрівняно!« — відповів Тіціян. — »Тільки ця густа барва на обличчі старої здається мені, з огляду на розміри стоячого біля неї кухля з вином, трохи непевна.«

»Але чи бачив ти колись більш мирний, привітний і тихіше настроєний малюнок?«

»Так спала Бавкіда, коли Філемон дозволяв собі колись раз вийти. Чи може цей щиро привязаний чоловік був завше дома?«

»Мабуть. Але тепер мирові кінець.«

Близість приятелів збудила одного з песиків. Він забрехав і зараз-же піднялисся його товариши й забрехали навипередки з ним. Улюбленець старої скочив також з її колін, між тим як його пані й кітка не зважали на цей галас і спали далі.

»Це воротарка,« — засміявся архітект.

»І цю фалянгу псів, яка стереже палати цісаря,« — додав до цього Тіціян, — »можна легко покласти одним ударом. Уважай, тепер поважна матрона прокідається.«

Брехання псів збудило справді стару, вона трохи встала, підняла руки й тоді, напів співаючи, напів говорячи коротке речення, відкинулась знов у фотель.

»Це чудово,« — скрикнув префект. — »Все тільки весело, гукнула вона зо сну. Як то буде поводитися ця чудна людська дитина, коли вона не буде спати?«

»Мені було б шкода гнати стару з її кубла,« — промовив будівничий, розгортуючи свій звиток.

»Ти й не торкнешся цеї хатки,« — скрикнув

жаво префект. — »Я знаю Адріяна. Він любить такі своєрідні речі й людей, і я закладаюсь, що він у свій спосіб наваже зносини з старою. А от врешті йде управитель цеї палати.«

Префект не помилився, бо швидкі кроки, наближення яких він почув, походили від того, кого вони чекали.

Вже на деякім віддаленні було чутно сопіння поспішаючого чоловіка, що, йдучи далі, зірвав додолу раніше, ніж Тіціян міг перешкодити йому зробити це, шворки, протягнуті через двір, разом з білизною, яка висіла на них.

Коли запона, що відокремлювала його від представника цісаря й його супровідника, впала, він склонився перед першим з них так низько, як це дозволяла йому велика повнота його черева; але швидка його хода, насильний вчинок, який він поповнив, і його здивування з нагоди появилення на Нілі могутнього чоловіка в будові, довіреній його опіці, відібрало йому й так не вистарчаючий віддих у такій мірі, що він не спромігся навіть пробурмотіти привітання.

Та й Тіціян дав йому також мало часу на це; він висловив свій жаль відносно злой долі лежачої на землі білизни та назвав цьому урядовцеві імя і фах свого приятеля Понтія. Коротко він повідомив управителя, що цісарь хоче жити в палаті, якою він заопікується. Він, Тіціян, довідався про лихий стан її і прийшов порадитися з ним і архітектором, що могло б бути зроблено в небагато днів, щоб зробити занедбаний замок придатним до перебування Адріяна, та направити принаймні ті

шкоди, які кидаються у вічі. Нехай він, управитель, провадить його з одної кімнати до другої.

»В цю хвилю... зараз,« — відповів грек, що набув собі тяжкої ваги тіла протягом багатьох років спокою. — »Я побіжу й принесу ключі!«

Він відійшов, сопучи, й швидкими рухами своїх коротких, круглих пальців він розпустив правий бік свого все ще буйного волосся.

Понтій подивився на нього й промовив:

»Поклич його назад, Тіціяне. Йому перешкодили припалювати свої кучері. Коли ліктор по кликав його, був готовий тільки один бік. Я даю свою голову у заклад, що він дастъ закучерявити і другий бік раніше, поки прийде назад. Я знаю своїх греків!«

»Поліши його!« — відповів Тіціян. — »Коли ти маєш слухність відносно нього, то він відповідатиме на наші запитання без інших думок аж тоді, коли буде закучерявлена й друга половина його волосся. Я знаю також, як поводитися з своїми греками.«

»Ліпше, ніж я, як бачу!« — відповів архітектоном переконання. — »Державний муж працює так з людьми, як ми з неживими масами. Бачив ти, як зблід цей товстий, коли ти казав про небагато днів, по убігу яких цісар має намір прибути сюди? Там у цій старовині мусить гарно виглядати! Кожна година коштовна, а ми втратили вже тут стільки часу!«

Префект хитнув головою, згожуючись з будівничим і пішов слідом за ним до внутрішніх покoїв замку.

Який великий, який гармонійний був розклад цеї величезної будови, через яку провадив тепер римлян управитель палати Керавн, прикрашений кругом гарними кучерями!

Замок стояв на штучнім горбі посередині коси Льошії і з деяких вікон та альтанок можна було добре бачити вулиці і площі, доми, палати й громадські будинки світового міста й кишіючу кораблями пристань. Багате, ріжнородне й барвисте було видовище, що розгорталось із Льошії на захід і південь, а хто дивився з альтанки палати Птолемеїв на схід та північ, перед тим відкривався ніколи не втомляючий вигляд на безконечне море обмежене тільки склепінням неба.

Коли Адріян з Казійської гори наказав через поспішного гонця свому префектові Тіціянові урядити для свого прийому якраз цю будову, він зінав добре, що йому могло дати її положення; . . . справою його урядовців було досить направити занедбану внутрішність замку незамешкалого від часу упадку Клеопатри.

Ах, він дав їм часу девять днів, небагато більш, ніж один тиждень! І в якім же стані знайшли вони ці занедбані, пограбовані оселі найвищого блиску — Тіціян і Понтій, що останньому з них стікав ясний піт із чола при огляді і рисуванні, розслідженні і писанні!

Колюмни й сходи у внутрішніх покоях вдержалися досить добре, але крізь відкриті стелі заль для урочистостей і зборів — падав до середини дощ; чудові мозаїчні підлоги тут розійшлися, там по середині якоєсь залі, причілка або прикраше-

ного колючими двору росла невеличка лука; бо вже Октавіян Август, Тіберій, Веспазіян, Тіт і чимало префектів доручало обережно виламувати найкращі музівійські малюнки з славетної палати Птолемеїв на Льошії й перевозити їх до Риму або до провінцій, щоб прикрашувати там ними свої міські будинки й віллі.

Те ж саме сталося й як-раз із найкращими статуями, якими перед де-кількома сотками років прикрашували цю палату знавці мистецтва, Лагіди; окрім неї вони, розуміється, мали в Брухіюмі й ще інші, більші. Посередині одної великої мармурової залі стояв чудово зроблений водограй получений з дуже добрим міським водопроводом. Протяг доходив до цеї залі і в негожі дні гнав воду по цілій підлозі, позбавленій своєї музівійської прикраси; і тепер всюди, де ступала нога, вона була покрита тонкою, темнозеленою, слизькою, вохкою тканиною мохових рослин.

У цій залі управитель палати Керавн оперся об стіну і, витираючи своє чоло, більш просопів, ніж промовив: — »Дійшли... до кінця!«

Ці слова згучали так, ніби він говорив не про кінець палати, тільки про свій власний, і ніби глузуючи з нього будівничий Понтій з властивою рішучістю, не гаючи часу, зауважив:

»Добре, то ми можемо зараз почати звідси ново дослідження.«

Керавн не перечив, але коли він подумав про багато сходів, на які треба було підніматися, він виглядав так, ніби йому прочитали його смертний присуд.

»Треба також, щоб я лишився при твоїй дальшій роботі, коли певно будеш обдивлятися у деталях?« — запитав префект будівничого.

»Hi,« — відповів той, — »розуміється, коли ти матимеш зараз же ласку подивитися до моого пляну, дозволиш, що я у загальних рисах зясую тобі свої наміри і даси мені упovажнення, в кожнім окремім випадку вільно користуватися людьми й матеріалом.«

»Згожуюсь,« — відповів Тіціян, — »я знаю, що Понтій не візьме жадного чоловіка і жадної сестерції більш або менше, ніж цього вимагає ціль.«

Будівничий склонився мовччи, а Тіціян казав далі:

»Перш усього — гадаєш ти виконати своє завдання у вісім днів і девять ночей?«

»Оскільки це можливо! Мабуть, коли б я мав тільки чотирі дні більше, це було б правдоподібно.«

»Отже треба було б затримати Адріяна на чотири рази по двадцять чотири годині.«

»Пішли йому на зустріч до Пелюзіюма цікавих людей, хоч би астронома Птолемея та софіста Фаворіна, який чекає його тут. Вони зможуть затримати його там.«

»Це не зла думка! Побачимо. Але хто може числитися з настроями цісаревої? Думай у всякім разі, що ти маєш тільки вісім днів.«

»Добре.«

»Де сподіваєшся умістити Адріяна?«

»Придатні до того властиво тільки незначні частини старої будови.«

»Відносно цього я мусів, на жаль, сам переко-

натися», — промовив префект з притиском і казав далі, звертаючись до управителя не тоном суворої догани, тільки тоном пожалкування:

»Мені здається, Керавне, що це було б твоїм обовязком повідомити мене про занепад цеї будови.«

»Я скаржився вже,« — відповів той, — »але на мое подання я одержав відповідь, що на це нема жадних засобів.«

»Я не знаю нічого про цю справу,« — скрикнув Тіціян. — »Коли ти піslав своє подання до префектури?«

»При твоїм попередникові Гатерієві Непосові було це.«

»Так«, — відповів префект, розтягаючи слово. — »Тоді! На твоїм місці я повторював би своє подання що-року і безумовно при вступленні нового префекта. Але тепер ми не маємо часу говорити про прогаянне. На час присутності цісаря тут я, може, пішлю тобі на поміч одного з моїх урядовців.«

Тіціян повернувся коротко спиною до управителя й запитав будівничого:

»Ну, мій Понтію, яку частину палати маєш ти на увазі?«

»Внутрішні залі й кімнати вдержалися ще найкраще.«

»Але про них ми повинні найменше думати!« — скрикнув Тіціян. — »В таборі цісарь задоволений всим, але де є вільне повітря й вигляд удалечінъ, там він мусить їх мати.«

»То виберемо західній ряд кімнат. Тримай плян, мій показний друже.«

Управитель зробив, що йому було наказано, будівничий скопив олівець, провів ним сильно в повітрі понад лівою стороною рису й промовив:

»Це західна частина палати, яку видно з пристані. З півдня приходять сюди з початку до високого перистіля, який можна уживати за почекальню. Він буде оточений кімнатами для невільників і прибічної сторожі. Далі, менші залі біля головного входу ми призначимо для урядовців і писарів, у цій великій гіпетральній залі з музами Адріян даватиме авдієнції і в ній можуть збиратися гості, яким він дозволить їсти при своїм столі в цім широкім перистілі. Менші, добре удержані кімнати обік довгого коридору, що провадить до мешкання управителя, повинні належати пажам, секретарам і іншим особистим слугам цісаря, довга, виложена шляхетним порфіром і зеленим мармуром та прикрашена бронзовим фрізом, кімната, гадаю, сподобається Адріянові як робітня та відпочивальна.«

»Чудово,« — скрикнув Тіціян. — »Я хотів би показати твій плян цісаревій.«

»Тоді я потрібуватиму заміські вісьмох днів стільки ж тижнів,« — відповів спокійно Понтій.

»Ти маєш слухність,« — відповів префект, сміючись.

»Але скажи, Керавне, чому дверей нема як-раз у найкращих кімнатах?«

»Вони були з коштовного тієвого дерева і їх захотіли мати в Римі.«

»Я певно стрінув одні або другі там«, — про-

бурмотів префект. — »Твої столярі мусять поспішати, Понтію.«

»Скажи краще, торгівці килимами будуть тішитися. Де це можна, ми закриємо двері тяжкими запонами.«

»Що буде з цього вохкого мешкання для жаб, яке, коли я не помиляюся, мусить притикати до їдалльні?«

»Сад наповнений, листковими рослинами.«

»Це гарно. Але розбиті статуй там у середині?«

»Найгірші ми повикидаємо.«

»Чи не стоїть Апольон з дев'ятьма музами в простороні, призначеній тобою для залі авдієнцій?«

»Так.«

»Вони вдергалися, я гадаю, досить добре?«

»Сяк-так.«

»Уранії немає цілком«, — зауважив управитель палати, тримаючи все ще плян перед собою.

»Де ж вона ділася?« — запитав Тіціян не без хвилювання.

»Вона особливо сподобалась твоєму попередникові, префектові Гатерієві Непосові і він взяв її з собою до Риму«, — була відповідь.

»Чому як-раз Уранію?« — скрикнув Тіціян подражнено. — »Її не може бракувати в залі авдієнцій цісаря, що знає астрономію. Що тут робити?«

»Іншу готову Уранію, таку завбільшки, як її сестри, буде важко знайти, а ми не маємо часу шукати; отже треба виготовувати нову.«

»За вісім днів?«

»І стільки ж ночей!«

»Але прошу тебе; раніш, ніж мармор . . . «

»Хто думає про нього! Папій зробить нам одну таку з соломи, тканини й гіпсу . . . я знаю цього чарівника . . . а щоб інші не дуже відріжнялися від своєї новонародженої сестри, їх помалюють набіло.«

»Чудово; але чому ти вибіраєш Папія, коли ми маємо Гармодія?«

»Гармодій відноситься поважно до мистецтва, і раніш, поки він буде готовий з своїми плянами, прибуде вже цісарь. Папій робить з тридцятьма помічниками все, що в нього замовлять, щоб йому тільки платили гроші. Зрештою його останні речі, особливо гарна Гагія, зроблена для Жида Досіфея, і бюст Плютарха, поставлений у Цезареумі, дивують мене, вони повні сили й принади. Але хто може відріжнити, що його робота, а що його учнів? Досить, він знає, як це робиться, і коли можна добре заробити, то він вирубає тобі з мармуру за п'ять днів цілий морський бій.«

»То дай замовлення Папієві. Але бідні попсовані підлоги; що ти зробиш з ними?«

»Гіпс і фарба мусять уздоровити їх,« — відповів Понтій. — »Де це не пощастиТЬ зробити, там покладемо по східному звичаї на підлогу килими. Милостива ноще, як же темніє! Дай, плян, Керавне, і подбай про смолоскипи й лямпи, бо сьогодняшній день і його наступники матимуть повно відміряні двадцять чотири години. Я прошу тебе, Тіціяне, дати мені пів тузина певних невільників. Їх треба буде уживати як післанців. Чого ти стоїш тут, чоловіче? Я сказав, світла! Ти мав пів життя часу

відпочити, й по відїзді цісаря тобі стоїть до розпорядимости ще стільки ж років для такої самої чудової мети...«

При цих словах управитель відійшов мовчки, але будівничий не подарував йому кінця свого речення і гукнув йому вслід:

»Коли ти до того часу не втопишся у своїм салі. Намул Нілю чи кров тече в жилах цієї потвори?«

»То мені зовсім байдуже,« — зауважив префект, — »коли тільки вогонь, що завше чудово палає в твоїх жилах, витримає до кінця справи. Стережись лише від перевтоми зпочатку і не жадай неможливого від своїх сил, бо Рим і світ чекають ще великих творів від тебе. Я напишу цілком спокійно цісареві, що для нього на Льошії буде все готово, і на прощання кличу до тебе: „По дурному падати духом, . . . коли тільки Понтій є тут і готовий помогти мені.“«

ТРЕТЬІЙ РОЗДІЛ.

Префект наказав лікторам, що чекали біля його повозу, поспішати до його дому й привести до Понтія де-кількох певних невільників, родом з Александрії, при чому назвав їх по іменах,— а разом з тим післати йому до старої палати на Льошії добре ліжко з подушками та накривалами й вечерю та доброго вина. Тоді він сів до свого повозу й поїхав через Брухію вздовж моря до чудової будови, що звалась Цезареумом.

Він міг їхати тільки повільно, бо чим більш наближався до своєї цілі, тим густіша ставала юрба цікавих міщан, які, голова при голові, стояли навколо обширної будови.

Вже здалеку заблищало назустріч префектові ясне світло. Воно піднімалось до неба з великих смолоскипів, які поставлено на вежах з обох боків високих, звернених до моря, воріт Цезареума.

З правого й лівого боку цих воріт піднімався гарний обеліск. На обох запалали ще лямпи, які вчора прикріплено на їх чотирьох боках та на вістрях. »Для вшанування Сабіни,« — подумав префект. — »Що говорить цей Понтій, у всьому має слухність, і доглядати за його зарядженням зовсім непотрібно.«

Занятий цим своїм міркуванням, він не зважав

також за потрібне наблизатися до освітлених воріт, що провадили до заснованого Октавіяном храму Юлія Цезаря; він наказав візникові їхати до воріт, вибудованих в єгипетськім стилі, звернених до садів палати Птолемеїв в Брухіюмі, що провадили до цісарського замку. Цей замок збудувалиalexandrійці для Тіберія і при пізніших цісарях його було в де-чім поширено й прикрашено. Святий гай відокремлював його від храму Цезаря, з яким він сполучувався критою колонадою.

При головних воротах було багато запряжених повозів, і ціла юрба білих і чорних невільників чекала біля лектик своїх панів. Ліктори відсунули тут цікаву юрбу назад, офіцири спіralisя там на колонни й римська сторожа замку зібралась, брязкаючи зброєю, при згуці труби за воротами, чекаючи зміни.

. З великою повагою відступали всі перед повозом префекта, й коли Тіціян ішов через освітлені колонади Цезареума та проходив повз численні поставлені тут твори різբярства, повз чимало малюнків та крізь залі, в яких знаходилась книгоzbірня цеї палати, він думав про старання та дбайливість, з якими він при допомозі Понтія протягом місяців готовував для Адріяна приемне мешкання в цій палаті, неуживаний від часу виправи Тіта до Юдеї.

Тепер у покоях, прикрашених найвибірнішими творами мистецтва, призначених для цісаря, жила цісарева, і Тіціян казав собі, шкодуючи, що тепер, коли Сабіна довідалась про їх істнування, буде неможливо перевести її до палати на Льошії.

Перед гарною залею, яку він призначив до того, щоб цісарь міг там приймати своїх відвідувачів, стрінув він коморника Сабіни, який взявся провести його зараз же до своєї пані.

Відкрита літом стеля залі, в якій префект мав знайти цісареву, була тепер у доцільний спосіб охоронена вільно висячим мідяним накриттям, що полишало вистарчаючий отвір для проходу повітря та боронило залю від дощуalexandrійської зими; це було тим більш потрібно, що Сабіна й у теплу пору скаржилася на холод.

Коли Тіціян вступив у цей покій, назустріч йому повіяло теплом і тонкими паходами. Перше було витворено дуже своєрідними, стоячими по середині кімнати, печами. Одна представляла ковалів Вулькан. Ясно палаюче деревне вугілля лежало перед ковалським міхом, який порушував автомат короткими рівномірними рухами. Бог та його товариші, вироблені з криці, стояли з молотками та кліщами навколо гріючого вогня. Друга піч складалась з великого срібного кубла, в якім горіло також деревне вугілля. Над його жаром підносилась до неба відлита з криці, подібна до орла фігура Фенікса. Окрім того численні лямпи освітлювали покій багато оздоблений гарно сформованими сидіннями, ложами й столами, вазами для квітів і статуями, який справді був завеликий для кількості зібраних тут людей.

Для невеликих сходин префект і Понтій мали на увазі цілком іншу кімнату й прибрали її відповідно до її призначення, але ця заля сподобалась цісаревій більш, ніж інша менша кімната. Непри-

ємне почуття, а навіть дивна для нього ніяковість наповнили шляхетного, посивілого державного мужа, коли він мусів шукати поглядами людей, що перебували тут та скупчились у невеличкі гуртки, та коли почув тут притишенні слова, там незрозуміле бурмотіння, але ніде свіжо пливучої з уст мови.

Одну хвилину здалося йому, ніби він вступив у покій шепотячої клевети, а він же знов, чому тут ніхто не насмілювався висловлюватися голосно й вільно.

Голосні слова завдавали біль цісаревій, гучний голос був для неї жахом, і все ж небагато людей мало до розпорядимости такі далеко чутні й сильні тони, як її власний дружина, який не був призвичаєний примушувати себе до чогось відносно жадної людини, а навіть відносно й власної дружини.

Сабіна сиділа на великім, подібнім більш до ліжка, ніж до крісла, сидінні. Її стопи були глибоко заховані у волохатій шкірі тура, а її спущені ноги були обкладені шовковими подушками з піррям.

Її голова була випростана вгору. Ледви можна було зрозуміти, як її тонка шия могла витримувати голову та разки перлів і ланцюжкі дорогоцінного каміння, якими була переплетена висока будова її біляво-червоних, тісно впорядкованих довгими ціліндрами, кучерів. Худе обличчя цісаревої здавалось особливо маленьке під масою природних і штучних прикрас, що покривали її чоло й тім'я. Гарне воно не могло бути навіть в її моло-

дости, але воно було рівномірно виточене й префект сказав собі, дивлячись на риси Сабіни, покриті дрібними зморшками та помальовані білою й червоною фарбою, що мистець, якому перед де-кількома роками було дано доручення, представити її як *Venus victrix*, — все ж таки був у змозі надати богині де-яку подібність до його ціарської моделі. Коли б тільки очі цеї матрони, цілком позбавлені вій, не здавалися, не зважаючи на темні смуги пензля на їх краях, такі маленькі, та коли б ще жили на її шиї не вибивалися в такий помітний спосіб з мяса, яким вони були раніш покриті...

Низько схилившись, Тіціян узяв перетяжену перснями правицю Сабіни, але вона швидко усунула цю дбайливо виплекану та для жадної корисної мети непридатну забавку від приятеля й родича свого дружини й заховала руку й рамя під своїм зверхнім одінням, ніби боялася, що їй може статися шкода; на сердечне привітання префекта вона відповіла з усім теплом, що стояло їй до розпорядимості.

Вона побачила тепер вперше в Александрії Тіціяна, якого раніш, у Римі, бачила щодня у своїм домі; вчора її принесли в Цезареум у закритій лектиці зовсім виснажену від страждань морської подорожі, а сьогодня ранком вона мусіла відхилити його відвідини, бо була цілком занята своїми лікарями, жінками, що прислугували їй у купелі, та фризієрами.

»Як, ти витримуєш у цій країні?« — запитала вона тихим, позбавленим мельодії голосом, з якого

завше, здавалось, було чутно, що говорення — це тяжке, докучливе, неплідне заняття. — »Опівдні пече сонце, а ввечері робиться так зимно, так незносно зимно.«

При цих словах вона загорнулась іще міцніше у верхнє убрання, а Тіціян вказав на печі по середині залі й промовив:

»Я гадав, що ми розтяли тятиву слабкого лука єгипетської зими.«

»Все ще молодий, все ще багатий образами, все ще поет!« — зауважила цісарева тмяно. — »Перед двома годинами я привітала також твою дружину. Їй, здається, Африка менш корисна; я перелякалася, побачивши у такому вигляді гарну матрону Юлію. Вона виглядає зле.«

»Роки — вороги краси.«

»Але справжня краса противиться часто їх нападам.«

»Ти сама є живим доказом свого твердження.«

»Це значить, що я роблюся стара.«

»Ні, що ти вмієш лишатися молода.«

»Поет,« — пробурмотіла цісарева й її вузька долішня губа скривилась.

»Державні справи не сприяють музам.«

»Але хто бачить речі кращими, ніж вони є, або принаймні називає їх більш близкучими іменами, ніж вони заслуговують, того я називаю поетом, мрійником, лестуном, ... як хочеш.«

»Скромність знаходить і для слушно заслуженого подиву заперечення.«

»До чого ця нерозумна суперечка,« — зітхнула Сабіна й відкинулась глибше в крісло. — »Ти хо-

див тут у музей до школи красномовців, а я ні. Он там сидить софіст Фаворін. Він, може, доводить астрономові Птолемеєві, що зірки, які ми ніби бачимо на небі, є ніщо інше, як цятки крові в нашім оці. Історик Фльор записує цю важливу розмову, поет Панкрат оспівує велику думку цього фільософа, а яке завдання припаде з цеї визначної нагоди ще граматикові — це ти знаєш краще, ніж я. Як зветься цей чоловік?«

»Апольоній:«

»Адріян дав йому додаткове назвисько Темного. Чим тяжче розуміти промови цих панів, тим вище їх шанують.«

»За тим, що лежить у глибині, треба поринати; а що пливе на поверхні, то відносить кожна хвиля й діти граються цим. Апольоній — великий вчений.«

»То нехай мій дружина полишить його при його учнях та книгах. Він бажав, щоб я запросила цих людей до столу. Фльор і Панкрат подобаються мені... але інші.«

»Від Фаворіна й Птолемея ти могла б легко увільнитися; пошли їх назустріч ціареві.«

»Для чого?«

»Щоб він розважався.«

»Він має свою забавку при собі,« — промовила Сабіна, й її уста піднялися при цім з виразом гіркого призирства.

»Його мистецьке око тішиться славетними формами Антіноя, якого мені ще не пощастило бачити.«

»Ти нетерпеливішся, щоб побачити це чудо?«

»Я не хочу заперечувати цього.«

»І хочеш все ж відрочити зустріч із ціарем?«

— запитала Сабіна, і з її маленьких очей блиснув допитливий, недовірливий погляд. — »Чому ти хочеш затримати прибуття мого дружини?«

»Чи я потрібую казати тобі,« — відповів Тіціян живо, — »як я тішусь, що побачу по чотирьох роках знову свого володаря і товариша молодості, найбільшу і наймудрішу людину? Що я не дав би за те, щоб він був уже тут? А все ж таки я хотів би, щоб він прибув сюди не за вісім але за чотиринадцять днів.«

»Що сталося?«

»Кінний гонець привіз мені сьогодня лист, у якім цісарь заявляє, що хоче спинитися у старій палаті на Льошії, а не тут у Цезареумі.«

При цих словах чоло Сабіни насупилося, її погляд спустився похмуро й непорушно на коліна і, втягаючи свою долішню губу між зуби, вона прошипіла:

»Бо я тут мешкаю!«

Тіціян зробив такий вигляд, ніби він не чув цих слів, і казав далі легким тоном:

»Він має там той широкий вигляд удалечінь, який він любить змолоду. Але стара будова занепала, і коли я вже навіть почав при допомозі нашого чудового архітекта Понтія прикладати всі сили, щоб принаймні її перетворити в можливе і не зовсім неприємне мешкання, то все ж таки час занадто короткий, щоб щось справжнє, гідне...«

»Я хочу бачити моого дружину тут, чим скорше, тим краще,« — рішучо перервала цісарева префектові.

Тоді вона повернулась до досить далеко від

її сидіння положеної колонади, яка замикала праву стіну залі, й гукнула:

»Верусе!«

Але її голос був такий слабкий, що він не осягнув своєї цілі, тому вона звернулась до префекта й промовила:

»Прошу тебе, поклич мені Веруса, претора Люція Аврелія Веруса.«

Тіціян виконав зараз її наказ.

Вже при своїм вході в залю він обмінявся дружніми привітаннями з чоловіком, з яким хотіла говорити цісарева. Тепер побачив його не раніш, поки підійшов цілком близько до нього, бо Верус творив осередок невеличкої групи мужчин і жінок, які слідкували за його устами.

Те, що він оповідав їм, мало бути незвичайно веселе, бо по його слухачах можна було бачити, що вони намагалися не дати тихому сміхові вибухнути реготом, що стряснув би залею, бо такого сміху ненавиділа цісарева.

Коли префект дістався до Веруса, того вдарила як-раз по рамені молода дівчина, якої гарна голова була покрита справжньою горою дрібних кругловатих кучерів. Вона промовила:

»Але це вже занадто; коли ти казатимеш так далі, то я закриватиму на будуче вуха, як ти промовлятимеш до мене! Це так, як я звуся Бальбіля.«

»І похожу від короля Антіоха,« — додав Верус, схиляючись.

»Все той самий,« — засміявся префект, киваючи свавільному. --- »Сабіна хоче говорити з тобою.«

»Зараз, зараз,« — відповів Верус. — »Моя історія правдива і ви всі повинні бути вдячні їй, бо вона увільнила нас від нудного граматика, який тепер там з того боку затримує моого дотепного приятеля Фаворіна. Твоя Александрія подобається мені, Тіціяне, але вона все ж таки не таке велике місто, як Рим. Люди тут не відвікли ще дивуватися. Вони ще дивуються. Коли я їхав на прохід...«

»Твої гонці повинні летіти перед тобою, як боги кохання з рожами у волоссі й крильцями на плечах.«

»На пошануalexandrійкам.«

»Так, як і римлянкам у Римі та жінкам Аттики в Атенах,« — перебила йому Бальбіля.

»Гонці претора біжать швидче, ніж партійські коні, — скрікнув коморник цісаревої. — »Він дав їм імя вітрів.«

»На яке вони заслуговують,« — додав Верус до цього. — »Ходім тепер, Тіціяне.«

Він узяв під рамя префекта, з яким був споріднений, і прошепотів йому у вухо, коли наблизилися до Сабіни:

»Для добра цісаря я полишаю її, щоб чекала.«

Софіст Фаворін, який розмовляв з астрономом Птолемеєм, граматиком Апольонієм і фільософом та поетом Панкратом на іншім місці залі, подивився на обох мужчин і промовив:

»Гарна пара. Один — це втілення пануючого над світом, поважного Риму, у другого постава Гермеса...«

»Другий,« — перебив софістові граматик поважно й нехітно, — »другий — це відбитка сва-

волі, до безглуздя піднятої пишності і ганебного зіпсуття столиці. Цей непутячий герой жінок...«

»Я не хочу боронити його вдачі,« — перебив йому Фаворін мельодійним голосом з такою тонкістю вимови, яка захопила навіть граматика.. — »Його поводження ганебне, але ти мусиш згодитися зо мною, що його ество покрите чаром єллінської краси. Його Харіти цілували, коли він вступав у життя, але він, проклятий поважною науковою чеснот, заслуговує, щоб привітне розуміння краси ушанувало його хвалою й вінками.«

»Для мистця, який потрібує моделі, він нахідка.«

»Судді виправдали Фріну в Атенах, бо вона була гарна.«

»Вони поповнили кривду.«

»По думці богів, яких найбільш довершені твори заслуговують поваги — ледви!«

»І в гарнім начинні знаходять отруту.«

»Але тіло й душа все ж завше відповідають у повній мірі одно другому.«

»Чи можеш ти зважитися назнати гарного Веруса також і славетним?«

»Ні, але окаяний Люцій Аврелій Верус є разом із тим найвеселіший і найпринадніший з усіх римлян; він далекий від усякої злосливості й турботи, не дбає про жадну мораль, він хоче мати те, що йому подобається, а за те дбає також, щоб подобатися кожному.«

»Відносно мене його зусилля марні.«

»Я роблю йому це!«

Останні слова і граматика й софіста були скажені

зані голосніше, ніж це було в звичаї в присутності цісаревої.

Сабіна, що оповідала як-раз преторові, яке мешкання вибрал її дружина, стягла плечі й порушила устами, ніби вона відчувала біль; а Верус повернув своє гарне, при всій тонкості й пропорціональності мужнє обличчя з докором до розмовляючих.

Його великі близкучі очі зустріли при цім ворожий погляд граматика.

Вияв неприязни супроти його особи належав для нього до незносних річей, і він провів рукою по своїм синьо-чорнім, тільки трохи на скранях посивілім волоссі, яке оточувало йому голову не кучерями а лагідно загнутими хвилями, й промовив, не турбуючись про запитання Сабіни відносно його погляду на останнє зарядження її дружини:

»Огидний панок, цей перебірач слів. Він має зле око, яке загрожує всім нам шкодою, і його трубний голос може тобі завдавати болю не менше, ніж мені. Чи мусимо ми його щодня зносити при столі?«

»Адріян бажає цього.«

»То я поїду до Риму,« — відповів Верус. — »Моя жінка хоче й без того вернутися до дітей, і як преторові мені лицює перебувати краще над Тибром, ніж над Нілем.«

Ці слова він вимовив так легко, ніби вони містили в собі пропонування відносно вечері; але вони, здавалось, дуже схвилювали цісареву, вона захитала головою, яка, здавалось, була непорушна,

коли з нею розмовляв Тіціян, так сильно, що перлий самоцвіти на будові її кучерів затрусились.

Тоді вона подивилась де-кілька секунд непорушно на свої коліна.

Тим часом, як Верус схилився, щоб підняти один діамант, що випав з її волосся, вона швидко промовила:

»Ти маєш слухність. Апольоній незносний. Ми пошлемо його назустріч моєму дружині.«

»Тоді я лишаюсь,« — зауважив Верус вдоволений, як упертий хлопець, якому зробили те, чого він хотів.

»Гонивітер!« — зітхнула Сабіна й усміхаючись, загрозила йому пальцем. — »Покажи цей камінь. він один з найбільших і найчистіших; ти можеш його затримати собі.«

Коли в годину пізніше Верус опустив з префектом залю, той промовив:

»Не знаючи цього, ти зробив мені послугу, свояче. Можеш ти зробити так, щоб астронома Птолемея і софіста Фаворіна із цим граматиком післали назустріч цісареві?«

»Дуже легко,« — була відповідь.

Ще того ж самого вечора каштелян префекта приніс будівничому Понтієві повідомлення, що він матиме для своїх робіт замісьць восьми або девяти — мабуть чотирнадцять днів.

ЧЕТВЕРТИЙ РОЗДІЛ.

В Цезареумі, мешканні цісаревої, погасало одно світло по другім, а в палаті на Льошії робилося все світліше та світліше. При кожнім урочистім освітленні пристані горіли звичайно на даху смолоскипи й довгі ряди лямп, по архітектонічних лініях показної будови; але з її середини, як далеко сягає людська пам'ять, ніколи не променіло таке ясне світло, як цеї ночі.

Портові сторожі дивилися спершу занепокоєні вгору на Льошію, бо вони боялися, що в цім старім замку вибух вогонь; але незабаром їх заспокоїв ліктор префекта Тіціана, бо він дав їм наказ, тримати ворота пристані відкриті в цю й слідуючі ночі, до прибуття цісаря, для всіх, що мали б з доручення будівничого Понтія проходити з Льошії до міста або з міста на косу.

І справді довго по півночі не проходило чверть години, щоб люди, яких архітект покликав до себе, не стукали в ворота, тільки прихилені, але добре стережені.

Хата воротаря була також ясно освітлена.

Птахи й кітка старої жінки, яку префект і його супровідник знайшли дрімаючою біля свого кухля з вином, спали тепер міцно, але маленькі сучки

кидались, коли хтось проходив крізь ворота, і голосно брехали у двір.

»Але Аглає, що подумають про тебе; найкраща Таліє, чи ж лицює це ченому звірятку; ходи сюди Евфрозино, і будь розважна,« — зовсім не грізним голосом гукала стара, яка стояла тепер цілком не сонна біля свого столу, складаючи суху білизну.

Ці, прикрашені іменами Грацій, брехачки зважали все ж таки дуже мало на приязні пригадки, і то на власну шкоду, бо кожна з них, чи раз поцілена ногою прихожого, скавуліла й бігла до хатини шукати розваги у своєї пані, притулившись до неї. Пані й піднімала що-раз страждаючу та заспокоювала її поділунками й ласкавими словами.

Стара була вже не сама, бо на довгім і вузькім ліжку перед статуюю Апольона лежав високий, худий мужчина, одягнутий у червоний хітон. Звичаюча із стелі лямпка освітлювала тмяно його й лютню, на якій він грав.

До тихих згуків струн цього досить великого інструменту, який він спер на подушку біля себе, він співав чи, краще сказати, бурмотів довгі вірші.

Двічі, тричі й чотири рази повторював він ті ж самі строфі.

Часом він раптом піднімав свій високий і, без огляду на зовсім сиве волосся, мельодійний голос і співав де-кілька речень по-мистецьки з повним виразом; инколи, як пси брехали занадто нестримано, він схоплювався зного місця і, тримаючи в лівій руці свою лютню, а в правій довгу, гнуучку очеретину, кидався у двір, гукаєв гавкунів по імені.

нах і бив по них так, ніби хотів їх убити, але ніколи не поціляв їх самих, тільки бив звичайно біля них по помості.

Коли він по такім випаді вертався назад і простягався на своїм ложі, стара, вказуючи на висячу лямпку, до якої прудкий чоловік дотикається головою, гукала:

»Евфоріоне... олива!«

А він відповідав завше з тим самим грізним рухом руки і з одинаковим верченням своїх чорних очей:

»Ця худоба!«

Цей пильний співак продовжував з годину вже свої музичні вправи, коли пси кинулись у двір, не брешучи, але з голосним, радісним скавулінням.

Стара відклала швидко свою білизну і прислухалась, що робилось у дворі, а її високий чоловік промовив:

»Назустріч ціареві летить стільки птахів, як, назустріч хуртовині, летять чайки рибалок. Коли б нас тільки полишили в спокої!«

»Зважай, Полюксе, я знаю цих псів,« — скрикнула жінка й пішла, можливо швидче, через поріг у двір.

Там стояв уже той, кого чекали й піdnімав трьох чотирьохногих грацій, які скакали до нього вгору; брав одну по другій за шкіру на спині й давав кожній з них легкий пштирок по носі.

Побачивши стару, він узяв обома руками її голову, поцілував у чоло й промовив:

»Добревечір, мала мамо!«

Співакові він стряс руку й гукнув при цім:

»Доброго здоровля, великий батьку.«

»Ти не менший, ніж я,« — відповів той, притягнув молодого чоловіка до себе і поклав свою велику долоню одночасно на свою сиву й на прикрашену буйним русим волоссям голову свого первака.

»Як вилиті з однакової форми,« — скрикнув юнак; і справді він був дуже подібний до свого батька; розуміється так, як шляхетний кінь до звичайного, як мармур до вапняка, як кедр до сосни.

Обидва мали показний згіст, буйне волосся, темні очі й трохи зігнуті, цілком однаково сформовані носи; але веселість, що променіла з очей юнака, дістав він у спадщині не від довгого співака, тільки від маленької жінки, що дивилася на нього вгору й гладила його рамя.

Але звідки прийшло до цього це могутнє щось, чого неможна було змалювати, що упляхетнювало його голову, й про що не знали, чи воно походило від його очей, чи від високого, цілком інакше, ніж у старого, вигнутого чола?

»Я знала, що ти прийдеш,« — скрикнула мати. — »Сьогодня по обіді мені снилось це і я хочу довести тобі, що ти не зробив мені несподіванки. Там на жарівні стоїть тушена капуста з ковбасами й чекає тебе.«

»Я не можу лишитися тепер,« — відповів Польокс, — »я справді не можу, хоч і як приязно усміхається до мене твоє добре обличчя та моргають милі оченята ковбасок у капусті. Мій майстер Папій пішов попереду, і в палаті має статися чудо

за коротший час, ніж звичайно треба, щоб обміркувати, з якого боку почати роботу.«

»То я принесу тобі капусту до замку,« — промовила Доріс і стала на вспиньки, щоб наблизити одну ковбаску до уст свого високого сина.

Полюкс вкусив добре й промовив, жуючи:

»Чудово! Я хотів би, щоб та річ, яку я маю там угорі формувати, була так певно доброю статую, як цей сочистий циліндер, який як-раз тут зникає, був гідною подиву, чудовою ковбасою.«

»Ще одну?« — запитала Доріс.

»Ні, мати; і ти не потрібуєш також приносити мені капусти туди. До півночі не можу втратити ані хвилини, а коли я собі зроблю павзу, ти повинна б уже давно бачити в сні всякі веселі речі.«

»Я принесу тобі капусту,« — промовив батько, — »бо все одно я піду не скоро до ліжка. Коли цісарева відвідає театр, має бути виконаний гімн Сабіні з хорами, написаний Мезомедом, і я маю провадити високий голос між старими, які помолодають, дивлячись на неї. Завтра проба, а я ще нічого не знаю. Старе сидить — тон за тоном у моїм горлі, але це нове, де нове!«

»Так воно й виглядає,« — засміялася Полюкс.

»Коли б вони тільки захотіли виконати Сатирівську гру твого батька й його Тезея!« — скрикнула Доріс.

»Чекай лише, я поручу його цісареві, коли він мене з гордістю назове своїм приятелем, як Фідія свого часу. Коли він запитає мене тоді: „Хто є той щасливий, що має тебе своїм сином?“ то я скажу йому: „Це Евфоріон, божеський поет і співак; а

моя мати поважна матрона, доглядачка твоєї палати, Доріс, що перетворяє сіровату близну в свіжно-білу тканину.«

Ці останні слова молодий мистець проспівав гарним і сильним голосом по однім з мотивів складених його батьком.

»Зробився б ти співаком!« — гукнув Евфоріон.

»Тоді я мав би вигляди,« — відповів Полюкс, — »на заході свого життя бути твоїм наступником у цій хатинці.«

»А тепер ти за нужденну платню садиш ляви, якими прикрашує себе Папій,« — відповів старий, стискаючи плечима.

»Пробі й його година, признають і його,« — вставила своє слово Доріс; — »я бачила його у сні з великим вінком на кучерях.«

»Терпливости, батьку, терпливости!« — промовив молодий чоловік і схопив руку батька. — »Я молодий і здоровий, роблю, що можу. Тут за чолом рояться добре думки; що я міг виконати самостійно, принесло принаймні іншим славу, і хоч це ще далеко не дорівнює тому, що я прочував там... там... там у далечині за туманами, то все ж таки я гадаю, що коли щастя кине в сприятливу годину на це все пару свіжих краплин роси, то з мене може бути таки щось більше, ніж нужданно оплачена права рука Папія, який там угорі не знатиме без мене, що він має робити.«

»Завше тільки бадьоро й пильно!« — скрикнула Доріс.

»Нічого не поможе, коли не буде щастя,« — пробурмотів співак, стискаючи плечима.

Молодий мистець попрощався із своїми батьками й хотів відійти, але мати затримала його, щоб показати йому молодих щигликів, які вчора вилупилися з яєць.

Полюкс задовольнив її бажання, не тільки щоб зробити їй приємність, а й тому, що його тішило побачити пестрого птаха, який боронив і грів своїх малих.

Біля клітки стояв великий кухоль вина і пугар його матері, покритий тонкою різьбою самим Полюксом.

Його погляд упав на ці начиння і він мовчки пересував їх туди й сюди.

Тоді він зважився й сказав, сміючись:

»Цісарь буде часто проходити сюди, мати. Попиши тепер святкувати свої діонізійські свята. Що було б, коли б ти зважилася доливати до чвертки вина три чвертки води? Це смакує і так добре.«

»Шкода доброго дару«, — відповіла стара.

»Чвертку вина, для мене,« — просив Полюкс, узяв свою матір за плечі й поцілував її в чоло.

»Для тебе, великий хлопче?« — запитала Доріс і її очі наповнилися слізьми; — »для тебе, коли де мусить бути, питиму навіть саму злиденну воду! Евфоріоне, ти можеш пізніше випити решту з кухля!«

Будівничий Понтій почав свою діяльність, зпочатку тільки при допомозі своїх помічників, які ходили всюди слідом за ним. Він міряв, зважував, складав короткі листи й кидав числа, назвиска,

думки в основний плян та назначував на подвійних воскових таблицях, і не був без діла ні хвилини.

Часто йому перебивали, покликані на Льошію, керовники варстатів і фабрик, яких працею він хотів покористатися.

Вони приходили в таку пізню годину, бо їх покликали з доручення префекта.

Одним з останніх зявився різбяр Папій, хоч Понтій власноручно написав йому, що він має дати йому за добру платню одно велике й особливо спішне замовлення для цісаря, яке може могло б бути почате в цю ніч. Ходить про статую Уранії, яку треба виготовувати за десять днів на самій Льошії в той спосіб, якого він, Папій, ужив при останнім святі Адоніса, в розмірах, які Понтій прикладає при цім. Відносно багатьох направ, які треба виконати не менш швидко, і цін за них, можна буде умовитися на місці.

Різбяр був розважна людина і зявився не сам, а з своїм найкращим помічником Полюксом, сином пари, що сторожила палату, й багатьома невільниками, які везли за ним на котиках і возах знаряддя, дошки, глину, ґіпс і інші сирівці.

По дорозі до Льошії він сказав молодому різбяреві, про що тут ходить, і повідомив його не дбало, що він дозволить йому спробувати своїх сил при виготовленні Уранії.

У воротях палати він спонукав Полюкса відвідати батьків і подався тоді сам до палати, щоб без свідків почати переговори з будівничим Понтієм.

Молодий помічник зрозумів свого майстра.

Він зінав, що його завданням буде виконати Уранію, та що його працьодавець, зробивши де-кілька невеличких змін на готовій праці, оголосить її своїм власним твором.

Протягом двох років Полюкс мусів чи раз годитися на подібні речі, і сьогодня він без спротиву, як звичайно, піддався цьому неправому поступованию, бо у його майстера було досить роботи, а творення було для Полюкса найбільшою насолодою.

Папій, до якого він пішов вчасно в науку і якому він завдячував свою спромогу, не був скупарем, та Полюкс потрібував грошей, не тільки для себе, але й тому, що узявся годувати свою овдовілу сестру з дітьми, як свою власну родину. Полюкс тішився також, приносячи де-які вигоди до хатини своїх бідних батьків, та удержанючи в часі навчання свого молодшого брата Тойкера, який присвятив себе ритівництву.

Інколи йому справді приходило на думку виповісти свому хлібодавцеві, стати на власні ноги і збирати ляви; але що мало б статися з тими, які здалися на його допомогу, коли б він полішив певний, добрий заробіток і, як це буває з багатьома невідомими початковими, лишився без замовлень?

Що помогла б йому вся його здібність і найщиріша воля, коли б він не мав нагоди, виконувати свої твори з шляхетного матеріалу? Він же не був у змозі добути його власними засобами.

Тим часом, як він розмовляв з батьками, Папій почав свої переговори з будівничим Понтієм.

Понтій зясував різбяреві, чого він хотів однього.

Той слухав його уважно й не перебиваючи, та гладив тільки час від часу правою рукою своє старанно виголене, рівномірно, як воскова маска, сформоване і пофарбоване обличчя, ще гладше, ніж воно було й без того, і складав у нові складки на грудях свою коштовну блакитну тогу, яку він носив на взірець римських сенаторів.

Коли Понтій показав йому на кінці покоїв, призначених для цісаря, останню статую, якій бракувало руки й яку треба було направити, Папій скрикнув рішучо:

»Це не йде.«

»Це занадто скорий вислів,« — зауважив будівничий. — »Чи не знаєш ти доброї думки, висловленої більш, ніж одним мудрецем, а саме, що пеoberежніше казати, що якась річ неможлива, ніж насмілюватися могти докінчiti працю, яка мабуть перевищає наші сили.«

Папій усміхнувся, подивився на свої, оздоблені золотом, черевики і промовив:

»Нам різбярам буває тяжче уявити собі титанічну боротьбу з неможливим, ніж вам, що працюєте з величезними масами. Я не бачу ще засобів, які могли б дати мені відвагу забратися до цього.«

»Я назову їх тобі,« — відповів Понтій швидко й рішучо: — »з твого боку добра воля, численні помічники і нічні робітники, з нашого боку вдовolenня цісаря і дуже багато золота.«

Після цього переговори пішли швидко й легко. Будівничий мусів у більшості випадків виявити

своє цілковите признання для розумних, добре обміркованих пропонувань різбяра.

»Тепер я йду до дому,« — сказав Папій. — »Мій помічник почне зараз же підготовчі роботи. Ця річ має бути виконана за заслонами, щоб ніхто нам не перешкожав і не затримував увагами.«

Пів години пізніше поставили вже риштовання посередині залі, де мала стояти Уранія. Воно було заслонене від чужих поглядів високими деревляними рямами, покритими грубим полотном, а за цими заслонами працював Полюкс, формуючи з воску маленьку модель, тим часом як його хлібодавець подався додому, щоб перевести підготовлення для робіт наступного ранку.

Тільки ще година бракувала до півночі і все ще вечера післана префектом до палати для будівничого лишалась непорушена.

Понтій був голодний, але він вважав своїм обов'язком ще раз пройти через цілий ряд кімнат, які треба було направити раніш, ніж зробити наступ на печеною, яка дивилась на нього досить запрошуючо, на вогнево-червону лягушту, на брунатно-жовті паштети та ріжнобарвні овочі, які невільник поставив на мармуровім столі.

Треба було подивитися, чи невільниками, що були заняті зпочатку чищенням усіх покоїв, розумно керували доглядачі, чи робили вони свою працю й мали все потрібне; вони мали ще працювати де-кілька годин, потім відпочивати, а при сході сонця при допомозі інших вільних і невільних робітників розпочинати знов свою роботу.

Всюди жадали кращого освітлення, більше

світла, і коли люди, що чистили підлогу в залі муз та колонни в ній, жадали голосно смолоскипів і ламп, — зпонад заслон, що оточували місце, призначене для виготовлення Уранії, висунулась голова молодого чоловіка й згучний голос гукнув:

»Моя муза з її небесною кулею помагає звіздарям і буде почувати себе вночі найкраще; але аж коли вона буде готова. Щоб її формувати, треба світла, багато світла! Коли тут буде ясніше, то зменшиться й там унизу галас людей, який у цій порожній стайні вражав не дуже то приемно. Отже добудь світла, чоловіче, для моєї богині і для своїх шаруючих людей.«

Понтій подивився, усміхаючись, угору до Полюкса, який вигукнув це, і відповів:

»Крик твоєї потреби оправданий, мій друже. Гадаєш ти поважно, що світло має силу притишувати шуми?«

»Де його немає,« — відповів Полюкс, — » себ то в темряві, мені, принаймні, здається кожний шум подвійний.«

»Це так, але можна знайти й інші причини цього,« — відповів архітект. — »Завтра в якійсь перерві роботи ми обговоримо ці речі. А тепер подбаемо про лампи і світичі.«

»За це буде тобі вдячна Уранія, яка дбає також і про мистецтво,« — гукнув Полюкс будівничому.

Цей пішов до свого найвищого керовника варсттів запитати його, чи доручив він згідно з його наказом управителеві палати Керавнові прийти до нього й поставити йому до розпорядимости лампи

і смолоскипи, що служили для зовнішнього освітлення замку.

»Тричі«, — відповів керовник варстату, — »був я у цього чоловіка, але він надувався кожного разу, як жаба, не промовив до мене ні слова, й сказав своїй доньці, на яку ти повинен подивитися, бо вона дуже гарна, та зліденному чорному невільникові, щоб відпровадили мене в комору, де я знайшов пару ламп, які горять тут.«

»Наказав ти йому, щоб прийшов до мене?«

»Вже перед трьома годинами, а коли ти розмовляв з різбяром Папієм, — вдруге.«

Архітектор повернувся бистрим рухом, незадоволено спиною до керовника варстату, розгорнув плян палати, знайшов швидко мешкання упірного управителя, скопив стоячу біля нього лампку з червоної глини і пішов, призвичаєний ходити по пляну, просто до мешкання цього, забуваючого про свої обовязки, чоловіка, яке було відокремлено від залі муз лише де-кількома покоями та довгим коритарем.

Крізь незамкнені двері він увійшов до темного передпокою, за яким ішла ще друга кімната й нарешті великий добре уряджений покій.

Входи, що вели до цеї, як здавалось, їдалльні управителя, були без дверей і закривались тільки широко відсунутими занавісами з тканини.

Понтій міг без перешкод і непомітно оглянути стіл, на якім між мискою та тарілками стояла трьохраменна лампа з бронзи.

Товстий чоловік повернув своє кругле, дуже почервоніле обличчя до будівничого, який схвилю-

ваний, як він був, швидко й рішучо пішов би йому назустріч, коли б він раніш, ніж війти до другої кімнати, не почув болючого хлипання.

Плакала струнка молода дівчина, яка вийшла з задніх дверей покою і поставила як-раз біля управителя підставку з хлібом.

»Але ж не плач, Селено,« — промовив управитель і розломив печиво, повільно і намагаючись заспокоїти свою дитину.

»Як я маю не плакати,« — відповіла дівчина. — »Дозволь тільки, щоб я купила для тебе завтра шматок мяса; лікар заборонив тобі їсти хліб і заувше лише хліб.«

»Ситою людина мусить бути,« — відповів товстий. — »Мясо дороге. Я мушу напихати девять ротів, не числячи невільників. Де я маю брати гроші, щоб годувати нас усіх мясом?«

»Ми не потрібуємо мяса, але для тебе воно потрібне.«

»Неможна, дитино. Різник не хоче давати більш у борг, інші вірителі напирають, а в нас до кінця місяця лишається тільки десять драхм.«

Дівчина зблідла й запитала боязко:

»Але ж, батьку, ти показував мені сьогодня ранком три золотих, які припали тобі з подарунку, поділеного між громадян з нагоди прибуття цісаревої.«

Управитель качав збентежено кавалок тіста між пальцями і промовив:

»Я купив за це цю фібулю з вирізбленим оніксом; я кажу тобі, напів задурно! коли цісарь прибуде, він мусить бачити, хто я, а коли я умру,

то кожний дастъ вам вдвічі більше за цей твір мистецтва, ніж я заплатив за нього. Я говорю тобі, гроші цісаревої уміщені добре в цій речі.«

Селена не відповіла йому нічого, але вона глибоко зітхнула і погляд її промайнув по багатьох увищій мірі непотрібних річах, які управитель купив, бо вони були »дешеві«, і приніс до дому, тим часом як їй і її сіном братам і сестрам бракувало найбільш потрібного.

»Батьку«, — почала дівчина по короткій мовчанці знов, — »я не повинна більш говорити про це, але, коли ти навіть гніватимешся, я все ж таки роблю це. Будівничий, що проводить там робітниками, вже двічі посилає за тобою.«

»Мовчи!« — гукнув товстий і вдарив рукою по столі. — »Хто цей Понтій і хто я!«

»Ти шляхетного, македонського походження, а навіть споріднений з королівським домом Птолемеїв і маєш своє місце в зібраний громадян, але знизись цей раз до нього і будь ласкавий. Цей чоловік дуже занятий, він утомлений...«

»Я сьогодня також не міг сидіти спокійно. Що лицює, то лицює. Я Керавн, син Птолемея, якого батьки прийшли до Єгипту з Великим Александром та помогли заснувати це місто, — це знає кожний. Наше володіння було зменшено, але як-раз тому я жадаю, щоб наша шляхетна кров була призначана. Понтій каже покликати Керавна! Коли б це не було обурююче, то це було б смішно, бо хто ж ця людина, хто? Я вже казав тобі! Його дід був визволенець вмерлого префекта Клявдія Бальбіля, завдяки ласці римлян його батько піднявся і зба-

гатів. Він походить від невільників, а ти жадаєш, щоб я був його слухняним слугою, коли йому подобається кликати мене?«

»Але батьку, батьку, він сказав же покликати не сина Птолемея, тільки він просив, щоб прийшов до нього управитель цеї палати.«

»Базікання! Ти мовчи, я не зроблю ні кроку йому назустріч.«

Дівчина закрила обличчя руками і хлипнула голосно й болісно.

Керавн здрігнувся і гукнув, не тямлючи себе:

»Присягаюсь великим Серапісом, я не можу довше зносити цього! Що значить це квиління?«

Тоді дівчина зважилась і підійшовши біжче до схильованого чоловіка, промовила серед сліз:

»Ти мусиш іти, батьку, ти мусиш! Я говорила з керовником варстатау і він сказав холодно і рішучо, що будівничий виступає тут від імені цісаря, і коли ти не слухаєшся його, то він зараз позбавить тебе твоєї посади. А коли це станеться!... О батьку, батьку, подумай тільки про сліпого Геліоса та бідну Вероніку! Арсіноя та я, ми заробимо вже собі на хліб, але ці малі, ці малі!«

При цих словах дівчина впала навколошки й простягла руки до упертого батька.

Йому кинулась кров до голови й очей. Водячи своїми пальцями по почервонілому чолі, він упав, як би дістав удар, назад у своє крісло.

Донька скочила зараз із землі і подала йому пугар, наповнений вином і водою, який стояв на

столі; але Керавн відсунув його рукою і скрикнув, тяжко дихаючи і сопучи:

»Мене позбавити моєї посади, мене вигнати з цеї палати! Там... у тій скринці з гебанового дерева лежить лист Евергета, який надав моєму предкові Філипові посаду управителя цього замку, як спадщину гідність його родини. Дружина цього Філипа мала честь бути коханою, чи як кажуть інші доњькою короля. Там у середині лежить цей документ, написаний червоним і чорним чорнилом на жовтім папірусі, скріплений печаткою і підписом другого Евергета. Всі князі з дому Лягідів ствердили його, всі префекти Риму поважали його, і тепер, тепер...«

»Але батьку,« — перебила дівчина людині, що розплачливо ломала руки, — »ти ж іще на посаді, і коли ти тільки схочеш...«

»Схочеш, схочеш!« — закричав товстий і стряс обидві грубі руки над переповненою кровю головою: — »Я схочу! Я не кину вас у нещастя. Я вже йду, йду. Нехай знущаються надо мною і топчуть мене задля моїх дітей. Я вигодую своїх малих, як Пелікан, власною кровлю. Але ти повинна знати, скільки коштує мене це, що я прийму це пониження! Воно мені незносне і серце готово мені тріснути, бо будівничий ганьбив мене, як би я був його слугою. Мені лікарь загрожує і без того, що я можу змерти від удару, а я чув цими вухами, як він у хлопячий спосіб гукнув мені вслід, щоб я задушився у своїм мясі! Полиши мене тільки, полиши мене! Я знаю все, що можливо між римлянами. Так... я стою тут. Принеси мені мій паліюм

крокусової барви, який я ношу на раді, принеси мені мій золотий обруч на чоло! Я прикрашуся, як офіроване звіря, і я йому покажу...«

Будівничий не втратив ані слова з цієї розмови, яка то злостила його, то смішила, то зворушувала.

Його енергійній натурі було огидне кожне лініве, бездіяльне ество, і повільне байдуже поводження цього товстого чоловіка в справі, яка примушувала його і кожного, що мав відношення до неї, працювати поспішно і з натугою всіх сил, викликало з його уст слова, яких він тепер жалкував.

Справді, ця дурна жебрацька гордість управителя гнівала його, і хто ж слухає охоче, коли про його походження говорять ганебні речі? Але скarga доньки цього зліденноного батька зворушила його серце. Нерозважний дурень, якого він міг би одним рухом руки кинути в безодню зліднів, був ображений його словами значно глибше, ніж він тим, що почув тепер. Він викликав у нього пожалування. Охоче пішов він за добрим потягом своєї шляхетної вдачі, і почав жалкувати цього нещасливого чоловіка.

Застукав сильно зігнутим пальцем по внутрішній стороні дверей передпокою, тоді закашляв голосно і промовив, дуже низько схиляючись перед управителем на порозі:

»Я прийшов, шляхетний Керавне, щоб відвідати тебе, як це й лицює. Вибач пізню годину, але ти ледви знаєш, який занятий був я від того часу, як ми розлучилися.«

Керавн подивився на пізнього гостя спершу перелякано, а потім здивовано.

Тоді він підійшов ближче, простягнув до нього, як увільнений від сонної мари, обидві руки; його обличчя подобріло й засяяло таким щирим сердечним вдоволенням, що Понтій здивувався, як він міг не помітити, яке гарно сформоване обличчя мав цей товстий, чудний чоловік.

»Прошу до нашого скромного столу,« — промовив Керавн. — »Іди, Селено, і поклич невільника. Може ми маємо ще в домі бажанта, смажене курча або щось подібне; але розуміється година тепер пізня. «

»Я дуже дякую тобі,« — відповів будівничий, усміхаючись. — »Моя вечеря чекає мене в залі муз, і я мушу вернутися до людей. Я був би вдячний тобі, коли б ти був ласкавий піти зо мною. Ми мусимо поговорити про освітлення покоїв, і таку річ обговорювати найкраще при сочистій печені та чарі вина.«

»Цілком до твоєї розпорядимости,« — відповів Керавн, схиляючись.

»Я йду вперед,« — скрикнув будівничий. — »Май тільки ласку, передати всі свічки, лямпи й смолоскипи, які маєш, невільникам, котрі за кілька хвиль чекатимуть перед твоїми дверима твоїх наказів.«

Коли Понтій відійшов, Селена промовила, глибоко зітхаючи:

»О, цей страх! Тепер я йду шукати лямпи. Як страшно могло це все скінчитися!«

»Добре, що не сталося так!« — пробурмотів Керавн. — »Для свого походження будівничий є у всякім разі чесний чоловік.«

ПЯТИЙ РОЗДІЛ.

Понтій відвідав мешкання управителя палати з насупленим чолом і вернувся легким кроком до своїх людей з усмішкою на міцних устах.

Керовникові варстату, який вийшов йому назустріч, допитливо дивлячись на нього, він сказав:

»Pan управитель мав слухність, коли був трохи чутливий; тепер ми з ним приятелі, і він зробить для освітлення все, що може.«

У залі муз він спинився перед заслоною, за якою працював Полюкс і гукнув до нього:

»Друже різбярю, слухай, найвища пора вечеряти.«

»Розуміється,« — відповів Полюкс, — »бо інакше це буде вже сніданок.«

»Отже поклади за четверть години своє знаряддя і поможи мені з управителем цеї палати знищити вечерю, яку мені послали.«

»Коли Керавн є при цім, ти не потрібуєш допомоги іншої людини. Перед ним тане кожна страва, як лід перед сонцем.«

»To урятуй його від перетяження шлунку.«

»Це неможливо, бо я сам як-раз тепер немилосердно походив біля миски повної капусти з ковбасами. Моя мати зварила цю божеську страву і мій батько приніс її свому найстаршому синові.«

»Капуста з ковбасками,« — повторив будівничий, і було чути в його мові, що його голодний шлунок охоче вступив би в близчий звязок з цією стравою.

»Ходи до середини,« — гукнув зараз Полюкс, — »і будь ти моїм гостем. З капустою сталося те, що має бути з цею палатою: вона була загріта.«

»Загріта капуста смакує краще, ніж свіжа, але вогонь, на якім ми намагаємося зробити цю будову знов придатною до ужитку, горить занадто гаряче і його треба занадто сильно мішати. В добавку найкращі речі зникли і годі їх заступити.«

»Як ковбаски, які я виловив з моєї капусти,« — засміявся різбяр. — »Я все ж не можу запросити тебе в гості, бо я мусів би підхліблювати цій мисці, коли б хотів назвати її „капустою з ковбасками“. Я з нею обходився, як з копальнею, а коли ковбасні міни майже вичерпані, лишається не багато більше, ніж основна матерія, в якій два або три злиденні фрагменти нагадують минуле багатство. Наступного разу моя мати повинна зварити для тебе цю страву; вона готове її з незрівняною вмілістю.«

»Добра думка, але сьогодня ти мій гість.«

»Я цілком ситий.«

»То приправляй мені вечерю своїм добрим настроєм.«

»Вибач, пане, і полиши мене краще за моїми загородками. По-перше я в добром настрої, маю охоту до роботи і почиваю, що в цю ніч з цеї роботи щось вийде...«

»Отже, до завтра.«

»Вислухай мене до кінця.«

»Ну?«

»Ти зробив би свому другому гостеві злу послугу, запросивши мене.«

»Знаєш ти управителя?«

»Від дитинства; я син воротаря цеї палати.«

»Он як! То ти походиш з веселої хатини з плющем, птахами і бадьорою старою?«

»Вона родила мене, і коли різник, у якого вона купує, різатиме, вона виготовує для тебе і мене незрівняну страву з капустою.«

»Приємні вигляди!«

»Ну вже йде гіпопотам, чи при ближчім розгляді управитель Керавн.«

»Чи ти ворогуєш з ним?«

»Я з ним ,ні‘, але він зо мною,« — відповів різляр. — »Це дурні історії! Не питай мене про них при столі, коли хочеш мати веселого стільника. Не говори також Керавнові, що я тут; це не поведе ні до чого доброго.«

»Як собі бажаєш; а от маємо ми також наші лямпи!«

»Це досить, щоб було ясно в підземнім світі,« — скрикнув Полюкс, привітав архітектора рухом руки і зник за своїми загородками, щоб працювати з цілковитою відданістю над своєю моделлю.

Північ уже давно минула і невільники, які працювали дуже пильно, скінчили свою роботу у залі муз. Тепер вони могли відпочити кілька годин на соломі, постеленій у другій частині палати.

Архітектор Понтій хотів використати також цей

час, щоб підкріпитися коротким сном для праці наступного дня, але між цим наміром і його здійсненням стояла обемиста постать його гостя.

Він запросив чоловіка, який живився тільки хлібом, щоб заощадити гроші, з наміром наситити його мясом, і Керавн показав себе здібним виконати кожне жадання, поставлене до нього в цім відношенні.

Коли останню страву віднесено, управитель вважав потрібним ушанувати господаря присутністю своєї шляхетної особи.

При цім добре вино префекта розвязало язик цього небалакучого чоловіка.

Зпочатку він говорив про де-які перешкоди, які мучили його і псували йому життя, а коли Понтій, щоб навести його на інші речі необережно згадав про раду громадян, то Керавн показав свою красномовність і, спорожнюючи пугар за пугаром, намагався зясувати причини, які спонукали його і його приятелів, зробити все можливе, щоб одібрati права громадян великій жидівській громаді міста і по можливості вигнати їх з Александрії.

Його запал був такий великий, що він цілком забув про присутність будівничого та про його, добре відоме йому, походження і заявив, що було б треба також видалити з громади і нашадків визволенців.

По палаючих щоках і очах управителя будівничий побачив, що з нього промовляє вино і не відповідав йому; але він рішив не давати зменшувати собі часу спокою, якого потрібував; він встав

від столу і, коротко вибачившись, пішов до покою, в якім для нього було приготовано ліжко.

Роздягнувшись, він наказав невільникові подивитися, що поробляє Керавн, і дістав заспокоюючу відповідь, що управитель міцно заснув і хропе.

»Послухай лише,« — закінчив невільник своє спровоздання, — »гуркіт і пилення чути навіть тут. Я підклав йому під голову подушку, бо товстому панові могла б при його повноті статися шкода.«

Любов — це рослина, яка виростає для багатьох, що не сіяли її, і яка робиться для де-кого тінистим деревом, хоч він ані не дбав про неї, ані не плекав її.

Як мало зробив управитель палати Керавн, щоб прихилити до себе серце своєї доньки, і як багато зробив він такого, що могло смутити і псувати її молоде життя! І все ж таки Селена, якої дев'ятнадцятирічне тіло потрібувало відпочинку, і яку вечір з його визволяючим сном тішив значно більше, ніж ранок дня, що приносив нові тягарі й турботи, — сиділа все ще біля трьохраменної лямпи, не спала і непокоїлася, чим далі тим більше, з огляду на довгу відсутність батька.

Перед тижнем товстий чоловік втратив раптом, хоч і лише на де-кілька хвилин, притомність, і лікарь сказав їй, що хворий, який так здорово виглядає, повинен точно додержуватися його приписів і уникати всякої надмірності. Одна єдина необережність, — запевняє він, — може раптом і швидко перервати нитку його життя.

Коли батько пішов на запросини будівничого,

Селена взялась направляти одіж своїх молодших братів та сестер. Що правда, їй могла б помогти її о два роки молодша сестра Арсіноя, якої пальці були такі зручні, як її власні, але вона вчасно подалася до ліжка і спала при дітях, яких уночі неможна було полішати без догляду.

Її невільниця, що служила вже її дідові й бабці, повинна б їй помагати, але стара, напівсліпа, муришка бачила при свіtlі ще гірше, ніж у день і по небагатьох вколеннях голкою не могла вже нічого розпізнавати.

Селена післала її спати і сіла сама до роботи.

В першу годину вона шила, не піднімаючи голови, і думала про те, як можна було б найкраще в зручний спосіб удержати своїх до кінця місяця з небагатьома драхмами, які стояли їй до розпорядимости.

Коли зробилось пізніше, вона ставала все більш стомлена, але все ж таки сиділа при своїй роботі, хоч її гарна голова часто схилялася на груди.

Вона мусіла чекати повороту свого батька, бо тут стояв приготований для нього лікарем напій, а вона боялася, що він забуде його, коли вона не нагадає йому про нього.

При кінці другої години її перемогла сонливість і їй здавалось, що стілець, на якому вона сиділа, ломається, а вона поринає зпочатку повільно, а потім все швидче та швидче у глибоку безодню, яка розкрилася під нею.

Шукаючи помочи, вона подивилась у сні вгору, але там не було нічого видно окрім обличчя її батька. яке байдуже дивилося вбік.

У дальшім перебігу сну вона кликала до нього знов; але він, здавалось, довгий час не чув її.

Врешті він подивився вниз на неї, і коли помітив її, усміхнувся до неї; але замісць того, щоб допомогти їй, він брав каміння й землю з краю безодні і кидав їй на пальці, які вчепилися в ожинові кущі та коріння, що росло із щілин скелі.

Вона прохала його, щоб полішив цю гру, вона благала його, вона кричала о милосердя, але на обличчі над нею не рушився ні один мускул. Воно, здавалось, задубіло в порожній усмішці, і серце її батька вмерло певно також, бо немилосердно кидав він один по другім шматки землі й камінці, аж поки її руки не пустили останньої хистки опору і поки вона не полетіла в смертельну пашу.

Вона прокинулась від свого власного боязного крику, але тим часом, як вона поверталась від сну до дійсності, вона побачила поза швидко зникаючим туманом, тільки на одну мить, але все ж таки ясно й виразно високу траву луки, оздоблену білими і живтими зірками ромену, фіялковими дзвониками і червоним маком, на яку вона впала, як на мягкє зелене ліжко; біля трави мерехтіло блакитне озеро, а поза ним піднімались гарно закруглені гори з червонуватими схилками скель і зеленими гаями та полонинами, що блищали в яснім сяєві сонця. Чисте небо, по якім делікатний подув вітру лагідно посував легкі срібні хмарки, піднімалося над цим привітним, швидко зникаючим образом, якого вона не могла порівняти ні з чим, що вона бачила у своїй вітчині.

Вона спала тільки короткий час, але коли ціл-

ком повернулась до дійсності і протерла очі, вона гадала, що її сон тревав довгі години.

Один вогонь на її трьохраменній лямпі, димлячись, погас, а на другім гніт почав нагорати. Вона швидко притисла його кліщиками, що висіли на ланцюжку, долила олію в останню лямпу, що ще горіла і посвітила в спальні батька.

Він усе ще не вернувся.

Тоді на неї напав великий страх.

Чи він втратив притомність від вина будівничого?

Чи, вертаючись додому, він дістав знову завороту голови?

В дусі вона бачила тяжкого чоловіка, що лежав на підлозі, не всилі піднятися, а може й вмірає там.

Тут не було вибору.

Вона мусіла податися до залі муз і побачити, що сталося з батьком, підняти його, принести йому поміч або, коли він був іще при іді, спробувати звабити його під якоюсь видумкою додому.

Тут усе було поставлено на карту: життя її батька, а з нею удержання і захист для вісъмох безпомічних істот.

Грудньова ніч була сурова.

Різке зимне повітря тягло крізь зле закритий отвір у стелі, тому Селена раніше, ніж почати мандрівку, обвязала голову хусткою і накинула на плечі широкий плащ, який носила її небіжка маті.

В довгім коритарі між мешканням батька і передньою частиною палати вона мусіла боронити

лівою рукою полихаюче світло лямпки в правій руці, щоб воно не погасло.

Полихаючий від протягу вогонь і її власна постать відбивалась тут і там на гладкій поверхні темного мармуру.

Підвязана до її стіп груба підошва будила голосну луну в порожніх покоях, коли вона доторкалась до камінної підлоги, і боязку душу Селени опановував страх. Її пальці, що тримали світич, тримали, і її серце сильно стукало, коли вона проходила, задержуючи віддих, через круглу залю, покриту банею, де Птолемей Евергет, Товстий, мав перед багатьома роками вбити свого власного сина, і де кожний голосний віддих будив гомін.

Але навіть і в цім покої вона не забувала дивитися праворуч і ліворуч, чи не видно десь її батька.

Вона зітхнула вільніше, помітивши промінь світла крізь шпари тріснутих бічних дверей залі муз, що, переломившись, відбивався на підлозі та стіні останнього покою, який вона мусіла пройти.

Тепер вона війшла до великої залі, тмяно освітленої лямпами поза загородками різбяра та багатьома низько вигорілими свічками.

Ці останні стояли на кінці залі, на столі, зроблені з колод та дощок, при якім спав її батько.

Глибокі тони, що виходили з широких грудей сплячого, моторошно відбивалися від голих стін великого, порожнього покою, і лякали її, а ще більш глибокі, довгі тіні колюмн, що як межі перегорожували її дорогу.

Прислухаючись, вона спинилася посередині

залі і незабаром пізнала в дивних тонах аж за-
надто добре відомий їй згук.

Вона зараз же побігла до сплячого, сіпала й трясла його, кликала його, прискала на його чоло водою і називала найніжнішими іменами, якими її сестра Арсіноя звичайно підлещувалася до нього. Коли він, не зважаючи на це все, не ворушився і не рухався, вона посвітила своєю лямпкою йому в обличчя. Йй здалося, що по його напухлому обличчі поширюється синюватий блиск, і вона вибухла знов тим глибоко болючим плачем, який перед де-кількома годинами зворушив серце будівничого.

Тепер поза загородками, що оточували різбяра і його повстаючий твір, зробилось живіше.

Полюкс працював довго, працював охоче й пильно, але врешті хропіння управителя почало йому перешкоджати.

Тіло його музи вже рішучо прибрало форми, голову він міг почати робити аж при деннім свіtlі.

Тепер він спустив руки, бо коли вже не віддавався творенню сердем і душою, він почував себе втомленим і бачив, що він без моделі не управитьсѧ з одіжжю своєї Уранії. Тому він приставив стілець до великої, наповненої ґіпсом, скрині, щоб, спершись на неї, трохи відпочити.

Але сон тікав від мистця, глибоко схвильованого своєю працею, і коли Селена відчинила двері, він піднявся і дивився крізь отвір між рямами, що оточували його.

Коли він побачив високу загорнуту постать, у руці якої тремтіла лямпа, коли він побачив, що

вона пройшла велику залю і раптом спинилася, він досить злякався, але це не перешкоджало йому спостерігати кожний крок нічного привиду більш із цікавістю, ніж із страхом.

Коли він побачив високу загорнуту постать, і світло її лямпи освітило її обличчя, він пізнав доньку управителя і швидко зрозумів, чого вона тут шукає.

Її даремне зусилля збудити сплячого мало в собі безперечно щось зворушуюче, але разом з тим і щось непереможно звеселяюче. Полюксові дуже хотілося засміятися. Але коли Селена почала так болісно плакати, він швидко розсунув дві рями своєї загородки, наблизився до неї і назав її зпочатку тихо, щоб не злякati її, а потім усе голосніше по імені. Коли вона повернула свою голову до нього, він попросив її привітно, щоб не лякалася, бо він не дух, тільки скромний смертний, і на жаль, ніщо краще, як негідний, але по дорозі до кращого мандруючий, син воротаря Евфоріона.

»Ти, Полюкс?« — запитала, здивовано, дівчина.

»Я самий. Але ти? Чи можу я тобі помогти?«

»Мій бідний батько,« — скаржилася Селена. — »Він не ворушиться, він задубів... а його обличчя... о, ви, вічні боги!«

»Хто хропе, той не є мертвий,« — зауважив різբяр.

»Але лікарь казав...«

»Він зовсім не хорий! Тільки Понтій поставив йому мідніше вино, ніж він звичайно пє. Дай йому спокій! Він спить із своєю подушкою під поти-

лицею так міцно, як дитина. Коли він раніше почав занадто сильно гуркотіти, я засвистав йому так голосно, як дощовий птах, бо це примушує николи храпливих замовкнути; але скорше я міг би примусити камінних муз там до танцю, ніж його до прокинення.«

»Чи не могли б ми його перенести до ліжка?«

»Коли ти маєш до розпорядимости чотирьох коней...«

»Ти все ще такий же ледащий, як був.«

»Трохи менше, Селено. Тільки ти повинна привичайтися до моого способу говорення. Цим разом я лише гадав, що ми обов'є не досить сильні, щоб відвести його.«

»Але що ж я маю робити? Лікарь казав...«

»Дай мені спокій з лікарем. Я знаю хворобу твого батька! Завтра вона минеться, і єдиний біль, який вона, може, полишить до заходу сонця, він відчуватиме під волоссям. Полиши його, нехай спить!«

»Тут так холодно.«

»То візьми мій плащ і вкрий його.«

»Тоді ти будеш мерзнути.«

»До цього я привичаєнний. Від якого то часу Керавн має діло з лікарями?«

Селена оповіла, яке нещастя сталося з її батьком і як оправдані були її побоювання.

Різбяр мовчки слухав її і врешті промовив цілком зміненим тоном:

»Коли так, то мені його дуже шкода. Покладім йому зимної води на чоло. Я буду міняти йому оклад що чверть години, доки знову прийдуть

невільники. Тут стойть начиння, а тут є хустка. Добре, це буде зроблено! Може він прокинеться від цього, а коли ні, то люди віднесуть його до вашого мешкання.«

»Ганьба... ганьба!« — зітхнула дівчина.

»Але ж ні; і головному жрецові Серапіса може зробитися зле! Дозволь мені це робити.«

»Це його знов схвилює, коли він побачить тебе. Він такий лихий на тебе;... такий лихий!«

»Могутній Зевсе; який же великий злочин я зробив? Боги прощають гріхи мудрецям, а людина не хоче вибачити того, що зробив свавільний хлопчина!«

»Ти поглузував з нього.«

»Я посадив на місце відломаної голови між плечима товстого Сілена біля воріт голову з глини, подібну до нього! Це була моя перша самостійна робота.«

»Ти зробив її на прикрість моєму батькові.«

»Зовсім ні, Селено, мені хотілось тільки пожартувати.«

»Але ти знав, який він вразливий.«

»Хіба пятнадцятирічний гонивітер міркує про наслідки своєї сваволі? Коли б він набив мені спину, його гнів розвіявся б у блискавиці і громі, і повітря зробилось би знов чисте. Але так! Від моого твору він відрізав ножем обличчя і розтоптав повільно розсипані по землі кавалки. Мене він штовхнув тільки один єдиний раз палюхом, який я, правда, чую ще сьогодні, а потім він ганьбив мене і моїх батьків так зимно і жорстоко і з таким гірким призирством...«

»Він не бував ніколи справді поривчастий, але злість відається в нього, а таким подражненим, як тоді, я його бачила рідко.«

»Коли б він тільки вирівняв рахунки зо мною в чотирі очі; а так був при цім мій батько і гнівні слова падали дощем, до якого додавала свого і моя мати, і від того часу між хатиною там внизу і вами тут панувала ворожнеча. Найгірше було мені, що тобі й твоїй сестрі було заборонено приходити до нас і грatisя зо мною.«

»Це зіпсувало мені також багато годин.«

»Було також гарно, як ми прибиралися в ріжні театральні причандали і плащи батька.«

»І коли ти формував нам ляльки з глини.«

»Або коли ми уряджували олімпійські ігрища.«

»Я була завше учителькою, коли ми гралися у школу з маленькими братами і сестрами.«

»Арсіноя завдавала тобі найбільше роботи.«

»Як гарно було ловити рибу вудкою!«

»Коли ми приносили рибу додому, моя мати давала нам муки і розинок, щоб варити їх.«

»Чи пригадуєш ти собі ще свято Адоніса і як я стримав карого коня, що втік нумідійському їздцеві?«

»Кінь перекинув уже Арсіною, і коли ми прийшли додому, мати дала тобі мигдалеве печиво!«

»Але в подяку твоя невдячна сестра ззіла добрий кавалок його і полишила мені дуже мало. Зробилась Арсіноя така гарна, як вона обіцяла? Я бачив її в останній раз перед двома роками; наш брат полишає роботу, аж як стемніє. Вісім місяців мусів я працювати для майстера в Пто-

льомеїді і часто я бачив батьків тільки раз на місяць.«

»Ми виходимо також дуже рідко і нам не дозволено заходити до вас. Моя сестра...«

»Гарна вона дуже?«

»Так, я думаю. Де вона тільки знайде стяжку, зараз вплете її у волосся, і на вулиці мужчини задивляються на неї. Їй кінчилось шіснадцять років...«

»Шіснадцять років! Мала Арсіноя!... Скільки ж то часу минуло, як умерла твоя мати?«

»Чотири роки і вісім місяців.«

»Ти памятаєш добре час її смерти. Та й важко забути таку матір. Вона була добра жінка, привітнішої я навіть ніколи не стрічав, і знаю також, що вона дбала про те, щоб зробити твого батька лагіднішим. Але це їй не пощастило, і тоді вона мусіла вмерти.«

»Так,« — промовила Селена глухо. — »Як могли боги зробити це! Вони часто більш жорстокі, ніж найбільш немилосердні люди!«

»Твої біdnі маленькі брати й сестри.«

Дівчина хитнула смутно головою і Полюкс також дивився якийсь час мовчки в землю. Потім він підняв голову і скрикнув:

»Я маю щось для тебе, що потішить тебе.«

»Від того часу, як мати вмерла, мене вже нічого не тішить.«

»Але, але,« — відповів різбяр живо. — »Я не міг забути цеї доброї жінки і раз на довіллі я сформував на память її погруддя. Завтра я принесу його тобі.«

»О!« — скрикнула Селена і в її великих зимніх очах засвітився соняшний блиск.

»Не правда, ти тішишся?«

»Так, розуміється, дуже. Але коли мій батько довідається, що ти подарував мені це погруддя...«

»То він всилі розбити його?«

»Коли він навіть і не розібє його, то все ж таки не буде терпти в домі, коли він довідається, що ти зробив це.«

Полюкс узяв оклад з чола управителя, намочив його і скрикнув, кладучи його знов на голову сплячого:

»Мені прийшла одна думка. Ходить же тільки про те, щоб мое погруддя нагадувало инколи тобі твою матір. У вашім мешканні ця голова не потрібуеть стояти. На круглім підвищенні, яке ви можете бачити з вашої альтанки і повз яке ти можеш проходити, коли схочеш, стоять погруддя жінок Птолемеїв, з котрих де-які дуже попсовані і потрібують направи. Я переберу направу Вероніки і посажу їй на шию голову твоєї матері. Ти виходиш з дому й можеш її бачити. Чи буде для тебе так добре?«

»Так, Полюксе, ти добра людина.«

»Я ж сказав уже тобі! Я починаю бути крацій. Але час, час! Коли то я ще переберу їй Вероніку! Треба мені бути ощадним з мінутами.«

»Іди тільки назад до своєї роботи, робити оклади я розумію аж занадто добре.«

При цих словах Селена відкинула поза плечі плащ матері, щоб її рамена були вільні, і стояла проти мистця як статуя з своюю стрункою постатю,

своїм блідим обличчям і гарними складками широкої загортки з доброї матерії.

»Так стій... так... цілком так!« — скрикнув Полюкс здивованій дівчині так голосно і живо, що вона злякалась. — »Цей плащ лежить на диво вільно на твоїх плечах. Ради всіх богів не чіпай його! Коли ти дозволиш змоделювати його, то я в де-кілька мінут виграю цілий день для нашої Вероніки. Оклади я робитиму в часі перерв.«

Не чекаючи відповіди Селени, різбяр пішов поспішно до своєї загородки, вернувся зараз, несучи в кожній руці робочу лямпу і дрібне знаряддя в устах. Потім приніс свою воскову модель, і поставив її край столу, біля якого відпочивав управитель.

Свічки погасили, лямпи посунули туди і сюди, поставили нижче і вище, і коли врешті було осягнуто порядне освітлення, Полюкс кинувся на стілець, простяг ноги, випростав далеко шию і голову з зігнутим носом, як коршак, який намагається схопити поглядом далеку ціль, ... спустив очі, підняв їх знову, щоб добути ними щось нове, і скерував їх на довший час униз, при цім кінці його пальців і нігтів танцювали по поверхні воскової фігури, втискали в податливу матерію, наліплювали нові кавалки на форми, які здавались уже викінченими, усували інші рішучими різами і круглили їх з незвичайною швидкістю, щоб ужити їх для іншої цілі.

Його руки, здавалось, корчились, а під насупленими бровами блищали його очі поважно, твердо, спокійно і все ж таки повні невимовно глибокого одушевлення.

Селена не давала ані словом своєї згоди, щоб ужити її як модель; але стояла непорушно, ніби його запал перенісся також і на неї. І коли тим часом, як він працював, його погляд спинявся на ній, то вона почувала велику повагу, яка сповняла в цю годину також лице її жвавого товариша.

Ані він ані вона якийсь час не промовили ні слова.

Врешті він відступив від свого твору, нахилився низько, подивився спершу на Селену, потім на свою працю гострим спостерігаючим поглядом знизу вгору і промовив тоді, глибоко зітхнувши і стираючи віск з пальців:

»Так! Це повинно бути так! Тепер я зроблю твому батькові новий оклад, а тоді ми підемо далі. Коли ти втомлена, то можеш поворушитися.«

Вона тільки незначно покористалась його дозволом і незабаром робота почалася знову.

Коли він дбайливо відновив де-кілька складок її загортки, вона порушила ногою, щоб відступити, але він промовив поважно: »Останься на місці,« і вона послухалась його.

Полюкс порушував тепер свої пальці і патички спокійніше, погляд його очей був тепер менш на тужений, ніж раніш, і він почав знов говорити.

»Ти дуже бліда,« — промовив він. — »Розуміється, світло лямп і безсонна ніч причиняються також до цього.«

»Я виглядаю в день-також так, але я не хвора.«

»Я гадав, що Арсіноя буде подібна до твоєї матері, але тепер я знаюжу багато рис її у твоїм обличчі. Овал ваших облич однаковий, ніс прилук-

чається майже простою лінією до чола і у тебе, твої великі очі і вигнуті брови ніби взяті з її обличчя; але твої уста менші і чепурніше вирізані і покійниця ледви чи могла б зложити своє волосся на потилиці в такий важкий вузел. Я гадаю також, що твое волосся світліше, ніж її.«

»Дівчиною вона мала ще більше волосся і дитиною може була така ж білява, як я. Тепер я русява.«

»Це ти маєш також від неї, що твое волосся, не кучерявлячись, лягає такими мягкими хвилями навколо голови.«

»Його легко впорядковувати.«

»Чи ти не виросла вишна, ніж вона?«

»Я гадаю; але тому, що вона була повніша, вона виглядала меншою... Чи скоро ти скінчиш?«

»Втомлює тебе стояння?«

»Не дуже.«

»То май ще трохи терпеливости. Твій вигляд нагадує мені все більш минулі роки. Я тішуся також, що побачу знов Арсіною. Мені здається, що час відійшов добрий шматок назад. Чи відчуваєш ти те ж саме?«

Селена похитала головою.

»Ти нещаслива? Я знаю, ти виконуєш за тяжкі обовязки, як на твої молоді літа.«

»Так уже йде.«

»Ні, ні, я знаю, що ти не полишаєш, щоб справи йшли так, як вони хочуть. Ти дбаєш, як мати, про своїх братів і сестер.«

»Як мати,« — повторила Селена і її уста склались у заперечуючу, гірку усмішку.

»Розуміється, любов матері є цілком особлива річ, але твій батько і твої брати та сестри мають усі причини бути задоволеними також і твоєю любовлю.«

»Може й так, що до малих та нашого сліпого Геліоса, але Арсіноя робить тільки те, що хоче.«

»Ти напевно незадоволена, це я чую в твоїх словах, а ти ж була раніше свіжа й весела, хоч і не така свавільна, як твоя сестра.«

»Раніше.«

»Як сумно це згучити! І все ж, все ж, ти гарна, молода, життя лежить перед тобою!«

»Яке життя!«

»Яке?« — запитав різбяр, полишив свою роботу, подивився палко на гарну, бліду дівчину і сердечно гукнув:

»Життя, — повне щастя і веселої любови.«

Дівчина похитала, заперечуючи, головою і відповіла спокійно:

»Любов то радість, — каже християнка, яка доглядає за нашою працею у фабриці папірусу, а від того часу, як мати вмерла, я ніколи не тішилась. Цілого щастя я зазнала в дитинстві. Тепер я тішусь, коли нас минає найбільше нещастя. Що день несе поза тим, я приймаю, бо не можу змінити цього. Моє серце цілком порожнє, і коли воно справді щось відчуває, то це страх. Я вже давно забула чекати доброго від будуччини.«

»Дівчинцо, дівчинко!« — гукнув Полюкс. — »Що зробилося з тобою? Я й розумію тільки половину того, що ти говориш. Яким способом ти опинилася у фабриці папірусу?«

»Не зраджуй мене,« — просила Селена боязко.

— »Коли б батько почув це...«

»Він спить, а що ти мені тут довіриш, про те не довідається ніхто.«

»Чому я маю мовчати про це? Я хожу що-дня з Арсіноєю на де-кілька годин у варстati і працюю там, щоб заробити трохи грошей.«

»Поза спиною свого батька?«

»Так. Він скорше дав би нам вмерти з голоду, ніж терпів би це. Що-дня почуваю я ту саму огиду при тім же самім опуканстві, але оминути цього неможна, бо Арсіноя думає тільки про себе саму, грає з батьком у дамки, припадлоє йому кучері і грається інколи з дітьми, як з ляльками, а я мушу дбати про малих.«

»І ти, ти говориш, що ти не маєш любови. На щастя ніхто не вірить тобі, і я найменше. Недавно мати оповідала мені про тебе, і я думав собі, що з тебе могла б бути як-раз така жінка, яка б повинна бути.«

»А тепер?«

»Тепер я знаю це напевно.«

»Ти мабуть помилляєшся.«

»Ні, ні! Твое ім'я — Селена і ти жінка, як прязне світло місяця. Імена мають також своє значіння.«

»Мій сліпий брат, який ще ніколи не бачив світла, зветься Геліос,« — відповіла дівчина.

Полюкс промовляв дуже тепло, але останні слова Селени злякали його і прибили його піднятій настрій.

Коли він нічого не відповів на її гіркий ви-

клика, вона промовила спершу зімно, а потім усі тепліше:

»Ти починаєш вірити в мене і ти маєш слухність; те, що я роблю для малих, робиться не з доброти, не з любови, не тому, що їх добробут ставлю понад свій власний. Від батька я дісталася в спадщині гордість, і для мене було б це жахливе, коли б мої брати і сестри ходили обідрані і люди вважали нас такими біdnimi і злidenними, якими ми є в дійсності. Найгірше для мене то хвороба в домі, бо вона побільшує страх, який ніколи не полішає мене і ззідає останню сестерцю, тому діти не повинні бути голодні. Я не хочу робити себе гіршою, ніж я є: мені шкода дивитися, як вони гинуть. Але те, що я роблю, не дає мені радості, що найбільше воно зменшує страх. Ти питаєшся, чого я боюся? Всього, всього, що може прийти, бо я не маю підстави чекати чогось доброго. Коли стукають у двері, то це може бути кредитор; коли на Арсіною задивляються на вулиці, я бачу, як навколо неї кружляє нечестя; коли батько поводиться всупереч приписам лікаря, я собі уявляю, що ми вже стоїмо на вулиці, без даху над головою. Що я робила б з радістю в серці! Правда, я не лінива, але я заздрю кожній жінці, яка може покласти руки на коліна і користатися послугами невільниць; коли б до моїх рук дістався золотий скарб, я не порушила б більш ані пальцем, я спала б щодня, поки сонце зійде високо, і полішила б, щоб невільники дбали про батька та братів і сестер. Мое життя то самі злідні. Коли трапляється колись краща година, я дивуюся цьому, і

вона минає вже скорше, ніж я кінчу дивуватися.«

Різбяра проняло холодом, і його серце, яке він широко відкрив своїй гарній товарищі забав, стислося.

Раніш, ніж він знайшов потрібне, підбадьоруюче слово, якого він шукав, почувся згук труби з залі, де спали робітники і невільники, який мав збудити їх.

Селена здрігнулась, загорнулась міцніше в плащ, попросила Полюкса, щоб подбав про батька та заховав від людей кухоль вина, що стояв біля нього, і, забувши свою лямпу, хутко пішла до дверей, крізь які вона прийшла.

Полюкс пішов швидко за нею, щоб посвітити їй і, провожаючи її до дверей її мешкання, добув від неї обіцянку, що вона стоятиме йому ще раз моделлю у своїм плащі; його теплі слова сягали до її серця і видно зворушували її.

Чверть години пізніше управитель лежав уже в ліжку і спав далі; а Полюкс, що простягнувся на подушці за своїми загородками, мусів ще довго думати про бліду дівчину з закамянілою душою.

Врешті дрімота перемогла також і його, привітний сон показав йому гарненьку малу Арсіною, яку, коли б не він, баский кінь нумідійця певно кинув би на землю на святі Адоніса. Він бачив, як вона забрала мигдалеве печиво у своєї сестри Селени і дала йому. А бліда пограбована дівчина не противилася цьому і усміхалась при цім тихо і зимно.

ШОСТИЙ РОЗДІЛ.

Александрія була дуже схильована.

Близькі відвідини цісаря відхилили працьовиті юрби громадянської комашні від стежок, на яких вона роїлася щодня, поспішаючи, вовтузячись, біжучи навипередки за хлібом та засобами, щоб наповнити до краю радістю та втіхами години, вільні від праці.

В багатьох фабриках, варстатах, авдіторіях та магазинах спинилось невтомне колесо пильності, бо всі фахи і стани одушевлялися однаковим стремлінням відсвяткувати відвідини Адріяна в нечувано блискучий спосіб.

Цілу вигадливість, багатство і розуміння краси громадянства покликано, щоб узяли участь у грах і обходах, які мали наповнити цілий ряд днів.

Найбагатіші поганські громадяне перебрали на себе урядження театральних представень, позірних морських боїв, які мали відбутися перед очима цісаря, також як і кріавих забав в амфітеатрі, при тім число заможних було таке значне, що для менших уряджень зголосилося значно більше число охочих платити, ніж це можна було взяти під розвагу.

Але оздоблення окремих частин походу, в якім могли взяти участь також і незаможні, виконання

будов на гіпподромі, прикрашення вулиць і приняття римських гостей вимагали таких значних сум, які здавалися незвичайно високими навіть префектові Тіціянові, що був призвичаєний бачити, як його римські колеги гралися міліонами.

Як цісарський намісник, він мусів давати свою згоду на кожну втіху, приготовану очам і вухам його володаря.

Загалом він полішив громадянам великого міста вільну руку, але проти надміру він мусів чи раз енергійно виступати; бо хоч цісарь і міг витримати багато втіх, але те, щоalexandrійці зпочатку хотіли дати йому побачити й почутти, перевищало навіть невтомну людську силу.

Найбільше клопоту робили не тільки йому, але й вибраним громадянством керовникам свята, постійні суперечки між поганською і жидівською частиною населення та урочисті обходи, бо жаден відділ не хотів бути останній, жаден член його не хотів бути навіть третій або четвертий.

З зібрання, на якім він своїм рішучим виступом довів урешті всі ці приготовання до невідкладичного заключення, Тіціян подався до Цезареума, щоб відвідати цісареву, яка щодня чекала його.

Він був радий, що довів ці справи принаймні до тимчасового кінця, бо від того часу, як почалися роботи в палаті на Льошії, минуло шість днів і прибуття Адріяна присувалось все ближче.

Він знайшов Сабіну, як звичайно, на її подушках, але сьогодня цісарева опіралась просто на них.

Вона, здавалось, перемогла перетому морської ізди. В знак того, що вона почуває себе краще, поклала більше червоної фарби на лиці й уста, ніж перед трьома днями, а тому, що вона приймала різбярів Папія і Арістея, вона дала впорядкувати своє волосся так, як його мала статуя побідної Венери, з атрибутами якої її, зрештою тільки проти її волі, вирізлено з мармуру перед п'ятьма роками.

Коли наслідування цієї статуї було виставлено в Александрії, громадяне часто повторяли вимовлене злим язиком слово:

»Ця Афродита справді ‚побідна‘, бо хто її бачить, той дбає про те, щоб чим скорше втікти. Її треба було б назвати ‚Кіпрідою, примушуючою до втечі‘!«

Схвильований запеклими суперечками і неприємними виступами, при яких він був недавно присутній, Тіціян зявився перед цісаревою, яка приняла його цього разу в невеликім покої, де вона була сама з своїм коморним і де-кількома служницями.

На повне поваги запитання префекта відносно стану її здоровля, вона відповіла, стискаючи пле-чима:

»Як мені ведеться? Коли б я сказала, що мені ведеться добре, то я збрехала б, а коли б я сказала, що почуваю себе зле, то побачила б жалкуючі обличчя, яких я не можу терпіти. Отже треба терпіти життя. І все ж таки! Ця сила дверей у цих покоях убе мене, коли я буду примушена довго лишатися тут.«

Тіціян подивився на обов' дверей покою, в якім

перебувала цісарева, і почав висловлювати свій жаль відносно цеї, непоміченої ним хиби; але Сабіна перервала йому й промовила:

»Ви, чоловіки, ніколи не помічаєте, що завдає біль нам, жінкам. Наш Верус є єдиний, що чує й розуміє це, . . . я сказала б, він прочуває це. В моїх покоях тридцять п'ять дверей; я наказала почистити їх! Тридцять п'ять! Коли б вони не були старі і з коштовного дерева, я гадала б, що мені поставили їх на глум.«

»Де-які з них може можна було б заступити за-навісами.«

»Полиши вже їх! Трохи більше чи менше неприємностей у моїм житті не заважить багато. Чи готові вже врештіalexandrійці з своїми пригото-ваннями?«

»Так, я сподіваюся,« — відповів префект, зітка-ючи. — »Вони хотіли б зробити все як найкраще, але, намагаючись протиснутися наперед, кожний провадить війну проти інших, і я знаходжуся ще під впливом цих огидних суперечок, при яких я мусів годинами бути присутній і які я мусів спи-няти грубим ,почекайте, я вам покажу'.«

»Так?« — запитала цісарева і порушила усмі-хаючись устами, ніби вона почула щось приємне. — »Ти мусиш оповісти мені щось про ці збори. Я маю смертельну нудьгу, бо Верус, Бальбіля та інші попросили у мене дозволу обдивитися праці на Льошії. Я привичасна, що люди всюди перебу-вають більш охоче, ніж зо мною. Чи я маю диву-ватися, що моя присутність не вистарчає навіть на те, щоб примусити приятеля моого чоловіка забути

дізгармонію, маленькі неприємності? Мої втікачі лишаються довго там; мабуть на Льошії є багато гарного.«

Префект переміг своє невдоволення і не висловив свого побоювання, що будівничому та його помічникам перешкоджатимуть працювати, й почав тоном післанця у трагедії:

»Перша суперечка почалася відносно впорядкування походів.«

»Віdstупи трохи далі,« — попросила Сабіна і притисла до вуха правицю покриту перснями, ніби вона відчувала біль.

Лице префекта трохи почервоніло, але він вволив волю дружини цезаря і продовжував своє спровадання тихшим голосом:

»Отже спокій було порушенено зпочатку з нагоди походів.«

»Це я вже чула раз,« — зауважила матрона й позіхнула. — »Я люблю обходи.«

»Але,« — промовив префект, чоловік у віці понад п'ятьдесят років, легко хвилюючись, — »вони тут як і в Римі і всюди, де ними не порядкує суворий наказ одного, є дітьми спору і родять спір, коли вони навіть хочуть урядити свято миру.«

»Здається, тебе дратує, що вони хотіть ушанувати ними Адріяна.«

»Ти жартуеш. Як-раз тому, що я хочу зробити так, щоб усе випало найбільш близкучо, я дбаю особисто також і про деталі, і тішуся, що спромігся приборкати і тих, що ставлять мені опір. Ледві чи то відповідало б моєму станові . . . «

»Я гадала, що ти не тільки служиш державі, але є також і приятелем мого дружини.«

»Я гордий, що можу називати себе його приятелем.«

»Так, Адріян має багато, дуже багато приятелів від того часу, як він носить пурпур. Чи забув ти тепер свій злий настрій? Ти мабуть зробився дуже вразливий, Тіціяне; бідна Юлія має дражливого дружину.«

»Вона гідна пожалкування менш, ніж ти гадаєш,« — відповів з гідністю Тіціян, — »бо мій уряд вимагає так багато часу, що вона тільки рідко взмозі помітити, що мене хвилює. Коли я забув заховати перед тобою мое хвилювання, то прошу тебе вибачити це моїй дбайливості, щоб забезпечити Адріянові гідне приняття.«

»Нібито я гнівалась на тебе! Але повертаючись до твоєї дружини. Отже, як я чую, вона моя товаришка по нещасті. Ми, бідні, від наших чоловіків маємо сподіватися тільки останків, які полишають нам справи, що ковтають все інше самі! Але твоє оповідання, твоє оповідання!«

»Найгірші години спричинили мені злі відносини, що панують між жидами та іншими громадянами.«

»Я ненавижу ці кляті секти, жидів, християн, чи як вони там називаються! Чи вони відмовляються зробити свій внесок для приняття цісаря?«

»Навпаки. Алябарх, їх найбагатіший голова, запропонував покрити всі кошти навмахії, а його одновірець Артеміон . . . «

»Ну? . . . Треба взяти їх гроші, треба взяти їх!«

»Еллінські громадянє почувають себе досить заможними, щоб покрити всі видатки, які виносять багато міліонів сестерцій, і намагаються виключити, де тільки можливо, жидів із своїх обходів і забав.«

»Вони мають слушність.«

»Дозволь мені запитати тебе, чи було б право перешкодити половиніalexandrійців ушанувати свого цісаря?«

»Адріян охоче відмовиться від цього ушанування. Для наших переможців в честю називається „африканським“, „германським“, „дакійським“, але, зруйнувавши Єрусалим, Тит відмовився називатися „жидівським“.«

»Він зробив це, бо боявся спомину про потоки крові, які треба було б пролити, щоб зломити страшенно витревалий опір цього народу. Переможеному треба було ламати член за членом, палець за пальцем, поки він міг рішитися здатися.«

»Ти говориш знов напів як поет. Чи ці люди вибрали тебе своїм оборонцем?«

»Я знаю їх і хочу бути справедливий до них, як і до всіх громадян цеї країни, якою я керую від імені держави й цісаря. Вони платять стільки ж податків, як і інші alexandrійці, і навіть більше, бо між ними є дуже заможні люди, які славетно відзначаються в торгівлі, промислі, науці і мистецтві, тому я прикладаю до них однакову мірку з іншими мешканцями цього міста. Їх забобони роблять на мене так мало вражіння, як забобони інших єгиптян.«

»Але вони переступають міру. Вони відмовля-

ються приносити жертви Елії Капітолійській, яку Адріян оздобив багатьома будовами, а також статуям Юпітера і Гери. Це значить, що вони відмовляються шанувати мене і мою дружину.«

»Ім заборонено служити якому іншому богові окрім свого. Елію було вибудовано на ґрунті їх зруйнованого Бруса лима, і статуї, про які ти говориш, стоять на їх найсвятішій землі.«

»Що нам до того?«

»Ти знаєш, Гай також не міг примусити їх, щоб поставили його статую в своїм святім святих. Навіть намісник Петроній мусів признатися, що примусити їх — це значить знищити їх.«

»То нехай з ними станеться те, чого вони заслуговують. Їх треба винищити!« — скрикнула Сабіна.

»Винищити?« — запитав префект. — »Винищти... в самій Александрії майже половину громадян, себ то багато соток тисяч слухняних громадян?«

»Так багато?« — запитала перелякано ціарева. — »Могутній Зевсе, коли ця маса повстане проти нас!... Ніхто не казав мені про ці небезпеки. В Киренайці та Саляміні на Кипрі вони повбивали десятки тисяч своїх співгромадян.«

»Їх дратували в найвищій мірі і вони перевищали числом своїх гнобителів.«

»І в їх власній країні має відбуватися повстання за повстанням.«

»Через жертви, про які ми говорили.«

»Тіній Руф є тепер легатом у Палестині. Він має огидний, пронизливий голос, ... але сам він вигля-

дає так, ніби не дозволяє з собою жартувати, і зуміє приборкати це небезпечне кодло.«

»Можливо«, — відповів Тіціян, — »але я боюся, що він не осягне своєї цілі самою тільки твердістю, а коли й досягне цього, провінція буде вилуднена.«

»В державі забагато людей.«

»Але ніколи не буває досить корисних громадян!«

»Бунтівники, що ганьблять богів — це корисні громадяне?«

»Тут, в Александрії, де багато з них пристосувалось цілком до звичаїв і світогляду греків і всі приняли їх мову, вони напевно корисні, і безсумнівно щиро віддані цісареві.«

»Вони беруть участь у святкуваннях?«

»Так, оскільки еллінські співгромадяне допускають їх до цього.«

»А урядження навмахії?«

»Не буде доручено їм, але Артеміонові буде дозволено доставити диких звірів для ігрищ в амфітеатрі.«

»І він показався не скупий?«

»Так мало, що ти дивуватимешся. Цей чоловік розуміє, як Мідас, перетворювати каміння в золото.«

»Багато є таких, як він, між жидами?«

»Досить багато.«

»То я бажаю, щоб вони спробували повстати, бо коли повстання проковтне цих багатих людей, то їх золото все ж таки лишиться.«

»Поки-що я намагаюся вдергати їх живими, бо вони добре платять податки.«

»Поділяє Адріян це бажання?«

»Без сумніву.«

»Твій наступник може подасть йому інші думки.«

»Він поводиться завжде згідно власному рішенню, і я ще поки-що урядую,« — промовив Тіціян гордо.

»Нехай же жидівський бог вдержить тебе довго при урядуванні,« — відповіла Сабіна глузливо префектові.

СЬОМИЙ РОЗДІЛ.

Раніше, ніж Тіціян міг відкрити уста для відповіди, головні двері покою було обережно але широко відчинено і претор Люцій Аврелій Верус, його дружина Доміція Люціля, молода Бальбіля, і врешті історик Анеус Фльор вступили до покою.

Всі четверо були у веселім настрої і хотіли зараз по перших привітаннях цісаревої дати справо здання про те, що вони бачили на Льошії, але Сабіна спинила їх рухом руки і прошепотіла:

»Ні, ні, ще ні; я почиваю себе втомленою; довге чекання, а потім... мою пляшечку до нюхання, Верусе! Левкіппо, чару води з овочевим соком, але не з таким солодким, як звичайно!«

Грецька невільниця поспішила виконати це доручення, і цісарева, підносячи до носа тонко вирізьблену з онікса пляшечку, промовила:

»Правда, Тіціяне, від того часу, як ми почали розмовляти про державні справи, минула вже ціла мала вічність? Ви інші знаєте ж, що я отверта і не можу мовчати, коли стрічаю противні погляди. В той час, як вас не було тут, я мусіла багато говорити і слухати. Це вичерпало б сили і міцнішому. Я дивуюся, що ви не знайшли мене в ще гіршому стані, бо що ж може бути тяжчого для жінки, як виступати в обороні мужеської рішу-

чости проти мужчини, який боронить щось цілком інше? Подай мені воду, Левкіппо.«

Ковтаючи помалу овочевий сок і порушаючи безупинно вузькими устами, коли смакувала його, вона випила напій. Тим часом до префекта наблизився Верус і прошепотів до нього, питуючи:

»Був ти довго самий із Сабіною, брате?«

»Так«, — відповів Тіціян, і при цім він так міцно сціпив зуби і стиснув кулаки, що претор не міг помилитися відносно його погляду й тихо відповів йому:

»Вона гідна пожалування, а властиво тепер перебуває вона години...«

»Які години?« — запитала Сабіна, віднімаючи чару від уст.

»Такі«, — відповів швидко Верус, — »в які я не потрібую турбуватися про сенат і державні справи. Кому ж іншому завдячує я це, як знов таки не тобі?«

При цих словах він наблизився до матрони і взяв від неї з такою повною любови служністю чару, ніби він був уважним сином своєї поважаної хворої матері; потім передав чару грекині.

Ціарева кивнула де-кілька разів привітно преторові, дякуючи йому і промовила тоді з домішкою веселості в голосі:

»Ну, отже, що ви бачили на Льошії?«

»Дивні речі«, — відповіла швидко Бальбіля і сплеснула малими руками. — »Рій пчіл, комашня прийшла в старинну палату. Ми побачили при роботі більше білих, брунатних і чорних рук, ніж ми могли почислити, і з соток робітників, які руха-

ються там, жаден не стояв іншому в дорозі, бо як обачна мудрість богів провадить зорі, „ласкавою, ласкавою ніччю“, так керував ними всіми маленький чоловік.«

»Я мушу виступити в обороні будівничого Понтія,« — перервав дівчині Верус. — »Він все ж таки чоловік середнього зросту.«

»Отже, скажемо, щоб задовольнити твоє почуття справедливості,« — відповіла йому Бальбіля, — »скажемо, ними всіми керувала людська дитина середнього росту, із звитком папірусу в правій і оливцем в лівій руці. Подобається тобі так краще мій спосіб вислову?«

»Він ніколи не може мені не подобатися,« — відповів претор.

»Дай Бальблі оповідати далі,« — зажадала цісарева.

»Ми побачили хаос,« — сказала дівчина, — »але в цій мішанині прочуваються умови для майбутнього впорядкованого твору; це видно навіть очима.«

»І на це натикаються інколи ногами,« — засміявся претор. — »Коли б було темно, а робітники були хробаками, ми розтоптали б половину з них, так багато ворушиться їх на підлозі.«

»Що вони роблять там?« — запитала Сабіна.

»Все«, — відповіла швидко Бальбіля. — »Одні виглашують ушкоджені місця, інші кладуть кавалки мозаїки в порожні заглиблення, з яких пограбовано старі, а зручні мистці малюють на гладких гіпсовых поверхнях пестрі фігури. Кожну колонну, кожну статую обставлено риштованням аж до стелі; на риштованнях тиснуться люди один

до другого, як матроси, що влазять у навмахії на ворожий корабель.«

Щоки гарненької дівчини почервоніли при спомині про те, що вона бачила, і в той час як вона, виразливо порушуючи руками, говорила, висока будова кучерів на її голівці тримтіла.

»Твое змальовування починає бути поетичне,« — перервала ціарева своїй молодій товарищі. — »Може муза одушевить тебе ще до віршів.«

»Всі девять муз,« — промовив претор, — »представлені на Льошії. Вісім ми бачили; але девята, що помагає спостерігаючим зорі, оборониця красних мистецтв, висока Уранія мала ще на місці голови... дозволь мені, божеська Сабіно, поліпшити тобі вгадати, що саме.«

»Ну?«

»Соломяну закрутку.«

»Ой лишенко,« — зітхнула ціарева. — »Що гадаєш ти, Фльоре, чи між твоїми вченими і куючими вірші товаришами не знайдеться такого, що виглядає, як ця Уранія?«

»У всякім разі,« — відповів запитаний, — »ми обережніші, ніж ця богиня, бо зміст наших голів покритий твердим черепом і більш чи менш буйним волоссям. Уранія ж показує отверто свою солому.«

»Це звучить майже так,« — засміялась Бальбіля, вказуючи на масу своїх кучерів, — »нібито мені особливо треба ховати те, що сидить під цим волоссям?«

»Лесбійський лебедь звався також „гарнокучерявий“.« — відповів Фльор.

»А ти — наша Сафо,« — промовила дружина претора Люціля і притягла рамя дівчини до своїх грудей.

»Справді! Чи не хочеш ти перетворити у вірші того, що ти бачила сьогодня?« — запитала цісарева.

Бальбіля подивилась на підлогу і промовила тоді жваво:

»Це могло б вабити мене; все дивне, що я зустрічаю, тягне меєне до віршів.«

»Але слухайся ради граматика Апольонія,« — нагадав Фльор. — »Ти — Сафо нашого часу і тому мусіла б віршувати не на аттійській грецькій мові, а на старім еолійськім діялекті.«

Верус засміялася, цісарева, якої грудна перепонка ніколи не порушувалася сильно, хихікнула коротко й пронизливо, а Бальбіля жваво запитала:

»Ви гадаєте, я не спромоглася б зробити цього? Завтра я почну вправлятися в старім еолійськім діялекті.«

»Полиши це, — попросила Доміція Люціля. — »Твої прості пісні були завжди найкращі.«

»Не треба з мене сміятися,« — відповіла Бальбіля уперто. — »В небагато тижнів я умітиму говорити еолійським діялектом, бо я можу все, чого хочу, все... все...«

»Яка ж уперта голова криється під цими кучерями?« — промовила цісарева і загрозила ласково пальцем.

»І яка здібність розуміння!« — скрикнув Фльор.

»Її вчитель граматики і метрики сказав мені.

що його найкращим учнем була жінка шляхетного походження, до того поетка, Бальбіля.«

Дівчина почервоніла при цих словах і запитала радісно схвильована:

»Підхлібляєш ти, чи Гефестіон справді сказав це?«

»Ой лихо!« — скрикнув претор: — »Гефестіон був також моїм учителем, отже я належу також до мужеських учнів перевищених Бальбілею. Але для мене це не новина, боalexandrієць казав мені те саме, що й Фльорові, і я не досить пишаюся своїми віршами, щоб не почувати, що його присуд правий.«

»Ви йдете за ріжними взірцями,« — сказав Фльор, — »ти за Овідом, вона за Сафо, ти віршуєш по-латинськи, вона по-грецьки. Чи возиш ти все ще з собою любовні пісні свого Овіда?«

»Завжди«, — відповів Верус, — »як Александр свого Гомера.«

»І з поваги до автора твій дружина хоче при допомозі Венери жити згідно з ними,« — додала цісарева, звертаючись до Доміції Люцілі.

Струнка і гарна римлянка відповіла тільки легким стисненням плечей на ці не дуже приязно обмислені слова, а Верус, піdnімаючи з підлоги шовкову ковдру Сабіни і уважливо накриваючи її коліна, промовив:

»Моїм прекрасним щастям є те, що побідна Венера бажає мені добра. Але ми ще не скінчили свого справоздання: наш лесбійський лебідь стрінувся на Льошії з іншим птахом, мистцем плястики.«

»Відколи різбярів зачислюють до птахів?« — запитала Сабіна. — »Іх можна що найбільше порівняти з дятлом.«

»Коли вони опрацьовують дерево,« — засміялася Верус; — »але наш мистець, помічник Папія, обробляє шляхетні матеріали у великом стилі. Цього разу справді він будував свою статую з цілком дивного матеріалу.«

»Птахом називає Верус певно нашого нового знайомого,« — перервала Бальбіля преторові, — »бо коли ми підійшли до заслон, за якими він працював, він свистав так чисто, жваво і голосно, що, не зважаючи на шум роботи, його було чути в цілій великій порожній залі. Соловейко не співає краще. Ми спинилися там і слухали, поки цей веселий хлопець, який нічого не зناє про нашу присутність, замовк, і почувши голос будівничого, тукнув йому через заслону: „Ну тепер я мушу взятися за голову Уранії. Я вже бачив її перед собою і трьома тузинами рухів я мав би її готову, але Папій казав, що він має одну голову на складі. Цікаво, яке-то солоденьке, пересічне обличчя посадить він на шию моого торса, який подобається мені принаймні до позавтра. Дай мені добру модель для бюста Сафо, який я маю приготувати! В моїй голові гуде тисяча чмелів. Я такий схильований, такий схильований! Шо я тепер почну, з того вже щось буде!“«

При цих останніх словах Бальбіля намагалася наслідувати низький голос мужчини, і побачивши, що цісарева усміхається, вона казала жваво далі:

»Це було сказано так свіжо, походило з серця

так повного добезкраю веселою, свавільною охотою до творення, що я була цілком втішена; ми всі підійшли до заслон і просили різбяра показати нам свою працю.«

»І ви знайшли...?« — запитала Сабіна.

»Він заборонив нам рішучо пройти до його загороди,« — відповів претор: — »але Бальбіля видобула у нього дозвіл, і ми побачили, що цей довгий хлопець дійсно дечого навчився. Впорядкування складок одіння, покриваючого постать музи, цілком відповідає вимогам, воно оброблене багато, сильно і незвичайно тонко. Уранія загортас міцніше плащем стрункі члени, ніби вона, дивлячись на зорі, борониться від свіжості ночі. Коли він буде готовий з своєю музою, він мусить ще направити де-кілька ушкоджених жіночих бюстів. Одній Вероніці посадить він ще сьогодня готову голову; а для Сафо я запропонував йому Бальбілю, як модель.«

»Добра думка,« — промовила цісарева. — »Коли йому пощастиТЬ зробити бюст добре, я візьму його з собою до Риму.«

»Я сидітиму охоче перед ним, як модель,« — скрикнула дівчина; — »цей жвавий хлопець сподобався мені.«

»А Бальбіля йому,« — додала дружина претора. — »Він дивився на неї, як на диво, і вона пообіцяла йому, коли б ти це дозволила, поставити йому до розпорядимости на три години своє обличчя.«

»Він починає з голови,« — додав Верус. — »Яка ж щаслива людина отакий мистець! Йому

вона дозволяє без намислення повернати собі голову і укладати пеплом, а коли треба було обходити сьогодня багна гіпсу і калюжі свіжої фарби, вона ледви охоронила край свого одіння, і мені, який так охоче поміг би їй, вона навіть не дозволила перенести себе через найгірші місця.«

Бальбіля почервоніла і промовила подражнено:

»Я, Верусе, серіозно не терплю, щоб ти так говорив зо мною, і знай раз на завжди: нечисте я люблю так мало, що мені й без допомоги буде легко оминути це.«

»Ти занадто сувора,« — перервала цісарева дівчині з поганою усмішкою. — »Не правда, Доміціє Люціле, вона повинна б дозволити твому дружині бути услужним їй?«

»Коли цісарева вважає це пристойним і правильним,« — відповіла запитана, піdnімаючи плечі з значним рухом рук.

Сабіна зрозуміла її думку і, примусивши себе знов позіхнути, промовила легко:

»В нашім часі треба бути вибачливим до дружини, який своїм найвірнішим супровідником вибрав любовні пісні Овіда... Що там, Тіціяне?«

Вже коли Бальбіля оповідала про свою зустріч з різбяром Полюксом, коморник приніс префектові важливий, пильний лист.

Державний муж подався до задньої частини покою, відкрив міцну печатку і як-раз кінчив читати, коли цісарева звернулась до нього з запитанням.

Від маленьких очей Сабіни не могло заховатися нічого, що робилося в її оточенні, вона помітила

також і те, що намісник, складаючи присланий йому лист, неспокійно рухався.

В нім були певно важливі речі.

»Пильний лист,« — відповів Тіціян, — »кличе мене до префектури. Я вітаю тебе і сподіваюся, що незабаром зможу подати тобі до відома щось приємне.«

»Що містить цей лист?«

»Важливі відомості з провінції,« — відповів Тіціян.

»Можна довідатися про них?«

»На жаль ні. Цісарь наказав виразно тримати цю справу цілком таємно. Полагодження її вимагає найбільшого поспіху і таким способом я, на жаль, примушений зараз полищити тебе.«

Сабіна відповіла з льодовим холодом на прощальне привітання префекта і зажадала зараз же, щоб її відпровадили у внутрішні покої приготуватися до вечері.

Бальбіля провожала її, а Фльор подався до »олімпійського столу«, найкращого ресторану Лікорта, про який римські ласуні оповідали йому дивні речі.

Коли Верус лишився самий із своєю дружиною, він наблизився до неї приязно і запитав:

»Можу я відпровадити тебе до твого мешкання?«

Доміція Люціля відкинулась на подушку, покрила обличчя обома руками і не відповіла нічого.

»Чи можу я?« — повторив претор своє запитання.

Коли його дружина уперто мовчала далі, він приступив до неї ближче, поклав свою правицю на

тонкі пальці, якими вона покрила своє обличчя, і промовив:

»Мені здається, що ти гніваєшся на мене?«

Вона відсунула легким рухом його руку і скрикнула:

»Поліши мене!«

»Так, на жаль я мушу тебе полишити,« — зітхнув Верус. — »Справи кличутъ мене до міста, і я буду...«

»І молоді аллександрійці, з якими ти вчора прогуляв ніч, показуватимуть тобі нових красунь; це я знаю.«

»Тут є справді незвичайно принадні жінки,« — відповів цілком вільно Верус, — »білі, брунатні, бронзові, чорні і всі вони в своїм роді чудові. Їм можна дивуватися без кінця.«

»А твоя дружина?« — запитала Люціля і стала поважно супроти його.

»Моя дружина? Так, найкраща: Дружина, то поважний почесний титул і йому нема чого робити з радостями життя! Як же я можу називати твоє імя разом з іменем бідних дітей, які скорочують мені довільні години?«

Доміція Люціля була призвичаєна до подібних слів, і все ж таки й цього разу вони завдавали їй біль. Але, ховаючи свій біль, вона скрестила свої руки й промовила рішучо і з гідністю:

»Отже їдь із своїм Овідом і своїми богами кохання далі крізь життя, але не намагайся кинути невинність під колеса твого повозу.«

»Ти гадаєш Бальбілю?« — запитав претор і голосно засміявся. — »Вона вміє сама боронитися і

має забагато розуму, щоб дати зловити себе слугам Ероса. Синок Венери не має чого робити з такими добрими приятелями, як ми.«

»Можу я тобі вірити?«

»Даю тобі слово, що я не хочу від неї нічого окрім добрих слів,« — скрикнув він і простягнув отверто руку своїй жінці.

Люціля тільки легко торкнула її пальцями і промовила тоді:

»Одішли мене назад до Риму. Я тужу невимовно по дітях, особливо по нашему хлопцеві.«

»Це не йде,« — відповів Верус поважно. — »Тепер неможна, але я сподіваюся по кількох тижнях це буде можливо.«

»Чому не раніш?«

»Не питай мене.«

»Мати може жадати знати, чому вона мусить розлучатися з своїм лежачим у колисці сином.«

»Ця колиска стоїть тепер у домі твоєї матері, і вона дбає про наших малих. Май ще трохи терпеливости, бо те, до чого я прямую для тебе, себе і не в останнім рахунку для нашого сина, таке страшенно велике й важке, що воно може розважити роки туги.«

Ці останні слова Верус промовив тихо, але з гідністю, властивою йому тільки в рішучі хвилини; а його дружина скопила обома руками його правицю ще раніше, ніж він скінчив говорити, і запитала тихо й боязко:

»Ти прямуєш до пурпуря?«

Він кивнув, стверджуючи головою.

»Отже тому,« — пробурмотіла вона.

»Що?«

»Сабіна й ти.«

»Не тільки тому. Вона тверда і різка до інших, але мені вона робила завсігди добро, ще як я був хлопцем.«

»Вона ненавидить мене.«

»Терпеливости, Люціле, терпеливости! Прийде день, коли донька Нігріна буде дружиною цезаря, а попередня цісарева... Ale це я не вимовлю. Ty ж знаєш, я зобовязаний перед Сабіною і бажаю цісареві широко довгого життя.«

»А усиновлення?«

»Тихо! Він гадає про це, і його дружина бажає цього.«

»Станеться воно скоро?«

»Хто може в цю хвилину знати, що рішить цісарь у найближчу годину; але можливо, що рішення станеться тридцятого грудня.«

»В день твого народження?«

»Він питав мене про нього, і в ніч, у яку мене родила моя мати, він певно складе мій гороскоп.«

»Отже зорі рішатимуть нашу долю?«

»Не тільки вони. Адріян мусить також хотіти толкувати їх на мою користь.«

»Як я можу помогти тобі?«

»Показуй себе у відносинах до цісаря цілком такою, яка ти є.«

»Я дякую тобі за ці слова і не прошу більш, щоб ти дозволив мені відіхнати. Коли б бути жінкою Веруса було ще чимсь іншим, як почесним становищем, я не питала б про нову гідність дружини цезаря.«

»Я не піду сьогодня до міста і лишуся при тобі.
Чи ти задовольнена?«

»Так, так!« — скрикнула вона і підняла своє
рамя, щоб обняти шию свого гарного дружини, . . .
але він відхилив її і прошепотів до неї:

»Полиши це . . . Гра пастухів не на місці при
полюванні за пурпуром!«

ВОСЬМИЙ РОЗДІЛ.

Тіціян наказав свому керуючому повозом, щоб зараз їхав до Льошії. Дорога провадила повз його положене в Брухіюмі мешкання в палаті префектури, і він наказав спинитися біля нього, бо лист у складках його тоги на грудях містив повідомлення, яке в де-кілька годин легко могло викликати необхідність вернутися додому аж наступного ранку.

Не даючи затримати себе урядовцям, офіцирам і лікторм, які чекали його повороту, щоб зробити йому повідомлення й одержати його накази, він пройшов передпокої і велику залю для мужчин, щоб відвідати свою дружину в жіночій залі, межуючій з садом префектури.

Він міг привітати свою дружину вже в дверях цього покою, бо вона почула крохи приходячого і вийшла йому назустріч.

»Я не помилилася,« — скрикнула матрона з щирою радістю. — »Як гарно, що ти цього разу міг так раноувільнитися! Я не чекала тебе раніше кінця вечері.«

»Я й прихожу тільки для того, щоб відійти,« — відповів Тіціян, вступаючи до покою своєї дружини. — »Скажи подати мені кавалок хліба і чару з мішаним вином. Але ж ні, тут стоїть вже те,

чого я потрібую, ніби я замовив це. Ти маєш слушність, цього разу я був у Сабіни коротший час, ніж звичайно; але вона подбала в короткім часі накопичити стільки гірких слів, як би ми говорили з нею пів дня. По п'ятьох мінутах я полішаю тебе, і боги відають, коли вернуся. Мені тяжко вимовити це, але всі наші зусилля, турботи і поспіх та обачна праця бідного Понтія пропали марно.«

При цих словах префект кинувся на подушку, а його дружина простягла йому підкріплення, якого він жадав, і промовила, гладячи його по посивілій голові:

»Бідний чоловіче? Адріян рішився все ж таки мешкати в Цезареумі?«

»Hi! Вийди геть, Сіро! Ти побачиш зараз! Прошу, прочитай мені ще раз цей лист цісаря. Тут він.«

Юлія, дружина префекта, розгорнула тонкий папірус і почала:

»Адріян до свого приятеля Тіціана, намісника Єгипту. Глибока таємниця!... Адріян вітає Тіціана, як він часто робив це від років, починаючи докучливі листи, і то тільки половиною серця. Але завтра він сподівається бути взмозі привітати свого любого друга молодості і мудрого заступника не тільки цілою душою, але й рукою та устами. А тепер, щоб сказати виразніше, ось що: Я прибуду вже завтра, пятнадцятого грудня, підвечер цілком самий з Антіоєм, невільником Мастором і моїм секретарем Флегоном до Александриї. Ми причалимо в малій пристані на Льошії і мій корабель буде визначений великою срібною звіздою на носі. Коли стемніє до мого прибуття, то три чер-

воні ліхтарі подадуть тобі вість, що приятель наближається до тебе. Вчених і дотепних людей, яких ти післав мені назустріч, щоб затримати мене і добути більше часу для naprawи старого гнізда, у якім мені хочеться бути в гостині у птахів Мінерви, яких, я сподіваюся, ви ще не всіх розігнали, — я одіслав додому, щоб Сабіні і її упертості не бракувало забави, та щоб без потреби не перешкоджати цим славетним панам у їх праці. Я не потрібую їх. Коли, може, це не ти післав їх мені, то прошу у тебе вибачення. Помилка в цім випадку була б, у всякім разі, щось понижуюче, бо лекше буває зясувати те, що сталося, ніж передбачати майбутнє. Чи має це бути навпаки? Цих розумних мужів я відшкодую за непотрібну подорож, діспущуючи з ними і їх товаришами про це питання в Музеумі. Граматикові, якому видно вченість з кожного волоска і який більш сидить на місці, ніж йому то корисно, швидкий рух, на який він зважився задля мене, продовжить життя... Ми прибудемо в простих одіннях і будемо спати на Льошії. Ти знаєш, що я більш, ніж один раз, відпочивав на твердій землі, і коли цього треба, дрімаю так само добре на маті, як на подушці. Моя подушка йде зо мною. Це мій великий молосець, якого ти знаєш. Кімнатка, в якій я без перешкоди зможу робити свої замітки на майбутній рік, знайдеться. Я прошу тебе старанно пильнувати моєї таємниці. Ніякий і ніяка не сміє довідатися щось про мое приуття, я прошу тебе про це так дуже, як може тільки просити приятель і цісаръ. Навіть найменше приготування не повинно зрадити, кого

ти маєш приймати. Мому милому Тіціянові я не можу нічого наказувати, але я кладу йому ще раз на серце, щоб виконав мое бажання... Як я радію, що знову побачу тебе, і яку втіху матиму я від тої метушні, яку я сподіваюся знайти на Льошії; ти зазнайомиш мене з мистцями, яких тепер певно повно в старім замку, як будівничого Клявдія Венатора з Риму, який має бути помічний Понтієві своїми порадами... Цей Понтій, який виконав такі гарні будови для Герода Аттика, стрічався зо мною у цього багатого софіста і він напевно пізнає мене. Отже повідоми його про мій намір. Він серіозний, певний чоловік, не балакун і не вітрогон, який може забутися. Отже втасмнич його, але аж тоді, коли мое судно буде вже видно. Бувай здоров.«

»Ну, що ти скажеш?« — запитав Тіціян, беручи лист з рук своєї дружини. — »Хіба це не прикро? Наша робота так добре посувалась вперед.«

»Але,« — відповіла Юлія розважно і з розумною усмішкою, — »може ви все ж таки не були б готові. Як тепер справи стоять, ви й не потрібуете бути готові і Адріян побачить добру волю. Мене цей лист тішить, бо він знімає важку відповідальність з плечей, що й без того вже перетяжені.«

»Ти бачиш завжди правдиве,« — скрикнув префект. — »Добре, що я прийшов сюди, бо тепер чекаю цісаря вже із значно лекшим серцем. Дай мені закрити лист і бувай здорова. Я прощаюся з тобою на багато годин і з моїм спокоєм на чимало днів.«

Тіціян простягнув руку своїй дружині.

Вона тримала її міцно й промовила:

»Перед тим, поки ти відійдеш, я мушу призна-
тися, що я дуже горда.«

»Це твое право.«

»Ти не попросив мене ані словом мовчати.«

»Бо ти витримала вже свої проби. Але розу-
міється їй ти жінка, і до того ще дуже гарна.«

»Стара бабка з сивіючим волоссям!«

»І все ж таки ще показніша і принадніша, ніж
тисяча молодих, яких подивляють.«

»Ти хочеш примусити мене, щоб я в своїх ста-
рих літах заступила гордість пустотою.«

»Ні, ні! Я дивився тільки на тебе в часі нашої
розвомви, перевірючими очима, і думав про зіт-
хання Сабіни відносно того, що гарна Юлія зле
виглядає. Але де є інша жінка у твоєму віці з та-
кою поставою, такими вільними від зморшок ри-
сами обличчя, таким чистим чолом, такими гли-
бокими і добрими очима, так чудово виточеними
раменами...«

»Але ж мовчи«, — скрикнула Юлія, — »ти при-
мушуєш мене червоніти.«

»Чи не має мене тішити, що це так легко бабці
з Риму, яка є моєю жінкою? Ти цілком не така,
як інші жінки.«

»Бо ти не такий, як інші чоловіки.«

»Ти підлесниця; від того часу, як усі діти від-
сутні, ми ніби починаємо наново наше подружжя.«

»В домі бракує яблука спору.«

»За найдорожче починають найлекше супе-
речку. Але тепер бувай іще раз здорована.«

Тіціян поцілував свою дружину в чоло і по-

дався поспішно до дверей, але Юлія покликала його назад і промовила:

»Де-що можна все ж таки зробити для цісаря. Я посилаю будівничому що-дня їжу на Льошю. Сьогодня я пошлю втрічі більш, ніж звичайно.«

»Чудово! Отже бувай здоровा.«

»І ми побачимося, коли боги і цісарь будуть мати до нас ласку.«

Коли префект прибув до означеного місця, там не було видно ніякого корабля з срібною звіздою.

Сонце зайшло, але жадне судно з трьома червоними ліхтарями не показувалось.

Завідуючий пристаню, в дім якого вступив Тіціян і повідомив його, що він чекає одного визначного будівничого з Риму, який має бути помічний Понтіеві своїми порадами при роботах на Льошії, знайшов зрозумілою пошану, яку намісник виявляв до цього чужого мистця; ціле ж місто знало вже, з яким нечуваним поспіхом та з якими великими засобами відбудовували стару палату Птолемеїв, як мешкання для цісаря.

Чекаючи, Тіціян думав про молодого різьбяра Полюкса, якого він пізнав, та про його матір у привітній хатині воротаря.

Маючи добру вдачу, він післав зараз сказати старій Доріс, щоб вона цього вечора не йшла спати, бо він, префект, прийде пізно до Льошії.

»Скажи цій жінці від себе, не від мене,« — наказав Тіціян посланцеві, — »що я, може, зайду до неї. Нехай вона тримає свою кіматку в порядку і добре освітлену.«

На Льошії не знов ніхто про честь, яка мала
припасти старому замкові.

Після того, як Верус із своєю дружиною і Бальбілею полишили різбяра Полюкса, він попрацював годину й вийшов із своєї загородки, випростав рамена й гукнув до будівничого Понтія, який стояв на риштуванні:

»Я мушу відпочити або почати щось нове. Одно боронить мене, так само добре, як і друге, від втоми. Чи в тебе буває також так?«

»Цілком так«, — відповів запитаний і керував далі працею будівельних невільників, які мали посадити на колонну нову коринтійську капітель, замісць старої розбитої.

»Я не хочу перешкоджати тобі,« — гукнув Полюкс знов угору. — »Я хочу тільки просити тебе, коли прийде сюди мій майстер Папій з крамарем старовинних речей Габінієм, скажи йому, що він знайде мене на ронделі, яку ти вчора оглядав зо мною. Я маю посадити нову голову Вероніці. Мій учень мусів би вже давно бути готовий з підготовчими роботами, але цей ледацюга зявився на світ з двома лівими руками, і тому, що він має одно косе око, все пряме здається йому косим і згідно з законами оптики косе — прямим. У всякому разі він загнав косо в шию деревляний кілок, на якім має триматися нова голова, а тому, що жадний історик не згадує, що Вероніка тримала колись голову косо, як той старий розтирач фарби там ззаду, то я сам маю випростати її. Я гадаю, що за пів години розумна королева не буде вже належати до безголових жінок.«

»Звідки ти маєш цю нову голову?« — запитав Понтій.

»З таємного архіву голів моїх споминів,« — відповів Полюкс. — »Бачив ти її?«

»Так.«

»Подобається тобі?«

»Дуже.«

»Тоді варто мені жити,« — заспівав різբяр і погано відмінив залю. При цім він привітав будівничого лівою рукою і встромив правою за вухо гвоздика, якого він зірвав ранком з кущика в домі своєї матері.

На ронделі учень зробив свою роботу краще, ніж його майстер сподівався; але Полюкс зовсім не був задоволений своїми власними зарядженнями. Його твір мусів стояти як багато інших бюстів на тій же стороні платформи повернутий спиною до альтанки завідуючого палатою, а він же розлучився з так міллим йому портретом матері Селени, щоб його товаришка забав могла у всякий час дивитися в це дороге обличчя.

Він заспокоївся, побачивши, що бюсти тримаються на своїх високих постumentах тільки власною вагою, і постановив перервати історичне впорядкування жіночих голів та переставити їх, повернувши славетну Клеопатру спиною до дому, щоб його могла бачити його улюблена голова.

Для негайногого здійснення цього наміру він покликав де-кількох невільників, щоб вони помогли йому перевести цю зміну.

При цім було чутно не раз остерігаючий оклик, а голосне говорення і накази на цім, від років са-

мітнім, місці привабили одну цікаву, яка вже зараз по тім, як учень почав свою працю, показалась в альтанці мешкання управителя палати, але відступила знову швидко назад, побачивши бридного, замашеного гіпсом хлопця.

Цього разу вона залишилась там і слідкувала за кожним рухом Полюкса, керуючого роботою невільників, який при всім, що він робив, був звернений до неї спиною.

Тепер голова, охоронена матерією від слідів робітничих рук, опинилася на своїм місці.

Віддихаючи, мистець повернувся цілим своїм повним обличчям до дому управителя і зараз же ясний, веселий жіночий голос скрикнув:

»Довгий Полюкс! справді, це він, довгий Полюкс! Як це мене тішить!«

При цих словах дівчина на альтанці плескала голосно руками, і коли різбяр закивав їй і гукнув: »Мала Арсіноє, це ти; ви вічні боги, що зробилось з маленького сотворіння!« — вона стала на вспиньки, щоб показатися можливо більшою, закивала йому привітно головою і сміялась униз:

»Я ще не скінчила рости, але ти, ти виглядаєш із своєю бородою на підборідді і своїм вірлиним носом досить поважно. Селена аж сьогодня сказала мені, що ти господарюєш разом з іншими там у середині.«

Мистець не міг відвести своїх очей від дівчини.

Бувають поетичні натури, яких уява швидко перетворює в історію все незвичайне, що вони бачать або переживають, чи переткає це в рядок хутко сформованих віршів, і як багато людей його

фаху, так і Полюкс не міг дивитися на якесь гарне людське соторіння без того, щоб не злучити його з своїм мистецтвом.

»Галятея, незрівняна Галятея,« — мислив він, тим часом як його погляд не полішав постаті і обличчя Арсіної. — »Ніби вона перед секундою вийшла з моря, така свіжа, така весела, така здорова стоїть ця постать тут. І як прямують маленькі кучері над чолом угору, ніби вони пливуть ще по воді. Тепер вона схилиться, вітаючи. Який округлий кожний її рух! Ніби донька Нерея припадає до хвилі, що підноситься вгору і спадає в долину. Вона подібна до Селени і її матері формою голови і грецьким профілем, але старша сестра подібна до постаті Прометея з того часу, поки вона не була одухотворена, а Арсіноя до того самого твору мистецтва, коли небесний вогонь уже влився в його жили.«

Де-кілька хвилин помислив і відчув це все мистець, але його мовчанка, коли він подивляв її, тревала дівчині задовго і вона нетерпеливо гукнула до нього:

»Ти ще цілком не привітав мене. Що ти робиш там на долині?«

»Дивись сюди,« — промовив він і стягнув матерію з влучно зробленого твору мистецтва.

Арсіноя похилилась далеко понад балансами альтанки, затінила очі рукою і мовчала довше хвилини.

Потім вона раптом голосно скрикнула, і гукаючи: »Мати! мати!« — побігла назад до кімнати.

»Тепер вона покличе свого батька і посусє радість бідній Селені,« — мислив Полюкс, посугуваючи як слід тяжкий мармур, який вінчала його гіпсова голова. — »Нехай він тільки прийде. Тепер маємо ми тут наказувати, а до власності цісаря Керавн не посміє доторкнутися.«

Із зложеними на грудях руками став він тоді проти бюста і бурмотів до себе:

»Латанина, злиденна латанина! З самих латок робимо ми одіння для цісаря; обивачі ми тут угорі, а не мистці. Коли б це було не для Адріяна, для Діотими та її дітей, я не порушив би тут далі ані пальцем!«

Дорога від мешкання управителя провадила до ронделі, де стояв різбяр, через коритари та декілька сходів, але Арсіноя потрібувала не більш, як одну минуту, на неї від тої хвилинки, як вона зникла з альтанки.

З почервонілими щоками відсунула вона різбяра від його праці і стала на тім місці, де стояв він, щоб дивитися без упину на улюблені риси. Тоді вона скрикнула ще раз:

»Мати, мати!«

При тім по її щоках бігли ясні слізози і вона не зважала ані на мистця, ані на робітників та невільників, повз яких вона пробігла, і які боязко дивилися на неї, ніби вона була несамовита.

Полюкс не перешкоджав їй.

Йому зробилось тепло на серці, коли він побачив слізози, що текли по щоках цеї веселої дитини, і він думав при цім, що варто бути добрим, коли за це мають так довго треваочу любов, як

це діється з тою бідною, покійною жінкою там на постументі.

Подивившись довго на твір різбяра, вона стала спокійніша, повернулась до Полюкса й запитала:

»Зробив це ти?«

»Так«, — відповів він і спустив очі.

»І цілком з памяти?«

»А вже ж!«

»Знаєш ти що?«

»Ну?«

»Тоді пророчиця на святі Адоніса мала слухність, коли співала в Ялемі, що половину праці мистця роблять боги.«

»Арсіноє!« — скрикнув Полюкс, який при цих словах відчув, що ніби гаряча хвиля полилася йому до серця, і схопив вдячно її руку; але вона увільнила її, бо її сестра Селена вийшла на альтанку і гукала її.

Полюкс поставив свій твір на цім місці для своєї старшої товаришки забав, а не для Арсіної, і тепер її погляд впливав на нього охоложуючи і турбуючи його схильовану душу.

»Тут стоїть бюст твоєї матері,« — гукнув він пояснюючим тоном до альтанки, вказуючи на нього.

»Я бачу,« — відповіла вона холодно. — »Пізніше я подивлюся на нього ближче. Ходи нагору Арсіноє, батько хоче говорити з тобою.«

Полюкс опинився знову самий.

Коли Селена вернулась до своєї кімнати, вона похитала блідою головою і пробурмотіла:

»Це мало бути для мене, казав Полюкс; раз щось для мене, і ця радість також зіпсула!«

ДЕВЯТИЙ РОЗДІЛ.

Управитель палати, до якого Селена покликала його молодшу доньку Арсіною, вернувся як-раз із зборів громадян, і його старий чорний невільник, який ішов завжди слідом за ним, коли він виходив, зняв йому з плечей крокусово-жовтий паліюм і золотий обруч з голови, який він охоче носив на своїх припалених кучерах, коли не бував дома.

Керавн виглядав ще більш розпалений, ніж звичайно, його очі були ще більш вирячені, і ясний піт перлився на його чолі, коли його доньки вступили до нього в кімнату.

На приязне привітання Арсіної він відповів неуважно двома кинутими їй словами, і перед тим, як зробити донькам важливе повідомлення, він ходив якийсь час туди й сюди перед ними. При тім він надував товсті щоки й складав руки на грудях.

Селена почала боятися її Арсіноя нетерпеливистя, коли він врешті почав:

»Чи чули ви про урочисті урядження, якими мають ушанувати цісаря?«

Селена кивнула, стверджуючи головою, а її сестра скрикнула:

»Розуміється! Дістав ти місця для нас на лавках Ради?«

»Не перебивай мені,« — крикнув управитель хмуро на свою доньку. — »Про те, щоб дивитися, нема мови. Всіх громадян закликано, щоб спонукали своїх доньок узяти участь у цих великих урядженнях, і запитано скільки дівчат вони мають.«

»Ми повинні взяти участь у представленнях?« — запитала Арсіноя і заплескала радісно руками.

»Я хотів усунутися перед тим, як було оголошено цей поклик, але будівничий кораблів Трифон, який має свої варстати біля королівської пристані, затримав мене і гукнув зборам, що його сини казали, немов то я маю дві молоді доньки. Звідки вони знають це?«

При цих словах управитель підняв свої сиві брови вгору, і його обличчя почервоніло до чола.

Селена порушила плечима й Арсіноя промовила:

»Варстати Трифона лежать там унизу, і ми часто проходимо повз них, але його самого ані його синів ми не знаємо. Бачила ти їх, Селено? Це у всякому разі чимно з їх боку, що вони називають нас гарними.«

»Ніхто не повинен цікавитися вашим виглядом, коли він не жадає вас від мене, щоб одружитися,« — відповів управитель похмуро.

»Що ти відповів Трифонові?« — запитала Селена.

»Я зробив, що мусів зробити. Ваш батько заувідує палатою, яка належить тепер до Риму і до його імператора; Адріян буде гостити в цім мешканні моїх предків, і тому я можу менше, ніж інші

громадяне, здергуватися від моєї частини ушанування, яке Рада міста рішила урядити йому.«

»Отже ми можемо?« — запитала Арсіноя і наблизилася до свого батька, щоб погладити його пестливою рукою.

Але Керавн не мав наміру приймати пестощів; він стримав її прикrim: »лиши мене!« і казав тоді далі:

»Коли Адріян запитає: ,Де були твої доньки в мій почесний день, Керавнє?‘, а я мусів би відповісти: ,вони не були між доньками шляхетних громадян‘, то це було б образою для цезаря, до якого в ґрунті речі я прихильний. Я обмислив це все і тому назвав ваші імена та пообіцяв послати вас на збори дівчат у малім театрі. Там ви зустрінетесь з найшляхетнішими матронами і доньками міста, і перші малярі та різбярі мають рішити, до якої частини представлень підходить найкраще ваш вигляд.«

»Але батьку,« — скрикнула Селена, — »як можемо ми показуватися в наших простих убраних на цих зборах, і звідки ми візмемо грошей на закуплення нових?«

»Прибрані в чисту білу вовну і гарно прикрашені свіжими стяжками ми можемо показатися поруч з усіми іншими дівчатами,« — запевняла Арсіноя, просуваючись між сестрою та батьком.

»Не це мене турбує,« — відповів управитель. — »Але костюми, костюми? Рада заплатить їх тільки донькам біdnіших громадян, але це було б ганьбою зачислити себе до біdnих. Ви розумієте мене, діти?«

»Я не візьму участі в поході,« — заявила рішучо Селена, але Арсіона перехопила її слово:

»Бути бідним невигідно й обридливо, але це зовсім не ганьба. Наймогутнішим римлянам старого часу було честю вмірати бідними людьми. Наше македонське походження лишиться нам, коли навіть місто оплатить нам костюми.«

»Тихо!« — гукнув управитель. — »Це вже не вперше я помічаю у тебе такі низькі переконання. Злі боки убогости може зносити також і шляхетний, але вигоди, які вона дає, може він використовувати тільки тоді, коли рішить не бути більш ним.«

Це була тяжка праця для управителя висловити цю останню думку в такій формі; він не пригадував собі, щоб він чув її від кого іншого, вона здавалась йому чужою і все ж таки передавала цілком те, що він відчував, тому він повільно схилився на подушку дивана, який огортає глибоку бічну нішу його великої кімнати.

В цій кімнаті відбувалася, як кажуть, Клеопатра з Антонієм учи, яких незрівняна витонченість була приправлена всіми дарами мистецтва і вигадки.

Як-раз на цім самім місці, на якім відпочивав тепер Керавн, мав стояти гостинний стіл славетної закоханої пари, бо хоч ціла кімната мала дбайливо зроблену підлогу, але тут був малюнок складений з камінців ніжних барв такий гарний і так досконало виконаний, що Керавн завжди забороняв своїм дітям ступати на нього. Це бувало звичайно менш з поваги до чудового твору мистецтва, як

тому, що його батько забороняв також йому це саме робити, а тому — того ж батько. Малюнок представляв весілля Тетіс із Пелеєм і диван покривав тільки нижній край роскішного малюнку, прикрашений рядом гожих еротів.

Керавн наказав своїй доньці, щоб подала йому чару вина, але вона додала до виноградного соку досить води.

Випивши, з багатьома ознаками огиди, половину чари напою з водою, він промовив:

»Хочете знати, скільки коштуватиме одно з ваших убрань, коли ми не захочемо лишитися за надто далеко позаду інших?«

»Ну?« — запитала Арсіноя боязко.

»Кравець Філін, який працює для театру, сказав, що менш ніж за сімсот драхм неможна зробити чогось порядного.«

»Ти ж не гадаєш поважно про такі божевільні видатки!« — скрикнула Селена. — »Ми не маємо нічого, і я хотіла б бачити того, який дасть нам ще щось у борг!«

Молодша донька управителя дивилась ніякovo на кіньці пальців і мовчала; але її повні сліз очі зраджували те, що вона відчувала.

Керавна тішило це німе співчуття Арсіної до його бажання, щоб за всяку ціну дати їй можливість узяти участь у цім представленні. Він забув, що він як-раз тепер докоряв їй низькими переконаннями, і промовив:

»Мала відчуває завжди слушно. Тобі, Селено, я ражу поважно розважити, що я твій батько і не говорити зо мною у цьому докірливому тоні. Ти

призвичаїлась до нього в обходженні з дітьми, і відносно їх ти можеш його й далі уживати. Тисяча чотиріста драхм, на перший погляд, здається великою сумою, але коли купувати розумно матерію і прикраси для вас, то, може, по святі можна буде їх вигідно продати.«

»Вигідно!« — скрикнула Селена гірко. — »За старі речі не заплатять і половини, а навіть і четвертини! І хоч би ти мав вигнати мене з дому . . . я не буду помагати тобі кидати нас іще глибше в злидні, я не візьму участі в представленнях.«

Цього разу управителеві не кинулась кров до голови, він не виявив навіть подражнення; спокійно і не без домішки задоволення підняв свій погляд і порівняв одну свою доньку з другою.

Він був призвичаєний любити на свій спосіб Селену, як свою корисну, і Арсіною, як свою гарну, дитину, а тому, що в ґрунті речі, йому треба було тільки задовольнити свою пиху, а для цеї цілі вистарчала й сама його молодша донька, він промовив:

»Про мене, ти можеш лишатися із дітьми. Ми будемо просити вибачення для тебе, покликаючись на твоє слабке здоров'я. І справді, дівчино, ти виглядаєш знову страшенно бліда. Для самої малої я вже скорше добуду засобів.

На щоках Арсіної показалися знов дві чудові ямки, але уста Селени були такі бліді, як її щоки, коли вона скрикнула:

»Але ж батьку, батьку! Ані пекарь, ані різник від двох місяців на дістали ні сестерції, а ти хочеш марно витратити сімсот драхм!«

»Марно тратити?« — запитав Керавн обурено,

але радше боязко, ніж гнівно. — »Я забороняю тобі ще раз, щоб ти говорила так зо мною. Найбагатіші молоді пани беруть участь у представленнях. Арсіноя гарна і може хто з них вибере собі її за жінку. Чи то зветься марнотратити, коли батько дбає про те, щоб шукати гідного чоловіка для своєї дитини? І що знаєш ти властиво про те, чим я володію?«

»Ми не маємо нічого, тому й не можу я нічого знати про це,« — скрикнула дівчина, не тямлючи себе.

»Та-ак?« — запитав управитель повільно з усмішкою переможця. — »Чи то є ніщо, що лежить там у шафі і стоїть тут на карнізі? З любови до вас я розлучуся з цим. Оніксова фібуля, перстні, золотий обруч і пас, розуміється...«

»Вони тільки з позолоченого срібла,« — вставила немилосердно Селена. — »Справжні, дідові, ти продав по смерти матері.«

»Її треба було спалити і поховати згідно з нашим станом,« — відповів Керавн. — »Тепер я не хочу думати про ці сумні дні.«

»Думай про них, батьку!«

»Що належить до моїх оздоб, того, розуміється, не може мені бракувати, бо я мушу виступити перед цісарем, відповідно до того, хто я є; але що може бути вартий той маленький Ерос із бронзи там, той чудово вирізблений із слонової кости пугар Плутарха, а перед усім той малюнок там, відносно якого його попередній власник був переконаний, що його малював сам Апелес, тут в Александрії. Зараз ви довідаєтесь, що варті ті маленькі

речі там, бо ніби по волі самих богів зустрівся я тут у палаті з крамарем мистецьких річей, Габінієм з Біцеї. Він пообіцяв мені, що прийде до мене, як скінчить свої справи з будівничим, обдивиться мої скарби і купить за готівку, що йому сподобається. Коли мій „Апелес“ йому сподобається, він дастъ за нього самого десять талантів, а коли він купить його навіть за половину або тільки за десяту частину цеї суми, то я примушу тебе, Селено, щоб дозволила собі також раз на втіху.«

»Ми вже побачимо,« — промовила бліда дівчина, стискаючи плечима, а її сестра скрикнула:

»Покажи йому також меч, про який ти завжди говорив, що він належав Антонієві, і коли він дастъ за нього багато, то ти купиш мені золотий браслет.«

»Селена одержить його також. Але на меч я покладаю найменшу надію, . . . бо знавець ледви вважатиме його справжнім. Але я маю тут інші, цілком інші речі! Чуєш! Це певно Габіній. Швидко, Селено, накинь на мене знову хитон. Дай сюди мій обруч, Арсіноє! Заможному чоловікові дають більшу ціну, ніж незаможному. Я наказав невільників, щоб він чекав купця в передпокої; так робиться в кожнім поряднім домі!«

Крамарь був малий, худий чоловік, що з допомогою щастя й розваги видобувся до рівня найзначніших свого стану та зробився багатою людиною. Пильністю та досвідом він виробився на знавця й умів, як ніхто інший, відріжняти добре від посереднього та кепського, справжнє від несправжнього. Ніхто не мав гостріших очей, ніж

він, але він був грубий в обходженні з кожним, від кого не мав чого сподіватися для себе. Там розуміється, де він бачив перед собою зиск, він міг бути ввічливий до покірливості і невтомно терпеливий.

Він спромігся також на те, що примусив себе з виразом переконання слухати управителя, коли той бундечно запевняв його, що йому надокучила його невеличка власність, що він може так само добре затримати її у себе, як і продати; але він все ж таки хоче показати йому, як знавцеві, ці речі, і розлучитися навіть з ними, коли йому за цей мертвий капітал буде запропоновано добру суму в готівці.

Одна річ за другою мандрувала крізь тонкі пальці знавця і ставала перед ним, щоб він міг її обдивитися.

Цей чоловік був дуже мовчазний і, обдивившись кожну нову річ, він хитав головою.

Коли Керавн оповідав йому, звідки походить одна або друга річ його колекції, він бурмотів »Так!«, »Ти гадаєш!« чи »Справді!«

Коли остання річ перейшла через його руки, управитель запитав:

»Ну? Що ж ти скажеш?«

Початок цього речення звучав упевнено, кінець майже боязко, бо крамаръ тільки усміхнувся і знову похитав головою, перед тим, як відповісти:

»Між ними є досить гарненькі речі, але нема таких, про які варто було б говорити. Я ражу тобі полишити їх у себе, бо тобі вони дорогі, а я можу на них не багато заробити.«

Керавн берігся, щоб не дивитися на Селену, якої велики очі, повні страху, були скеровані на уста купця; а Арсіноя, що не менш уважно слідкувала за його рухами, не дала знеохотити себе так швидко й запитала, вказуючи пальцем на Апелеса свого батька:

»І цей малюнок також нічого не вартий?«

»Мені дуже шкода, що я не можу сказати такій гарній дівчині, що він дуже цінний,« — відповів купець, гладячи свою сиву, гостро закінчену, борідку. — »Але тут ми маємо, на жаль, тільки дуже слабке наслідування. Оригінал знаходитьсь у віллі Плінія при Лярійськім озері, яку він називає Котурном. Я не матиму змоги збути цеї речі.«

»А цей різблений пугар?« — запитав Керавн. — »Він походить із спадщини Плутарха, я можу це довести, і він має бути подарунком цісаря Траяна.«

»Найкращий кавалок з цілої колекції — це правда,« — відповів Габіній, — »але найбільша ціна йому чотиріста драхм.«

»А цей циліндер із Кипра, з гарною гравюрою?«

Управитель простягнув руку до гладко вишлифованого кришталля, але його рука трептіла від хвилювання і замісць того, щоб схопити, штовхнула його з столу.

Бренькочучи, він покотився по підлозі, через гладкі мозаїкові малюнки до подушки.

Керавн хотів нагнутися, щоб підняти це, але його обидві доњки міцно тримали його і Селена кричала:

»Батьку, ти не повинен робити цього, лікарь заборонив тобі!«

Тим часом, як управитель відпихав від себе дівчат, купець уже став на коліно, щоб підняти циліндер.

Зрештою, слабкому чоловікові здавалось значно лекше падати, нахилятися, ніж підніматися від підлоги, бо минуло де-кілька хвилин, поки він знову став перед Керавном.

Його риси мали уважливий вираз, він схопив ще раз малюнок, що мав бути намальований Апелесом, сів з ним на подушку і здавалось зовсім заглибився в малюнок, який цілком ховав його обличчя від трьох присутніх.

Але його погляд зупинявся зовсім не на малюнкові перед ним, тільки на весіллі біля його ніг, у якім він що-хвилини відкривав нові, неоцінимі прикмети.

Тим часом, як купець сидів протягом кількох хвилин непорушно перед малим малюнком, риси управителя повеселішали, Селена відіхнула вільніше, ѹ Арсіноя наблизилась до управителя, взяла його за рамя та прошепотіла йому до вуха:

»Не відступай йому дешево Апелеса і не забувай про мій браслет.«

Тоді Габіній встав, подивився на речі, що стояли перед ним на столі і промовив значно коротше і більш по-купецьки, ніж раніше:

»За всі ці речі разом я можу тобі запропонувати, чекай... двадцять... сімдесят... чотиріста... чотиріста п'ятьдесят... шістьсот п'ятьдесят драхм ані сестерції більше!«

»Ти жартуєш?« --- скрикнув Керавн.

»Ані сестерці більше,« — зауважив холодно той; — »я не хочу нічого заробити, але ти, як справедлива людина, зрозумієш, що я не хочу також купувати з певним виглядом на втрату. Що до Апелеса...«

»Ну?«

»То він міг би мати вартість для мене, але тільки при певних умовах. Справа з малюнком є цілком особлива. Ви обидві дівчини, ви знаєте, що вже мій фах учить мене шанувати все гарне, але я все ж таки мушу просити вас, щоб ви полишили мене самого з вашим батьком. Я маю з ним поговорити про цей чудний малюнок.«

Керавн кивнув своїм доњкам, які зараз же віддалились.

Раніш, ніж двері за ними зачинились, купець гукнув їм вслід:

»Вже темніє; чи смію я просити вас, щоб послали сюди невільником можливо ясну лямпу?«

»Ну, що ж із малюнком?« — запитав Керавн.

»Поки принесуть світло поговоримо про щось інше,« — попросив Габіній.

»То сідай на подушку,« — промовив Керавн. — »Ти зробиш цим мені, а може й собі самому присміність.«

Коли обидва умістились на подушці, Габіній почав:

»Бувають такі малі речі, зібрані з любовлю, які неохоче випускається з рук; я це знаю з довгого досвіду. Де-хто, що, продавши свої малі старовинні речі, прийшов потім до маєтку, пропонував мені

вдесятеро більше, ніж я заплатив, щоб дістати їх назад; на жаль, звичайно даремно. Це відноситься також і до тебе. Коли б ти не потрібував зараз грошей, ти ледви чи запропонував би мені ті речі там.«

»Я мушу тебе попросити...« — перебив йому Керавн; але купець не дав йому говорити й сказав:

»Навіть найзаможнішим бракує инколи готівки, я знаю це найкраще, бо все ж... я можу признастя... мені стоять до розпорядимости значні суми. Як-раз тепер було б мені легко помогти тобі вийти з кожної трудности.«

»Тут стоїть мій Апелес,« — перебив управитель купцеві. — »Він належить тобі, коли твоє пропонування підходитиме мені.«

»Світло, от і світло?« — скрикнув Габіній, узяв від старого невільника трьохраменну лямпу, до якої Селена встромила нашвидко новий гніт і, пробурмотівши до Керавна: »Ти дозволиш«, поставив її посередині музівійського малюнка.

Управитель дивився здивовано і допитливо на чудного чоловіка, що стояв по його лівім боці, але Габіній не зважав на нього. Він став знов навколошки, налапував мозаїку руками і їв обома очима малюнок, що представляв весілля Пелая.

»Загубив ти щось?« — запитав Керавн.

»Ні, зовсім нічого. Тут у цім кутку... Тепер я знаю досить. Можу я поставити лямпу там на столі? Так! А тепер назад до справи!«

»Прошу! Але знай наперед, тут ходить вже не про драхми, а про цілі аттійські таланти*).«

*) Один аттійський талант рівний приблизно 4500 маркам.

»Це розуміється само собою, і я пропоную їх тобі п'ять, себ то суму, за яку ти можеш купити в деяких частинах міста гарний, просторий дім!«

Цього разу кров ударила знов управителеві в голову.

Де-кілька хвилин він не міг вимовити ані слова, бо йому сильно колотилося серце; але врешті він опанував себе остільки, що твердо рішив принаймані на цей раз схопити щастя за чуба й не дати ошукати себе; він відповів:

»П'ять талантів нічого не значить; пропонуй більше!«

»То скажім шість!«

»Коли ти даси вдвічі більше, то ми погодимося!«

»Більш, ніж десять талантів, я не можу дати. За цю суму можна вибудувати невелику палату.«

»Я лишаюся при дванадцяти.«

»Ну, то нехай буде по твоєму, але ані сестерції більше.«

»Мені тяжко розлучитися з цим шляхетним твором мистецтва,« — зітхнув Керавн, — »але я вволю твою волю і віддам тобі моого Апелеса.«

»Тут ходить не про цей малюнок, який має малу вартість, і яким ти можеш тішитися далі,« — відповів купець. — »Я хочу інший твір мистецтва з цеї кімнати, який тобі досі ледви здавався вартий уваги. Я знайшов його і один мій покупець шукає як-раз такого твору.«

»Я не знаю.«

»До тебе ж належить усе, що знаходиться в цій кімнаті?«

»До кого ж іншого?«

»Отже ти маєш право розпоряджатися всім?«

»Розуміється.«

»Ну, добре; ці дванадцять аттійських талантів я пропоную тобі за цей малюнок біля наших ніг.«

»Ця мозаїка? Вона належить до палати.«

»Вона належить до твоого мешкання, а його, як я чув з твоїх власних уст, більш ніж сто років замешкують твої предки. Я знаю закон. У ньому говориться, що все, що знаходиться сто років у незапереченні посіданні якоїсь родини, припадає їй як власність.«

»Ця мозаїка належить до палати.«

»Я твержу противне. Вона є складовою частиною твоого мешкання і ти можеш вільно розпоряджатися нею.«

»Вона належить до палати.«

»Ні, ще раз ні; ти — власник! Завтра ранком ти одержиш дванадцять аттійських талантів золотом, і пізніше я вийму цей малюнок з допомогою моого сина, запакую і, як стемніє, заряжу, щоб забрати його. Подбай про килим, яким ти поки-що можеш закрити це порожнє місце. Тримати цю річ у таємниці треба мені самому також, а навіть ще більше, ніж тобі.«

»Мозаїка належить до палати!« — гукнув управитель цього разу вже голосно. — »Чуєш ти це, вона належить до цієї палати, і хто доторкнеться до неї, тому я поламаю кости.«

При цих словах Керавн піднявся, його величезне тіло важко дихало, його щоки й чоло почervоніли, як вишні, і його підняті проти крамаря кулаки трептіли.

Габіній відступав злякано назад і запитав:

»Отже ти не хочеш моїх дванадцять талантів?«

»Я хочу... я хочу...« — хріпів Керавн, — »я хочу показати, як я поважуся з тим, хто вважає мене лайдаком. Геть, падлюко, і не кажи мені більш ані слова про цей малюнок і про крадіжку в темряві, бо я пошлю тобі на шию лікторів префекта і дам закувати тебе в кайдани, ти негідний розбишако.«

Габіній відступив швидко до дверей, але там він повернувся ще раз до стогнучого і сопучого кольоса і гукнув, переступаючи через поріг:

»Тримай у себе свій крам, ми ще поговоримо!«

Коли Селена й Арсіноя вернулися до кімнати, вони побачили свого батька, який, глибоко дихаючи, сидів на подушці і простягав голову вперед.

Перелякані, вони наблизилися до нього, але він кричав безупинно:

»Води, ковток води! Той злодій, той негідник!«

Без усякої душевної боротьби цей, притиснутий обставинами, чоловік відкинув те, що могло б дати йому і його родині спокійну долю; хоч він не завагався б позичити таку саму і навіть вдвічі більшу суму всеодно чи у бідного чи в багатого, хоч він напевно знов би, що ніколи не буде в змозі віддати її.

Він не пишався своїм вчинком, він вважав його тільки природним для македонського аристократа.

Приняти пропонування крамаря було для нього цілком неможливо.

Але звідки він міг тепер узяти гроши на убрання

Арсіної, як мав додержати свою обіцянку, дану зборам громадян?

Годину лежав він, міркуючи, на подушці. Тоді він узяв воскову табличку з скрині і почав писати лист до префекта. Він хотів поставити до розпорядимости Тіціянові для цісаря цей коштовний мозаїковий малюнок, який знаходився в його мешканні; але не скінчив свого писання, бо скоро заплутався у високостильних реченнях. Врешті він зневірився в добре закінчення своєї роботи, кинув недокінчений лист до скрині й ліг спати.

ДЕСЯТИЙ РОЗДІЛ.

Тим часом, як у мешканні управителя розсілась турбота й сум, та страх і розчарування затемнювали душі тяжкими хмарами, в залі муз весело бенкетували й сміялися.

Юлія, дружина префекта, послала будівничому на Льошію вистарчаючу для шістьох голодних шлунків, дбайливо проготовану вечерю, і невільник будівничого Понтія, що прийняв її, розпакував тарілку за тарілкою і, поставивши їх на простий стіл, побіг до свого пана, щоб показати йому всі ці чудеса куховарства.

Будівничий подивився на це надмірне благословення, похитав головою й пробурмотів до себе:

»Тіціян вважає мене крокодилом, або, краще сказати, двома крокодилами.«

Тоді він пішов до загородки різбяра, в якій знаходився і Папій, його майстер, щоб попросити обох до участі в його вечері.

Окрім того він запросив двох малярів і найкращого в місті мозаїкіста, які пильно працювали цілий день, направляючи старі вилиннялі малюнки на стелі й підлозі; і тарелі, вази й пушки хутко опорожнилися при добрім вині і веселій розмові.

Хто працює довгі години інтелектом чи руками,

або і тим і цим разом, той бував голодний, а тут працювали ряд днів до вичерпання сил усі мистці, запрошені Понтієм на Льошію.

Кожний робив, що міг, по-перше, щоб задоволити поважаного Понтія і себе, а потім також, щоб показати ціареві свою здібність та те, що можуть зробити в Александрії.

Коли винесено начиння й добре насичені гості вимили й витерли свої руки, було понаповнювано чари з кухля змішаним вином, розміри якого відповідали вечери.

Тоді один з майстрів запропонував урядити справжню учту і вибрати головою свята різбяра Папія, який був відомий як добрий промовець при столі остільки ж, як і мистець.

Але майстер молодого Полюкса запевняв, що він не може приняти цеї чести, бо вона належить найгіднішому з них, чоловікові, який перед де-кількома днями вступив до цеї порожньої палати, і, як другий Девкаліон, покликав до життя не з творчого камня, а з нічого таких поважних мистців, які зібралися тут у великім числі, та сотки зручних робітників.

Запевняючи далі, що він уміє користуватися молотом та різаком краще, ніж язиком і не уміє говорити урочистих промов, він прибрав у їх форму бажання, щоб Понтій проводив учтою.

Але йому не пощастило ще довести до кінця цеї проби своєї зручності, коли воротарь ціарської палати, батько молодого Полюкса, Евфоріон, поспішно війшов до залі муз із листом у руці й подав його будівничому.

»Прочитати в крилатім поспіху,« — промовив він при цім, схиляючись перед мистцями з театральною гідністю. — »Ліктор префекта передав мені цю, коли має сповнитися мое бажання, благословенну вість... Тримайте морди, ви дрантя, бо я вас повбиваю!«

Останні слова, які своїм тоном приєдналися зовсім не гармонійно до промови призначеної для вух великих мистців, відносились до трьох чотирьохногих грацій його жінки, які всупереч його волі побігли слідом за ним і скакали, гавкаючи, навколо столу, на якім стояли незначні останки покінченої вечери.

Понтій любив звірят, він приятелював із песиками жінки воротаря й промовив, відкриваючи лист префекта:

»Я запрошу щих трьох малих на останки нашої вечери. Дай їм, що їм надається до їди, Евфоріоне, а що здається тобі краще для свого власного шлунку, то можеш дістати ти!«

Коли будівничий зпочатку переглянув, а потім уважно перечитав лист, співак зложив на тарелі де-які гарні кавалки для улюблениців своєї жінки; врешті він наблизив до свого вірлинного носа останній полишений паштет разом з тарілкою, на якій він стояв.

»Для людей чи псів?« — запитав він свого сина, показуючи простягнутим пальцем на паштет.

»Для богів,« — відповів Полюкс. — »Принеси це матері. Вона охоче покоштує раз амброзію.«

»Веселого вечора,« — гукнув співак, схилився перед мистцями, що опорожнювали чарки й поли-

шив залю з паштетом і своїми трьома песяками.

Як він ще міряв покій своїми довгими кроками, Папій, якому перебили промову, підняв чару знов і почав:

»Наш Девкаліон, наш більш, ніж Девкаліон, отже...«

»Вибач,« — перебив Понтій різбяреві, — »коли я перебиваю твою, своїм початком так багато обіцяючу, промову; але цей лист містить важливі повідомлення, і питтю на сьогодня кінець. Ми відсунемо наш сімпозіон і твій тост.«

»Це зовсім не був тост, бо ж коли скромна людина...« — почав Папій.

Понтій промовив знову:

»Тіціян пише мені, що він має намір прийти сьогодня вечером на Льошію. Що-хвилини він може зявитися тут, і до того ж не самий, а з одним моїм товаришем по мистецтву, Клявдієм Венатором з Риму. Цей чоловік має бути мені помічний своєю порадою.«

»Я ще ніколи не чув його імені,« — сказав Папій, який цікавився остільки ж особами, як і творами, інших мистців.

»Це дивує мене,« — відповів Понтій, складаючи подвійну таблицю, яка містила вістку, що цісарь прибуде ще сьогодня.

»Вміє він щось?« — запитав Полюкс.

»Більш, ніж ми всі разом,« — відповів Понтій. — »Це могутня людина.«

»Це гарно!« — скрикнув Полюкс. — »Я вітаю охоче великих людей. Коли вони дивляться комусь

у вічі, то буває завжди так, ніби від їх повності переливається щось у нас, і людина мимоволі випростовується й мислить: гарно було б, коли б одного дня сягти такому до підборіддя.«

»Тільки не потрібно завеликої хоробливої честолюбності,« — перебив Папій свому учневі повчуючим тоном. — »Осягти щось велике може не той, хто стає навспиньки, тільки той, хто пильно виконує свої обовязки.«

»Він виконує їх ретельно,« — промовив будівничий, піднімаючись і кладучи свою руку на плечі Полюкса. — »Ми всі виконуємо їх. Завтра при сході сонця нехай буде знов кожний на своїм місці. З огляду на моого товариша буде добре, коли ви всі будете вчасно тут.«

Мистці встали з висловами подяки й пожалкування.

»Продовження цього вечора не буде тобі подаровано,« — гукнув один з мальярів, а Папій, прощаючись з Понтієм, промовив:

»Коли ми зійдемось знов, я покажу тобі, що я розумію під тостом. Він може буде відноситися до твого римського гостя. Цікаво, що він скаже про нашу Уранію. Полюкс зробив добре свою частину роботи, ще раніш я присвятив їй годинку праці, яка піде їй на добро. Чим простіший наш матеріал, тим більше мене тішило б, коли б вона сподобалась цісареві; він же сам трохи різбяр.«

»Як би так Адріян чув це!...« — зауважив один мальяр. — »Він хоче, щоб його вважали великим мистцем, першим у нашім часі. Говорять, що він наказав одірати життя великому будівничому

Апольодорові, який виконав такі чудові твори для Траяна. І чому? Бо ця визначна людина поводилась колись із цісарем-партачем, як з таким, і не хотіла призвати добрим його пляну для храму Венери в Римі.«

»Пуста балачка,« — відповів Понтій на це обвинувачення. — »Апольодор умер у вязниці, але його ув'язнення мало дуже мало відношення до його осуду праць цісаря... Вибачте мені, панове, я мушу передивитися ще раз риси й обчислення.«

Архітектор пішов, а Полюкс продовжував почату розмову, кажучи:

»Я тільки не розумію, як хтось, що займається багатьома мистецтвами, як Адріян, і окрім того дбає ще про державу й свій уряд, є загарливим мисливцем і віддається всяким науковим теревеням, може зібрати відразу всі свої п'ять розкіданих відчути, коли він хоче ужити їх на доконання особливого мистецтва. В його голові повинно виглядати так, як у гарненькій мисці з салатом, знищеним нами, де Папій знайшов три ґатунки риби, чорне і біле мясо, устриці й ще п'ять інших субстанцій.«

»А хто буде заперечувати,« — перебив Йому Папій, — »що коли талан є матірю, а пильність батькоможної мистецької діяльності, то вправа є виховавцем мистця? Від того часу, як Адріян займається мальстромом і різбярством, зробилося всюди, а також і тут, модою займатися цими мистецтвами, і між заможними молодими людьми, які приходять до моого варстару, є деякі дуже здібні; але ніхто з них не може виконати щось

порядного, бо гімназія, купелі, перепеличні бої, учи та інше забирають так багато часу, що на вправи не лишається нічого.«

»Так,« — додав один з мальярів, — »без примусу і муки років навчання ніхто не може досягти до вільного і радісного творення. А в школі реторики, на полюванні і на війні не роблять вправ у рисуванні. Аж коли учень призвичаїться добре сидіти та шість годин без перестанку вправлятися, починаю я вірити, що з нього вийде щось порядне. Чи бачив хтось із вас якийсь твір цісаря?«

»Так,« — відповів мозаїкіст. — »Багато років тому переслав мені Адріян малюнок, який він намалював. Я мав зробити по нім мозаїку. Це був сніданок: кавуни, дині, яблука й зелені листи. Рисунок був так собі, барви надмірно живі, але ця композиція сподобалась мені округлістю й повнотою. Подивившись на це, можна подумати, що повнота краще, ніж худі злидні. Великі овочі під сочistими листами були, що правда, такі величезні, ніби вони виросли в саду самої роскоші, але цілість все ж таки на щось виглядала. При виконанні цеї речі я трохи стлумив барви. Копію цього малюнка можна бачити у мене. Вона висить у залі моїх рисувальників. Багатий Реалькес наказав виткати в своїй фабриці по цьому взірцеві килим, яким Понтій хоче завісити одну стіну там ззаду в робітні; а я дав для неї гарну раму.«

»Краще скажи: для її винахідця!«

»Або ще краще сказати, задля можности його відвідин у твоїм варстаті,« — засміявся найбільш балакучий з мальярів. — »Чи цісарь прийде також

і до нас? Я охоче продав би йому мое привітання Александра в храмі Юпітера Амона.«

»Я сподіваюся, що ти будеш поводитися з ним як з колегою при усталенні ціни,« — промовив його товариш по мистецтву, усміхаючись.

»Я піду за твоїм прикладом,« — відповів другий.

»При цім ти ледви одержиш замало,« — скривнув Папій, — »бо Евсторгій знає, чого варті його праці. Зрештою, коли Адріян зробить замовлення у всіх мистців, у мистецтві яких він партачить, то він потрібуватиме окремої фльоти, щоб перевезти свої закупна до Риму.«

»Говорять,« — засміявся маляр Евсторгій, — »що він є малярем між поетами, різбярем між малярами, астрономом між музикантами, софістом між мистцями, себ то, що він кожне мистецтво й науку провадить з деяким успіхом, як своє додаткове заняття.«

При останніх словах Понтій вернувся знов до мистців, що стояли навколо стола, на якому був кухоль мішаного вина.

Він чув останні слова маляра і перебив йому, кажучи:

»Але, друже, ти забувавши, що він між правителями, і не тільки між теперішніми, є правителем у повному значенні цього слова. Кожний з вас у своїм фаху робить, розуміється, більше і краще, ніж він, але який великий той чоловік, який не тільки з пустої цікавості, але поважно і зручно приступає до всього, що лише може охопити дух та сформувати по-мистецьки творче чуття! Я зна-

йомий з ним і знаю, що він любить добрих майстрів і намагається підбадьорити їх з князівською щедрістю. Але він має свої вуха всюди і хутко стає ворогом кожного, хто дражнить його вразливість. Отже стережіть свої нестриманіalexandrійські язики і зважайте на те, що мій товариш, якого я чекаю з Риму, стоїть близько до Адріяна. Він того ж віку, подібний до нього, і переказує йому все, що чує про нього. Отже полишіть балаканину про цісаря і осуджуйте ділетанта в пурпурі не суворіше, ніж своїх багатих учнів, які з прихильності до мистецтва малюють і різблять, і для яких ви так легко знаходите в своїх устах такі вирази, як „дуже мило“, „чудово“, „незвичайно ладно“. Не беріть мені на зле цього остерігаючого тону, ви знаєте, як я думаю.«

Останні слова були сказані з тою мужеською щирістю, яка стояла до розпорядимости низькому голосові будівничого і будила довірря і в тих, що противилися цьому.

Обмінявшись прощальними привітаннями і стисненням рук, мистці полишили залю, невільник забрав кухоль з мішаним вином і прибрав стіл, на який Понтій почав розкладати свої пляни й обчислення.

Але він не довго „лишався самий, бо незабаром став біля нього Полюкс і промовив з комічним патосом, доторкаючись пальцем до свого носа:

»Я вийшов із своєї клітки, щоб сказати тобі ще щось.«

»Ну?«

»Наближається година, в яку я спробую віддячiti тобi за добродійства, якi ти в рiжнi часi зробив моєму шлунковi. Моя матi може поставити перед тобою свою капустяну потраву. Ранiше цього неможна було зробити, бо єдиний у своїм родi ковбасник, король свого цеху, готує тiльки раз на тиждень свої сочистi маленькi цилiндri. Кiлька годин тому виробив вiн свої ковбаски, i завтра на сnіданок загрiє нам моя матi пiляхетне подання, яке було приготовано сьогодня вечером... бо я казав уже тобi, ... аж у загрiтiм станi є це iдеал свого гатунку. Потiм ще прийде солодке; це за-вдячуємо ми знову вмilosti моєї матерi. А за звеселяюче, вiдживляюче, — я розумiю пiд цим ломаюче темнi журби вино, — будемо ми дякувати мої сестрi.«

»Я прийду«, — вiдповiв Понтiй, — »коли наш гiстъ полишить менi вiльну годину, i тiшитимуся доброю стравою. Але що знаєш ти, веселiй пташе, про темнi журби?«

»Цe слово пiдходить до гексаметра,« — вiдповiв Полюкс, — »а вiд моого батька, який, коли не стереже ворiт, то спiває й вiршує, я дiстав у спадщинi де-яку потребу говорити ритмiчно, коли щось зворушує мою душу.«

»Сьогодня ти був мовчазнiший, нiж звичайно, i все ж таки ти здавався менi незвичайно задоволеним. Не тiльки твоє обличчя, але ти цiлий, довгий чоловiче, виглядав вiд голови до пяток, як бочка радошiв.«

»Ta на свiтi й гарно!« — скрикнув Полюкс, вiпростався з приємнiстю i простягнув свої рамена

із зціпленими пальцями високо над своєю головою до неба.

»Сталося щось особливо приємне до тебе?«

»Цього зовсім і не потрібно! Я живу тут у чудовім товаристві, робота йде... і чому я маю крити це?... сьогодня було й де-що особливе. Я зустрівся сьогодня з старою знайомою.«

»З старою?«

»Я знаю її вже шіснадцять років, але коли я її вперше побачив, вона лежала ще в пелюшках.«

»Отже твоя гідна товаришка має більш, ніж шіснадцять, що найбільше сімнадцять років? Чи Ерос є приятелем щасливих, чи щастя приходить аж з ним?«

Коли будівничий замислено говорив ці слова, Полюкс уважно прислухався і потім промовив:

»Що може робитися в цю годину там на дворі? Чи не чуєш ти грубого гавкання великого пса між тонкими голосами трьох грацій?«

»Тіціян провадить будівничого з Риму,« — промовив Понтій, схвилювано. — »Я йду йому назустріч. І ще одно, мій друже! Ти маеш такожalexandrійський язик. Стережись у присутності цього римлянина глузувати з мистецьких праць цісаря. Я повторяю: чоловік, який іде сюди, є вище нас усіх, і мені нема нічого огидніше, коли малі бути себе в груди, бо вони гадають, що знайшли на великих людях болочу плямку, якої немає на їх маленьких тілах. Мистець, якого я чекаю, це велика людина, але цісарь Адріян — ще більша. А тепер іди за свою заслону й завтра я буду твоїм гостем.«

ОДИНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Понтій накинув свій паліюм на хітон, який він звичайно носив при роботі й пішов назустріч володареві світа, про прибуття якого повідомив його листом префект. Він був при цім зовсім спокійний, і коли серце билось йому швидче, ніж звичайно, то тільки тому, бо він тішився, що побачить знов дивного чоловіка, якого особа зробила на нього глибоке вражіння.

Свідомий того, що він зробив усе, що міг, і не заслуговує докору, він вийшов крізь передпокої і головні ворота палати у двір, у якому багато невільників було занято при свіtlі смолоскипів кладенням нових мармурових плит.

Ані ці люди, ані їх доглядачі не звернули уваги на гавкання псів і голосні розмови, чутні від короткого часу біля хатини воротаря; бо робітникам і їх керовникам було обіцяно особливу нагороду, коли вони в певний час скінчать означений шматок помосту на вдоволення будівничого.

Ніхто не прочував, кому належав низький жеський голос, що згучав від воріт по дворі.

Цісаря затримали противні вітри і він прибув у пристань аж перед самою північчю.

Тіціяна, який чекав його, він привітав, як старого приятеля, дуже сердечно і сів зараз із ним

та Антіноєм до повозу префекта; його секретарь Пфлегон, лікарь Гермоген і невільник Мастор мали їхати слідом за ними на іншім повозі з пакунками, до яких належали і подорожні ліжка.

Портові вартові вийшли невдоволено назустріч повозові, що швидко котився з гуркотом по темних вулицях у супроводі величезного дога, який турбував спокій ночі своїм гавканням; але, побачивши Тіціяна, вони відступили з повагою на бік.

Воротарь і його жінка, памятаючи наказ префекта, не спали, і коли співак почув повіз, на якім їхав цісарь, побіг до воріт палати й відчинив їх.

Зірвані хідники й люди, заняті їх направою, спонукали Тіціяна й його супровідника вийти тут із повозу й пройти поуз саму хатину воротаря.

Адріян, який помічав усе, що здавалось варте на його шляху, спинився перед широко відчиненими дверима мешкання Евфоріона і подивився до привітної, прикрашеної пташками, квітами та статую Апольона, кімнати, на порозі якої Доріс у своїм найновішім убранині чекала префекта. Тіціян привітав її сердечно, бо він мав звичай, приходячи на Льошію, обмінятися з нею де-кількома веселими й розумними словами.

Малі пси позалазили вже у свої кошки, але, звітревши чужого дога, вони кинулись поуз свою паню з голосним гавканням на двір, і таким способом Доріс була примушена, відповідаючи на привітання свого ласкавого добродія, покликати чи раз Евфrozину, Аїляю і Талію їх гарними іменами.

»Чудово, чудово!« — скрикнув Адріян і вказав

на хатину. — »Ідиля, справжня ідиля. Хто б сподівався знайти такий веселій, спокійний куток у найбільш неспокійнім, торговельнім місті держави!«

»Я і Понтій були також вражені цим гніздачком і тому полишили його недоторкане,« — сказав префект.

»Розважні люди розуміють один одного, і я вдячний вам за поліщення цієї хатини,« — відповів цісарь. — »Який це знак, яке добре пророкування! Ці ґрації приймають мене тут у цих старих стінах: Аглія, Евфrozина, Талія!«

»Тішся, пане,« — гукнула Доріс префектові.

»Ми зявляємося пізно,« — промовив Адріян.

»Це не шкодить,« — засміялась стара. — »Тут, на Льошії, ми і без того від тижня відвікли відріжнати день від ночі, а добре не приходить ніколи запізно.«

»Сьогодня я привожу з собою дуже доброго гостя,« — сказав Тіціян, — »великого римського будівничого, Клявдія Венатора. Він зійшов з корабля де-кілька хвилин тому.«

»То ковтак вина буде йому корисний. Ми маємо добре біле мареотійське вино із садку моєї доньки, положеного при озері. Коли твій приятель хоче ушанувати скромних людей, то я прохаю його, щоб вступив до нас. Не правда, пане, у нас чисто, а чари, яку я йому подам, не потрібувє соромитися і сам цісарь. Хто знає, що ви знайдете там нагорі, в тім страшнім неладі.«

»Я радо приймаю твоє запрошення, матусю,« — відповів Адріян. — По тобі видно, що ти охоче

приймаєш нас, а твоєї хатини можна тобі поза-
здріти.«

»Коли зацвітуть повзучі рожі та козячий лист,
буде тут ще краще,« — відповіла Доріс, наповня-
ючи чарку. — »Тут також вода на домішку.«

Цісарь узяв пугар, різблений Полюксом, подивився на нього здивовано і промовив, поки ще підніс його до уст:

»Мистецький твір, матусю. З чого повинен тут
пити цісарь, коли воротарь послуговується таким
начинням? Хто виконав цю чудову працю?«

»Мій син вирізбив мені його в довільні години!«

»Він добрий різբяр,« — завважив Тіціян.

Випивши з великою приємністю пугар до половини, він поставив його на стіл і промовив:

»Чудове питво! Дякую тобі, мати.«

»І я дякую тобі, що називаєш мене матірю. Немає
крашого титулу для жінки, яка виростила добрих
дітей, а я маю їх троє, що можуть показатися.«

»То я бажаю тобі щастя для них, матусю,« —
відповів цісарь. — »Ми побачимося ще, бо я лиша-
юся де-кілька днів тут, на Льошії.«

»Тут, у цім неладі?« — запитала Доріс.

»Цей великий будівничий,« — сказав Тіціян,
пояснюючи, — »має підтримувати досконалого
Pontія.«

»Той не потрібує помочи!« — скрикнула стара.
— »Це дуже гарний чоловік. Його обачність і енер-
гія, казав мій син, не мають рівних собі. Я бачила
також сама, як він заряджує, а я знаю своїх
людей.«

»А що тобі особливо сподобалось у ньому?« —

запитав Адріян, якого бавила вільна вдача розумної жінки.

»У цім посміху він не втрачає ані на хвилинку спокою, не говорить ані слова забагато або замало, може бути суворий, де цього треба і є привітний до нижчих. Чого він вартий, як мистець, цього я не можу осужувати, але я знаю напевно, що він порядний, здібний чоловік.«

»Я знаю його сам,« — промовив цікарь, — »і ти змальовуєш його правдиво; але він здався мені більш суворий, ніж тобі.«

»Тому, що він є мужем, він повинен також могти бути твердим; але він є такий тільки тоді, коли цього потрібно, а який добрий він може бути, це він показує нам що-дня. Хто перебуває часто самий, той має свої власні думки, і я помітила це: хто поводиться суворо і зневажливо з нижчими, той сам не є великий, бо він вважає потрібним запобігти небезпеці, що його вважатимуть таким же малим, як того злідаря, з яким він має діло. Хто порядний, той знає, що де видно по нім, навіть коли він поводиться з одним з нас, як з рівним собі. Понтій робить це, і шляхетний намісник Тіціян, і ти, його приятель, не менше їх. Це добре, що ти прибув сюди, але, як я вже казала, будівничий там угорі справиться і без тебе.«

»Отже ти цінуєш мою справність не дуже високо; це шкода мені, бо ти жила з відкритими очима і навчилась добре судити про людей.«

Доріс подивилася на цісаря своїми приязними очима розумно й питаючи та відповіла упевненим тоном:

»Ти... ти є щось велике й можливо, що твоє око бачить де-що, чого Понтій не помічає. Є небагато таких, до яких музи особливо прихильні, і до них належатимеш ти.«

»Що спонукує тебе до такого припущення?«

»Я бачу це по твому погляді, по твоєму чолі.«

»Віщунка!«

»Ні, я не віщунка, але я мати, що має двох синів, яким боги дали також щось особливe, чого я не можу змалювати. Вперше я побачила це у них, і де я знаходила це знов у інших мистців і людей, там були вони найбільші в своїм колі. А що ти в своїм колі стоїш високо над іншими, на це я могла б поклястися!«

»Не клянись так легко,« — засміявся цісар. — »Ми ще поговоримо більше, матусю, і при прощанні я запитаю тебе, чи ти все ж таки не помилилася що-до мене. Ну, ходім, Телемаху, тебе, здається, особливо тішать птахи цеї жінки!«

Ці останні слова були скеровані до Антіноя, який ходив від одної клітки до другої і розглядав цікаво з приємністю оперених улюбленців старої.

»Чи це твій син?« — запитала Доріс, вказуючи на юнака.

»Ні, мати. Це мій учень, але я поважуся з ним як зі своєю дитиною.«

»Гарний хлопець!«

»Дивися!... наша стара задивляється ще на юнаків.«

»Цього ми не полишаємо до сотного року, чи доки Парка не розріже нитки нашого життя.«

»Яке признання!«

»Дай мені тільки сказати до кінця. Ми не забуваємо ніколи тішитися, бачучи молодих гарних юнаків; але тільки поки ми молоді, ми питаемо себе, що вони могли б дати нам; у старім віці нам вистарчає цілком бути привітними до них. Слухай ти, молодий пане, ти знайдеш мене завжди тут, коли потрібуватимеш чогось, чим я могла б служити тобі. Я, як слимак, і полишаю дуже мало свою хатинку.«

»До побачення!« — гукнув Адріян і вступив із своїми супровідниками у двір.

Тут, на розхитанім хіднику треба було шукати опори для ноги.

Тіціян ішов попереду цісаря й Антіноя і володарь та його намісник могли сказати тільки небагато слів задоволення з приводу цієї першої привітної зустрічі.

Адріян ішов обережно вперед і усміхався дуже задоволений до себе.

Осуд простої, розумної жінки з народа зробив йому більшу приємність, ніж напушенні пісні Мезомеда і подібних йому, що оспіували його, та улесливі слова, якими засипали його, бувало, софісти й ретори.

Стара вважала його звичайним мистцем, вона не могла знати, хто він, і все ж таки пізнала... чи, може, Тіціян був необережний?

Знала чи припускала ця жінка, з ким вона мала діло?

Недовірливий дух Адріяна прокидався все більше. Він почав вважати слова жінки воротаря за вивчені, її привітання за уряджене, і, спинив-

шись раптом, він попросив префекта, щоб почекав його, а Антіноя, щоб лишився з пском позаду.

Він сам вернувся назад, наблизився знов до хатинки воротаря і в дуже некнязівський спосіб підкрався до неї.

Хвилинку стояв він перед усе ще широко відчиненими дверима хатинки і прислухався до розмови, яку провадила Доріс із своїм чоловіком.

»Поставний чоловік,« — промовив Евфоріон, — »він подібний трохи до цісаря.«

»Але ж ні,« — відповіла Доріс. — »Згадай лише статую Адріяна в саду Панеума; яка виглядає незадоволено і глузливо, а цей будівничий має справді поважне чоло, і з його рис світиться сама приязна добрість. Тільки борода робить одного подібним до другого. Адріян міг би тішитися, коли б він виглядав так, як гість префекта.«

»Так, цей кращий, . . . як би то висловитися, він є більш подібний до богів, ніж холодна, мармурова статуя«, — деклямував Евфоріон. — »Він напевно великий пан, але все ж таки й мистець. Чи не можна було б його спонукати через Понтія, Папія, Арістея, або одного з великих мальярів, щоб грав віщуна Кальхаса в нашій групі при святочнім представленні? Він виконав би його інакше, як цей худий ритівник слонової кости Філемон. Подай мені лютню, я вже знов забув початок останнього вірша. О, ця память! Дякую!«

Евфоріон вдарив міцно по струнах і заспівав своїм усе ще досить згучним і добре вишколеним голосом:

»,Сабіно, слава тобі, Сабіно! . . . Слава і побідна

слава могутній богині Сабіні!‘ Коли б тільки Полькс був тут, він піддав би мені потрібні слова. ,Слава і побідна слава стократній Сабіні.‘... Дурниця: ,Слава і божеська слава певній перемоги Сабіні.‘ I так це не було! Коли б якийсь крокодил проковтнув цю Сабіну, я охоче дав би йому свіжий пиріг там на тарільці як десерт! Але чекай, тепер я маю це! ,Слава і сто крат слава могутній богині Сабіні.‘«

Адріян почув досить.

Тим часом, як Евфоріон двадцять і більше разів намагався вбити свій вірш у свою неслухняну пам'ять, він повернувся спиною до хатини воротаря, і, шукаючи з своїми супровідниками не без труднощів дороги між зігнутими то тут то там на землі робітниками, він не раз вдарив Тіціяна по плечах і скрикнув, вислухавши привітання будівничого Понтія:

»Я благословляю свою постанову, щоб уже тепер прибути сюди! Добрий вечір, чудовий вечір!«

Роки не чув себе вже цісарь так безжурно й весело, як сьогодня, і коли він, не зважаючи на пізню годину, знайшов робітників ще всюди при роботі та побачив, скільки було вже направлено в старій палаті і що йшло назустріч своєму відновленню, то цей невтомний чоловік висловив своє вдоволення, гукнувши Антіноєві:

»Тут можна бачити, що і в нашім тверезім часі добра воля, пильність і зрученість можуть робити великі чуда. Зясуй мені, мій Понтіє, як ти сконструував це потворне риштування!«

ДВАНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Після того, як цісарь вступив до свого, напів готового, мешкання на Льошії, мали слідувати ще інші добри нічні години.

Понтій запропонував урядити тимчасово для його приняття багато добре утриманих кімнат, які зпочатку були призначені для панів з його почту; одна з них мала вільний вигляд на пристань, місто й острів Антіродус.

Завдяки обачності будівничого, вправним рукам невільника Мастора і багатьом занятим на Льошії робітникам, присланим для ріжних послуг, було швидко уряджено все потрібне для нічного відпочинку Адріяна й його супровідників.

Добре ліжко, яке префект прислав на Льошію для Понтія, було принесено в спальню цісаря, а в інших кімнатах незабаром поставлено подорожні ліжка для Антіноя і для почту.

Столи, подушки й інші речі, які постачили вжеalexandrійські фабрики і які лежали ще в пакунках і скринях у великім середнім дворі палати, було швидко розпаковано й оскільки їх можна було ужити, уміщено в кімнатах, які треба було хутко урядити.

Поки Адріян під проводом префекта оглядав останню кімнату, у якій треба ще було перевести

направи, Понтій був уже готовий із своїми зарядженнями і міг запевнити Адріяна, що він сьогодня вже матиме добре ліжко і зносне приміщення, а завтра цілком порядно уряджену кімнату.

»Добре, добре, чудово!« — скрикнув володарь, вступивши до своєї кімнати. — »Можна думати, що вам помагали пильні демони. Полій мені води на руки, Масторе, а тоді до їди! Я голодний, як пес жебрака.«

»Я гадаю, ми знайдемо, що ти потрібуєш,« — відповів Тіціян, тим часом, як Адріян мив руки і бородате обличчя. — »Ззів ти все, мій Понтіє, що ми послали тобі сьогодня на Льошію?«

»На жаль, так«, — відповів цей, зітхаючи.

»Але я наказав послати тобі вечерю на пять осіб.«

»Вона настила шість голодних мистців,« — відповів будівничий. — »Коли б я міг тільки пропустити, для кого призначено так багато їди! Що ж тепер робити? Вино і хліб стоять ще справді в залі муз; між тим...«

»Цього буде також досить,« — відповів цісарь, витираючи обличчя. — »В часі дакійської війни, в Нумідії і часом на полюванні я був радий, коли мені не бракувало одного або другого.«

Антіон, який був дуже втомлений і голодний, зробив при цих словах свого володаря сумне обличчя.

Помітивши це, Адріян промовив, усміхаючись:

»Молодь потрібує більш, ніж хліб і вино, щоб жити. Ви показали мені раніше вхід до мешкання

управителя палати. Чи не знайдеться у нього шматок мяса, сир, або щось подібне?«

»Ледви«, — відповів Понтій, — »бо цей чоловік напихає свій великий шлунок і своїх восьмеро дітей хлібом і мучною кашою. Але спробувати можна у всякім разі.«

»То пішли до нього; а нас відведи зараз у ту залю, де музи бережуть для мене і для цього хлопця хліб і вино, яке вони не завжди дають своїм учням.«

Понтій попровадив зараз цісаря до залі.

По дорозі туди Адріян запитав:

»Чи управитель мається так зле, що він примушений задовольнятися такою злиденною їжею?«

»Він має вільне мешкання і двіста драхм місячно.«

»Це не так уже мало. Як зветься цей чоловік і якої він вдачі?«

»Він зветься Керавн і є старого македонського походження. Його предки мали з непамятних часів цю посаду, він уроїв собі навіть, що через коханку якогось Легіда він є споріднений з цим вимерлим родом королів. Керавн сидить у Раді громадян і не виходить ніколи на вулицю без свого невільника, який належить до тих, яких продавці додають покупцям. Він товстий, як вигодований хомяк, одягається, як сенатор, є прихильником старовинних та рідкісних речей, які дає всунути собі за останні шеляги, зносить свої злидні більш будьочно, ніж гідно, але — це чесний чоловік, якого можна уживати, коли добре взятися за нього.«

»Отже чудна людина. Ти говориш, що він товстий. Чи він веселий?«

»Зовсім ні.«

»Товсті й похмурі люди мені не подобаються. Що то за загородка тут у залі?«

»Поза цею заслоною працює найкращий учень Папія. Він зветься Полюкс і є сином воротаря і його жінки. Він сподобається тобі.«

»Поклич його,« — попросив цісарь.

Раніш, ніж будівничий міг виконати цей наказ, над заслонами виринула голова різбяра.

Молодий чоловік почув голоси і кроки приходячих, привітав з повагою префекта з свого високого місця і, задоволивши свою цікавість, хотів зіскочити знову з підставки, на яку він піднявся, як Понтій гукнув до нього, що будівничий Клявдій Венатор з Риму бажає познайомитися з ним.

»Це дуже гарно з його боку, а ще більше з твого,« — гукнув Полюкс униз, — »бо лише від тебе може він знати, що я мандрую під місяцем і вчився уживати молотка і різака. Дозволь мені, пане, злісти з моїх чотирьохногих котурн; бо тепер ти мусиш дивитися до мене вгору, а згідно тому, що Понтій оповідав про твої здібності, мало б бути навпаки.«

»Лишайся тільки там, де ти є,« — відповів Адріян. Між товаришами по мистецтву не повинно бути жадних церемоній... Що ти робиш там у середині?«

»Я відсуну зараз одну заслону, щоб показати тобі нашу Уранію. Буває добре вислухати осуд чоловіка, який розуміє ці речі.«

»Пізніше, друже, пізніше; поперед усього дай мені зісти кавалок хліба, бо жорстокість мого голоду могла б легко перенестися на мій осуд.«

Протягом цих слів будівничий подав цісареві підставку з хлібом, сіллю і чаркою вина, яку приніс невільник.

Коли Полюкс побачив цю скромну їжу, він скрикнув униз:

»Це ж вязнична їжа, Понтію; хіба ми не маємо нічого більш у домі?«

»Ти певно також помагав нищити добреї наїдки, які я послав будівничому,« — зауважив префект і загрозив Полюксові пальцем.

»Ти каламутиш солодкий спомин,« — зітхнув різбяр з комічним сумом. — »Але, клянусь Геркулесом, я зробив свою частину знищення. Коли б тільки... стрівай! У мене зявляється думка, яка була б гідна Арістотеля. Сніданок, на який я запросив тебе, найшляхетніший Понтію, стоїть готовий у моєї матері і в небагато хвилин може бути загрітий. Не лякайся, пане, це капуста з ковбасками, страва, яка, як душа єгиптянина в стані воскресення, має вищі прикмети, ніж тоді, коли вона вперше побачила світло.«

»Чудово,« — скрикнув Адріян, — »капуста з ковбасками.«

Він витер, усміхаючись, рукою повні уста і за сміявся голосно, почувши радісне, з серця походяче »Ах!« Антіноя, який підійшов ближче до заслон.

»Піднебіння та шлунок можуть також роскошувати при ощасливлюючих малюнках майбутності,«

— гукнув цісарь до префекта, показуючи на свого улюбленця.

Але він все ж таки помилково засував його радісний оклик, бо назвиско простої страви, яку мати улюбленця в Бітинії часто ставила на стіл у свому скромному домі, нагадало Антіноєві його батьківщину і дитинство, та перенесло його до рідних. Швидкий рух серця, не тільки саме пожадливе подражнення піднебіння, винесло це »Ах!« на його уста. Дуже його втішила рідна страва і він не віддав би її за найкращу учту.

Полюкс вийшов із своєї загородки і промовив:

»За чверть години я вернусь до вас із моїм сніданком, перетвореним у вечерю. Проженіть тільки найбільший голод хлібом із сіллю, бо капустяна потрава моєї матері не лише насичує, треба також, щоб ви її спожили із спокійним розумінням.«

»Вітай паню Доріс,« — гукнув Адріян вслід різбяреві, і коли Полюкс вийшов із залі, він промовив, звертаючись до Тіціана та Понтія:

»Чудовий хлопець. Мені цікаво подивитися, що він доконує як мистець.«

»То ходім зо мною,« — відповів Понтій і провадив Адріяна за заслону. — »Що ти скажеш про цю Uranію? Голову музи зробив Папій, тіло ї одіння сформував Полюкс власною рукою в небагато днів.«

Цісарь-мистець став із зложеними на грудях руками проти статуй і довго стояв так мовчки.

Тоді він, хвалючи, хитнув бородатою головою і промовив поважно:

»Глибоко продуманий і незвичайно вільно виконаний твір. Цього загорнутоого на грудях плаща не потріував би соромитися і Фідіяс. Все велично, своєрідно і правдиво. Використовував молодий майстер свою модель тут на Льоші?«

»Я не бачив жадної і гадаю, що він моделював цю фігуру з голови,« — відповів Понтій.

»Неможливо, цілком неможливо,« — скрикнув цісар тоном знавця, певного в своїй справі. — »Таких ліній, таких площ не спромігся б вигадати Й Праксітель. На них треба дивитися, треба їх формувати при свіжім виді життя. Ми запитаємо його. Що має бути з цеї накопиченої маси глини?«

»Може бюст якоєсь княгині з роду Лягідів. Завтра ти побачиш голову Вероніки, зроблену нашим молодим приятелем, яка, мені здається, належить до найкращого, що було зроблено в Александрії.«

»Чи цей хлопець знає магію?« — запитав Адріян. — »Виконати цю Уранію і добре зроблену жіночу голову в де-кілька днів — це просто неможливо.«

Тоді Понтій сказав цісареві, що Полюкс посадив гіпсову голову на істнуючий уже бюст і зрадив йому, відповідаючи отверто на його запитання, яких засобів було ужито, щоб надати занедбаній будові порядний і певного роду близкучий вигляд.

Він призвався широко, що тут працюється тільки на показ, і говорив з Адріяном цілком так, як він говорив би з кожним товаришем по мистецтву про цю справу.

Тим часом, як цісар жваво розмовляв у цей

спосіб з будівничим, а секретарь Пфлєгон оповідав префектові, що вони перебули в часі подорожі, зявився Полюкс із своїм батьком у залі муз.

Співак ніс на тарілці паруючу страву, свіжий пиріг і паштет, який він перед небагатьома годинами приніс своїй жінці від столу будівничого.

Полюкс притискав до грудей досить великий кухоль з двома держальцями, наповнений мареотійським вином, զвинутий швидко зеленими стеблинами плющу.

Де-кілька хвилин пізніше цісарь лежав на поставленій для нього подушці і захожувався добре біля смачної страви.

Він був у найкращім настрої, покликав до себе Антіона, лікаря й секретаря, поклав власноручно порядні порції на тарілки, які вони мусіли пристягти до нього, і запевняв при цім, що він робить це для того, щоб вони не повиловлювали йому найсмачніших ковбасок.

Він не забував також і мареотійського вина.

Коли він почав розрізувати паштет, вираз його лиця змінився.

Він нахмурив чоло і запитав префекта недовірливо, серіозно і суворо:

»Звідки мають ці люди цю страву?«

»Звідки маєш ти цей паштет?« — запитав префект співака.

»З учи, яку будівничий дав сьогодня мистцям,« — відповів Евфоріон. — »Кости полишили գրացіям, а непорушену тарілку дали мені самому для моєї жінки. Вона офрірує її охоче гостеві Понтія.«

Тіціян засміявся і скрикнув:

»Отже таким способом зясовується цілковите зникнення багатої вечері, яку ми послали будівничому. Цей паштет... дозволь подивитися на нього?... цей паштет був приготований згідно вказівкам Веруса. Він прийшов до нас учора на сніданок і навчив мого кухаря робити його.«

»Ніякий плятонік не зможе так загарливо поширювати науку свого вчителя, як Верус хвалити добре прикмети цього паштета,« — промовив цісарь, який знов повеселішав, побачивши, що й тут нема й гадки про жадне штучне урядження. — »Які ж дурниці робить ця розпещена дитина щастя! Варить він тепер навіть власноручно?«

»Це ні,« — відповів префект, — »він сказав поставити собі в кухні подушку, простягся на ній і дав моєму кухареві вказівки, як він має готовувати цей паштет, який і ти... я хотів сказати, який цісарь, кажуть, істъ особливо охоче. Він складається з бажанта, шинки, вимени і підсмаженого тіста.«

»Я поділяю смак Адріана,« — засміявся цісарь, і заходився добре біля смачної страви. — »Ви гостите мене чудово, мої друзі, і робите мене своїм довжником... Як ти звешся, юначе?«

»Полюкс.«

»Твоя Уранія, Полюксе, то добра праця і Понтій говорить, що ти виконав плащ без моделі. Я кажу ще раз: це просто неможливо.«

»Ти маєш слухність. Одна дівчина стояла мені за модель.«

Цісарь подивився на будівничого, ніби він хотів сказати: я знов це. А Понтій запитав здивовано:

»А то ж коли? Я не бачив тут ніколи жіночого
єства.«

»Оноді.«

»Але я не полішав Льошії ні на хвилину, не
йшов ніколи спати перед північчю і задовго перед
сходом сонця був уже знов на ногах.«

»Але все ж таки між твоїм засненням і про-
кіненням минало де-кілька годин,« — відповів
Полюкс.

»О молодь, молодь!« — скрикнув цісарь і
усмішка фавна зявилася на його устах. — »Відо-
крем Дамона і Філіс залізними дверима, і вони
знайдуть дорогу одно до одного через дірку
в замку!«

Евфоріон подивився непевно на свого сина,
будівничий, хитаючи головою, стримав дальші за-
питання, а Адріян піднявся із свого ложа, дозво-
лив Антіноєві і секретареві йти спати, попросив
у ласкавих виразах Тіціяна, щоб вернувся додому
й відав свою дружину, та спонукав Полюкса, щоб
попровадив його до загородки, кажучи, що він не
втомлений і призвичаєний задовольнятися де-
кількома годинами сну.

Різбяр почував, що цей могутній чоловік сильно
притягає його.

Від нього не заховалось, як дуже подібний цей
сивобородий чужинець до цісаря; але Понтій при-
готував його до цеї подібності і в очах та навколо
уст цього римського архітектора лежало де-що, чого
він не знаходив на жаднім зображені імператора.

Перед ледви викінченою статую Уранії зро-
сталася його повага до нового гостя Льошії, бо той

вказав йому з поважною отвертістю на де-кілька помилок і, хвалячи добре прикмети швидко зробленої статуї, він виложив йому в коротких ядерних реченнях, як він сам розуміє ество Уранії.

Тоді він коротко й ясно розвинув йому думку про те, як мистець пластики має ставитись до своїх завдань.

Серце молодого чоловіка почало швидче битися і багато разів йому робилося гаряче й зимно, бо з бородатих уст цього могутнього чоловіка він чув згучні й зрозумілі слова про речі, які він неясно відчував, але для яких він, навчаючись, спостерігаючи і творячи, ніколи не шукав вислову.

І як привітно приймав цей великий майстер його несміливі уваги, як влучно умів він відповісти на них.

Такого чоловіка він ніколи не зустрічав, так охоче він ще ніколи не схилявся перед перевагою і вищістю іншого духа.

В початку другої години попівночі Адріян, стоячи перед початим глиняним бюстом, запитав Полюкса:

»Що буде з цього?«

»Жіноче погруддя, — відповів той.

»Може твоєї відважної моделі, що не боїться вночі приходити на Льошію?«

»Ні, одна шляхетна дама хоче сидіти передо мною.«

»З Александрії?«

»О ні. Одна красуня з почоту цісаревої.«

»Як зветься вона? Я знаю всіх цих римлянок.«

»Бальбіля.«

»Бальбіля? Є багато, що мають це ім'я. Як виглядає та, яку ти маєш на увазі?« — запитав Адріян, дивлячись хитро спостерігаючим поглядом.

»Це лекше запитати, ніж відповісти«, — відповів мистець, який дістав знов свою веселу жвавість, побачивши, що серіозний сивобородий чоловік усміхається. — »Але чекай! Ти ж бачиш павичів, які розпускають хвости колесом? Ну, тепер уяви собі, що кожне очко в хвості птаха Гери — це круглий, чепурний кучер і посади під це колесо принадне, розумне дівоче обличчя з маленьким веселим носом і трохи зависоким чолом, тоді ти матимеш образ шляхетної жінки, яка хоче дозволити мені сформувати своє погруддя.«

Адріян засміявся голосно, скинув свій паліюм і гукнув:

»Відступи назад, я знаю цю дівчину, і коли я маю на прикметі не ту, то ти скажеш мені.«

Кажучи ще ці слова, він схопив своїми нервовими руками податливу глину і, мнучи та формуючи, відриваючи та насажуючи, виробив жіноче обличчя з величезною будовою кучерів, яке було подібне до Бальблі, але кожну її падаючу в око прикмету він передав, так карикатурно перебільшивши, що Полюкс не міг стримати свого вдоволення.

Коли Адріян відступив урешті від щасливо зробленої карикатури і запитав його, чи це та римлянка, про яку він думав, Полюкс гукнув:

»Це так же певно вона, як те, що ти не тільки великий будівничий, але й дуже добрий різляр. Ця річ тут груба, але незвичайно характеристична.«

Ціареві, здавалось, робив його плястичний жарт велику втіху, бо він все оглядав його, сміючись.

Цілком інакше, здавалось, відчував це будівничий Понтій.

Повний співучасти, слідкував він за розмовою різбяря з Адріяном і за початком його праці.

Пізніше він відвернувся від неї, бо він ненавидів всяке викривлення гарних форм, яке, як він бачив, особливо охоче доконували єгиптяне.

Йому було просто болюче бачити, як такий чоловік, як ціарський, у такий спосіб глузував з принадного, багато обдарованого, безборонного ества, з яким він чув себе злученим звязками вдячності.

Він стрінув сьогодня вперше Бальбілю, але він чув від Тіціяна, що вона перебуває з ціаревою в Цезареумі, від префекта ж він довідався, що вона внучка того намісника Клявдія Бальбіля, який подарував волю його дідові, вченому грецькому невільникові.

З вдячним співчуттям і відданістю вийшов він її назустріч; її веселе, жваве ество тішило його, і при кожнім нерозважнім слові, яке вона казала, він дав би їй так охоче остерігаючий знак, ніби він був близький їй через звязки крові або стару приязнь, що давала де-які права.

Зачіпне залицяння легкодушного здобувача сердець Веруса обурювало і непокоїло його і коли шляхетні відвідини Льошії вже давно минули, він часто згадував про неї і рішив, коли буде можна, вважати на внучку добродія свого дому.

Він вважав своїм святим обовязком пильнувати

ї боронити її, що здавалась йому легкою, гарною, беззбройною співаючою пташкою.

Карикатура цісаря вплинула на нього так, ніби перед його очима ганьбили щось, що заслуговуве, щоб його вважати за святе.

Тепер стояв тут перед ним сивіючий володарь перед своїм гідким нікчемним твором і не представав тішитися ним.

Це завдавало Понтієві біль, бо як усім шляхетним натурам йому було болюче відкрити щось мале, низьке в чоловіці, на якого він дивився вгору, як на могутнє явище.

Як мистець, цісарь не повинен був ображати в такий спосіб краси, як чоловік... безоборонної невинності.

В душі будівничого, який досі належав до людей, що найгарячіше подивляли цісаря, прокинулась легка неохота до нього і він був радий, коли той урешті рішив іти спати.

У своїй спальні Адріян знайшов усе, чого він звичайно уживав, і тим часом, як невільник Мастор роздягав його, запалював його нічну лямпу й підсував йому краще подушки, він промовив:

»Найкращий вечір, який я пережив від років...
Чи Антіноєві добре постелено?«

»Як у Римі.«

»А молосець?«

»Я покладу його ковдру на коритарі перед твоїм порогом.«

»Дали йому їсти?«

»Кости, хліб і воду.«

»Я гадаю, що ти сам повечеряв теж?«

»Я не був голодний, а до того ж хліба й вина було досить.«

»Завтра ми матимемо кращу їжу. Ну, добранич. Уважайте на те, що говорите, щоб не зрадили мене. Було б чудово перебути тут де-кілька днів без перешкоди!«

При цих словах цісаръ повернувся на своїм ложі і незабаром заснув.

Постеливші на коритарі перед спальню цісаря ковдру для дога, невільник Мастор ліг також спати.

Голова його спіралася на щит з грубої воловячої шкіри, який вигинався над коротким мечем.

Це ложе було зле, але Мастор від років не спав на країці і все ж таки тішився сном дітей без снів; але сьогодня сон тікав від нього і від часу до часу він підносив руку до широко відкритих очей, щоб витерти слізки, які все лилися та лилися.

Він досить довго мужньо стримував слізки, бо цісаръ хоче бачити у тих, що послугують йому, тільки веселі обличчя; він казав йому навіть раз, що довірив йому опіку за свою особою задля його веселих очей.

Бідний, жвавий Мастор!

Він був тільки невільником, але він же мав також серце, яке стояло відкрите для страждання і втіхи, для ненависті й любові.

Коли він був ще дитиною, дісталось його батьківське село до рук ворогів його роду.

Його й його брата продано зпочатку як невільників до Малої Азії, а потім відвезено до Риму, бо обидва були особливо гарні біляві хлопчики.

Там купили їх для цісаря.

Мастора призначили до особистої служби цісареві, його брата до роботи в садах.

Обом не бракувало нічого окрім волі і їх не мучило нічого окрім туги по батьківщині.

І ця зникла цілком, коли він оженився з гарненькою донькою невільного доглядача цісарських садів.

Вона була жвава жіночка, повз яку не проходив ніхто, не помітивши її.

Невільникові полишала його служба мало часу, щоб міг тішитися своєю гарною товаришкою та обома дітьми, які вона йому вродила; але думка про те, що він їх мав, робила його щасливим, коли він ішов із своїм володарем на полювання або як мандрував по державі.

Сім місяців він нічого не чув про своїх; у Пелузіюмі прийшов до нього лист, який був післаний разом з листом призначеним для цісаря з Остії до Єгипту.

Він не вмів читати і наслідком поспішної подорожі цісаря він спромігся аж у Льошії довідатися про зміст цього листа.

Антіної перед тим, як піти спати, прочитав йому лист, складений публичним писарем для його брата, і зміст його мусів стрясти й серце невільника.

Його гарненъка, маленька жінка втікла із свого дому і зі служби цісаря і кружляла по світі з одним грецьким корабельником! Його старший хлопчик, улюбленаць його серця, вмер, його білява кучерява, чепурненька, мала Тулія з білим зуб-

ками, круглими ручками і ніжними пальчиками, якими вона інколи намагалася сіпати його стрижене волосся або приязно гладила його, була уміщена в злиденнім домі, де під низьким дахом виховували сиріт по вмерлих невільниках.

Ще дві годині тому мав він у своїй уяві власну хату і коло любих людей; а тепер це все вже зникло і, хоч біль стрясав ним жорстокою рукою, він все ж таки не смів ані хлипати, ані голосно застогнати, ані навіть повернутися з правого боку на лівий, що йому страшенно хотілось, бо його пан мав легкий сон і кожний шум міг порушити його спокій.

Як раніше, мусів він при сході сонця вийти до цісаря і йому здавалось, що він сам мусить бідо-лашно загинути, як його родинне огнище й його щастя.

Біль рвав його серце на шматки, але він не стогнав і не ворушився.

ТРИНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Не менш безсонцю, ніж для невільника, проходила ця ніч і для Селени, доньки управителя палати, Керавна.

Честолюбне бажання її батька, дати Арсіної взяти участь разом з багатими доньками громадян у представленнях для Адріяна, наповнювало її серце новим страхом.

Це був рішучий удар, який мав звалити оперту на хисткім ґрунті будову її позірного життя і кинути її рідних, а разом з ними й її саму в ганьбу і злидні.

Коли б останній шматок, що мав де-яку вартість, продали, а кредитори як-раз у часі присутності цісаря не дали б себе стримувати довше і віддали б у заставу речі її батька або подбали б, щоб його спровадити до вязниці довжників, то чи палевно не дістав би хтось інший його посади, і вона з братами й сестрами опинилася би в злиднях?

Тут біля неї лежала Арсіноя і спала, дихаючи так спокійно і глибоко, як сліпий Геліос та інші діти.

Перед тим, як іти спати, вона вмовляла нерозважну дівчину так широко і красномовно, як тільки

могла; вона просила і благала її, щоб зробила так, як вона, і твердо заявила батькові, що не візьме участі в обходах; але Арсіноя зпочатку незадово-лено перечила їй, потім заплакала і врешті заявила уперто, що все ж таки мусить знайтися якась рада, та що коли батько їй щось дозволив, то вона, Селена, не має права того зменшувати або навіть забороняти.

Коли вона пізніше побачила, що Арсіноя спить так спокійно біля неї, то їй захотілось струсити її, але вона була так призвичаєна нести всі турботи дому сама, так звикла до того, що сестра з нехіттю відкидає її догани, що полішила це.

Арсіноя мала добре, мягкé серце, але була молода, гарна і — пуста.

Ніжними вмовленнями у неї можна б усього досягти, але при кожній догані Селена давала їй відчути свою перевагу, яку давало їй піклування родиною і її зріліше ество.

Таким способом не минало дня, щоб між такими ріжними і все ж таки добре усposобленими сестрами не було суперечок і сліз.

Арсіноя була завжди перша, що протягала руку для помирення, але Селена на її найприязніші слова рідко знаходила ласкавіше слово як »лиши вже« або »я вже знаю«.

Їх зовнішні зносини мали вигляд холодності, яка інколи наростала до ворожих слів.

Сто разів ішли вони до ліжка, не сказавши одна одній »добранич«, і ще частіше заощаджували вони собі ранкове привітання, коли вперше зустрічалися рано.

Арсіноя балакала охоче, але в присутності Селєни вона робилася мовчазна; Селену тішило небагато речей, її сестру всі речі, які бавлять молодь.

Старша донька управителя дбала про потреби життя дітей, їх поживу й убрання, молодша про їх забави і ляльки. Перша пильнувала і навчала їх з боязкою турботою, бачучи в кожній малій нечесноти зародок будучих злих нахилів, друга зваблювала їх до дурниць, але відкривала їх вдачі шлях до веселості й осягала поцілунками та добрым словом більше, ніж Селена доганами. Ця остання мусіла дітей кликати, коли чогось жадала від них, до Арсіної діти бігли, коли її тільки вбачали. До неї належали серця дітей; це було гірко Селені і здавалося їй неслушне, бо вона бачила, що її сестра забавами в довільні години здобувала солодшу нагороду, ніж вона піклуванням, дбайливістю і важкою працею, якою часто псуvalа свої ночі.

Але діти все ж таки не є такі несправедливі.

Справді вони платять тільки серцем, не головою. Хто дає їм теплішу любов, тому відповідають вони широ нею.

В цю ніч були почуття, з якими Селена дивилась на сплячу Арсіною, напевно не сестрині, і слова, з якими та заснула, згучали досить неприязно. Але вони все ж таки мали теплое почуття одна до другої і хто спробував би тільки одним словом зачепити одну перед другою, той швидко довідався б, який глибокий звязок єднав ці два так ріжно успособлені серця.

Цілком без сну не перебуває ніколи ночи дев'ятьнадцятирічна дівчина, хоч як журливо повертається вона на своїм ложі з одного боку на другий.

Селену перемагала також дрімота на чверть години і що-разу вона бачила тоді у сні свою сестру.

Раз вона бачила Арсіною причепуреною, як королева, яку пореслідували діти жебраків гідкими словами, або вона бачила її на ронделі під їх альтанкою, як вона в свавільній грі з Полюксом розбивала погруддя її матері. Врешті їй снилось, що вона сама, як в часі їх дитячого віку, грається з різбярем у садку воротаря. Вони формували разом пиріжки з піску, але коли забавка була готова, Арсіноя стрибала на неї і топтала її на шматки.

Відживляючого, міцного сну молоді без мрій гарна бліда дівчина вже давно не знала, бо найсолідша дрімота відвідує частіше тих, які відпочивають у день, ніж надмірно стомлених, а до цих останніх належала Селена звичайно що-вечора.

Що-ночи мала вона сни, але звичайно такі сумні і страхуючі, що часто прокидалась від свого власного боязкого стогнання, або псувала спокійний сон Арсіної голосним криком.

Її батька ці боязкі крики ніколи не турбували, бо він починав що-ночи, так само як і в цю ніч, поклавшись до ліжка, хропіти і переставав тільки ранком, коли вже вставав.

Селена починала працювати в домі раніш усіх, навіть раніш невільників.

Сьогодня наближення ранку здавалось безсонній визволенням.

Коли встала, було ще зовсім темно, але вона знала, що вже небагато годин лишалось до сходу грудньового сонця.

Не зважаючи на інших сплячих і не задумуючи вставати та робити тихо, що було треба, вона запалила лямпку від нічного вогника, вмилась, впорядкувала своє волосся і застукала до дверей старих невільників.

Коли вони пропозіхали до неї »зараз« і »еге ж«, вона пішла до кімнати батька і взяла його глек, щоб принести йому свіжої води.

Найкращий колодязь палати був на маленькій терасі на західнім боці. Він діставав воду з міського водотягу і складався з пяти мішаних фігур з мармуру, що тримали на своїх закручених рибачих хвостах мушлю, в якій спочивав бородатий річний бог. Їх конячі голови лили воду у велике заглиблення, яке протягом століть наповнилось зеленими нитками рослин.

Щоб дійти до цього колодязя, Селена мусіла пройти коритар, при якім містилися кімнати, заняті цісарем і його почотом.

Вона знала тільки, що якийсь будівничий з Риму спинився в Льошії, бо попівночі у неї просили мяса й солі; але їй ніхто не сказав, у яких покоях примістилися чужинці.

Коли вона пішла сьогодня по тій самій дорозі, якою ходила що-дня в цю годину, їй зробилось моторошно.

Їй здавалось, що тут не все так, як звичайно,

і коли вона поставила свою ногу на останню ступінь, що вела до коритара, й підняла вище лямпку, щоб побачити, звідки походить шум, який вона, як їй здавалось, чула, вона помітила в півтемряві щось жахливе, що, наблизившись до неї, виглядало як пес, але було більше, значно більше.

У неї кров захолола від жаху.

Де-кілька хвилин вона стояла, як скована, і знала тільки, що гарчання і скрегіт, які вона чула, є злі і загрожують їй.

Врешті здобулася на силу до втечі, але в ту ж мить за нею почулось голосне скажене гавкання і вона почула швидкі кроки потвори, яка гналась за нею по камінній підлозі коритару.

Тепер її щось сильно пхнуло. Глек вилетів з її руки і розлетівся на тисячу черепків і вона, штовхнута мягкою, шорсткою, страшною вагою, впала на підлогу.

Її голосний, жалібний крик відбився луною на твердих, голих стінах коритара і збудив тих, що там спали.

»Подивись, що там є,« — гукнув Адріян своєму невільникові, який зараз скочив і схопився за меч і щит.

»Молосець напав певно на жінку, яка хотіла пройти тут мимо,« — відповів Мастор.

»Здерж його, але не бий!« — гукнув йому вслід цісарь; — »Аргус виконав тільки свій обов'язок.«

Невільник побіг так швидко, як міг, по коритару, вигукуючи голосно ім'я молосця.

Але хто інший відірвав уже пса від його

жертві, а саме Антіної, якого кімната лежала якраз біля місця нападу. Коли він почув гавкання Аргуса і крик Селени, він побіг стримати дога, страшенно злого на варті в темряві.

Коли зявився Мастор, юнак спромігся вже відтягти пса від Селени, яка лежала на сходах, що вели до коритару. Раніш, ніж Антіної міг досягти її, Аргус став над нею і гарчав, вишкіривши зуби.

Пес, якого ласкаві й докірливі слова його друзів швидко заспокоїли, відійшов тихо з похиленою головою вбік. Тим часом Антіної став навколошки над непритомною дівчиною, на яку з широкого вікна падало поранкове світло.

Боязко дивився юнак на бліде обличчя непритомної, підняв її непорушні рамена і шукав на її світлім убранині слідів пролитої крові; ... але даремно.

Помітивши, що вона дихає і її уста рухаються, він гукнув до Мастора:

»Аргус здається тільки повалив її, але не поранив. Вона втратила притомність. Іди швидко в мою кімнату і принеси мені блакитнувату пляшечку з моєї скриньки з мастиями та чару води.«

Невільник свиснув на пса і швидко пішов виконати наказ.

Між тим Антіної лишився біля непритомної дівчини на колінах і зважився підняти її голову з мягким буйним волоссям.

Які чудові були ці бліді, як мармур, шляхетно окреслені риси, яким зворушуючим здалося йому

боляче тремтіння навколо її уст і як приємно було розпещеному улюбленню цісаря, до якого кохання тислось, де він тільки показувався, зявитися тут не покликаним ласкавим помічником.

»Прокинься, але ж прокинься!« — гукнув він до Селени, . . . і коли вона все ще не рухалася, він гукнув з більшим притиском і ніжністю: — »Прокинься ж!«

Вона не чула його і лишилась непорушна й тоді, коли він, почервонівши, закрив легко її оголені плечі пепломом, який дог зірвав з неї.

У цю мить зявився Мастор з водою і блакитною пляшечкою і передав їх бітинійцеві. Тим часом, як Антіоній поклав голову дівчини на свої коліна, невільник швидко відійшов, промовивши:

»Цісаръ покликав мене.«

Юнак намочив оживлюючим плином чоло Селени, дав їй вдихати сильний запах есенції з фіялки і покликав знов голосно й сердечно:

»Прокинься, прокинься ж!«

Її безкровні уста відкрилися і показували йому її маленькі, білі, як сніг, зуби, потім піднялися повіки, що покривали її очі.

Глибоко зітхнувши, поставив він чару і фіолу на землю, щоб підтримати її, коли вона підніметься; але, ледви вона повернула своє обличчя до нього, скочила швидко й поривчасто, та, обнімаючи в смертельнім жаху обома руками його шию, скрикнула:

»Рятуй, Полюксе, рятуй! Ця потвора проковтне мене!«

Антіоній, охоплений жахом, схопив рамена дів-

чини, щоб увільнити від них свою шию, але вони пустили вже його й опали вниз.

У наступну хвилину Селена здрігнулась, ніби стрясена тремтінням гарячки.

Тоді вона підняла знов руки, притисла їх до скрани і подивилась замішано й боязко в обличчя стоячого на колінах юнака.

»Що це? Хто ти?« — запитала вона тихо.

Він піднявся швидко з землі і, помагаючи їй встати, промовив:

»Дяка богам, що ти живеш. Наш великий молосець пхнув тебе на землю. Він має такі страшні зуби.«

Селена стояла тепер просто проти юнака, при останніх його словах вона здрігнулась знов.

»Чуєш ти біль?« — запитав Антіної боязко.

»Так,« — відповіла вона глухо.

»Вкусив він тебе?«

»Я не гадаю. Підійми там спряжку; вона впала з моого пеплюма.«

Бітинієць виконав зараз її наказ. Запинаючи знов свою сукню на плечі, вона запитала ще раз:

»Хто ти? Як зявився цей молосець у нашій палаті?«

»Він належить... він належить до нас. Пізно вечером ми прибули сюди і Понтій нас...«

»То ти належиш до будівничого з Риму?«

»Так; але хто ти?«

»Селена, донька управителя палати.«

»А хто є Полюкс, якого ти кликала на поміч, коли ти прокинулась?«

»Що тобі до того?«

Антіної почервонів і відповів ніяково:

»Я злякався, коли ти з його іменем на устах так поривчасто кинулась на мене, як я відчутив тебе водою і цією есенцією.«

»Я прокинулась би й так і тепер я можу знов іти. Хто приводить злих псів у чужий дім, той повинен їх краще стерегти. Привяжи дога, бо діти, мої маленькі брати й сестри, проходять сюди, коли вони йдуть на двір. Я дякую тобі за твою поміч. А мій глек?«

При цих словах вона пошукала очима гарного баняка, який особливо любила її мати.

Побачивши черепки, що лежали на підлозі, вона схлипнула, не плачуши. Тоді вона скрикнула обурено:

»Це ганебно!«

При цих словах вона повернулась спиною до Антіноя і пішла до мешкання свого батька, обережно ступаючи на ліву ногу, яка її боліла.

Юнак дивився вслід стрункій постаті Селени.

Йому хотілось піти за нею і сказати їй, як йому шкода цього випадку, який стався їй, та що молосець належить не до нього, тільки до кого іншого; але він не зважився на це.

Коли вона вже давно зникла, він усе ще стояв на тім самім місці.

Врешті він спамятався, пішов повільно до своєї кімнати назад, сів там на своє ліжко і дивився мрійливо на підяогу, поки його збудив поклик цісаря.

Селена ледви глянула на Антіноя.

Вона відчувала біль не тільки в лівій нозі,

але й у задній частині голови, на якій була відкрита рана. Її буйне волосся стримало кров, яка виплила з цієї рани.

Вона почувала себе дуже втомленою і втратила гарного кухля, який треба було тепер заступити новим, робила їй більше прикрусти, ніж краса улюблена могла її тішити.

Повільно і стомлено війшла вона до кімнати, де її батько чекав уже на свою воду.

Він був призвичаєний мати її завжди в ту саму годину і, тому що Селена не верталась сьогодня довше, ніж звичайно, він не зінав, як скорочувати собі час; почав бурмотіти та тихо лаятися.

Коли його донька врешті переступила поріг, він помітив зараз, що вона зявилася без кухля, і запитав похмуро:

»Чи я сьогодня не дістану води зовсім?«

Селена похитала головою, впала на стілець і почала тихо плакати.

»Що тобі?« — запитав батько.

»Кухоль розбився,« — відповіла вона сумно.

»Ну, то вважай краще на дорожі речі,« — гри-мав на неї Керавн; — »ти скаржишся завжди, коли немає грошей, а при тім товчеш половину госпо-дарства.«

»Я була повалена на землю,« — відповіла Се-лена й витерла очі.

»Повалена на землю? Ким?« — запитав управи-тель і підвівся повільно.

»Злим догом будівничого, який прибув учора вечером з Риму, і якому ми дали цеї ночі хліба й солі. Він спав на Льошії.«

»І він цькує свого пса на мою дитину!« — скрикнув Керавн, ворочаючи очима.

»Молосець був самий у коритарі, коли я вийшла.«

»Вкусив він тебе?«

»Ні, але він повалив мене і став надо мною вишкіривши зуби; о це було так жахливо!«

»Проклятий, набіглий негідник!« — лютився управитель. — »Я його навчу, як треба поводитися в чужім домі.«

»Лиши вже,« — просила Селена, побачивши, що її батько хопився за крокусово-жовтий паліюм, — »що сталося, того неможна змінити, а як виникнуть прикости та суперечки, то це пошкодить тобі.«

»Зволоч, нахабники, що розпосідаються з кусливими псами в моїй палаті,« — бурмотів він, не слухаючи своєї доньки та впорядковуючи складки свого паліюма, і гукнув гнівно: — »Арсіноє! Чи ця дівчина чує що колись!«

Коли покликана зявилася, він наказав їй розгріти залізо і припалити йому кучері.

»Воно лежить вже біля вогню,« — відповіла Арсіноя: — »ходи зо мною в кухню.«

Керавн пішов за нею і дав закрутити й намастити своє пофарбоване волосся.

При тім молодші діти стояли навколо нього, чекаючи мучної каші, яку Селена давала їм звичайно в цей час.

Керавн відповів на їх раніше привітання остільки привітним киванням, як це дозволяли кліщі Арсіної, які тримали його за волосся.

Тільки сліпого Геліоса, гарненького шостирічного хлопчика, притягнув він до себе і поцілував його щоку.

Він любив особливо ніжно цю дитину, позбавлену найшляхетнішого органу відчуття і все ж таки завжди веселу. Раз він навіть засміявся, коли хлопчик притулився до своєї сестри, махаючої залізом, і запитав: — »Знаєш ти, тату, чому мені прикро, що я не можу бачити?« — і коли управитель відповів цікавим »Ну?«, він промовив: — »Боятися я так охоче хотів би побачити тебе з гарними кучерами, які Арсіноя припалює тобі.«

Але веселість управителя зникла, коли його донька спинила свою роботу й напів серіозно напівжартовливо запитала його:

»Чи ти, тату, думав далі про прийом цісаря? Я прибіраю тебе так гарно що-дня, але цього разу ти повинен мене причепурити.«

»Ми побачимо,« — відповів Керавн, ухиляючись.

»Чи ти знаєш,« — казала Арсіноя далі і затисла нагрітими кліщами останній кучер, — »сьогодні вночі я ще раз усе передумала. Коли нам уже зовсім не пощастило зібрати гроши на мое убрання, то все ж таки можна було б...«

»Що?«

»Селена також не мала б нічого проти цього.«

»Проти чого?«

»Ти будеш знову гніватися.«

»Кажи лише.«

»Ти ж платиш податки, як кожний інший громадянин.«

»Ну, то що ж із того?«

»Що ми також мали б право, зажадати де-чого від міста.«

»На що?«

»Щоб заплатити за мое убрання для свята, яке уряджує не хтось окремий, але ціле громадянство для цісаря. Ми не повинні брати милостині, але було б по-дурному відхиляти, що пропонує нам багате місто. Це було б просто обдаровувати його.«

»Ти мовчи,« — гукнув Керавн щиро обурений і надармо намагався пригадати собі речення, яким він учора відкинув подібну думку. — »Ти мовчи й чекай, поки я сам почну знов говорити про ці справи.«

Арсіноя кинула кліщі на огнище з такою нехіттю, що вони забряжчали об камінь; а її батько вийшов з кухні і пішов до кімнати.

Там він побачив Селену на своїй подушці і стару невільницю, яка поклала мокру хустку на її ліву ногу, а другу хустку притискала до її потилиці.

»Ранена?« — скрикнув Керавн і його очі почали повільно повернутись із правого боку на лівий і навпаки.

»Тут, подивись на цю опухлину,« — заверещала стара ломаною грецькою мовою, наближаючи свою чорною рукою сніжно-білу ногу Селени до очей її батька. — »Тисячі багатих пань не мають таких маліх рук, як це. Бідна, бідна маленька нога.«

При цих словах стара притисла свої уста до пальців ніг дівчини.

Селена відсунулась назад і промовила, звертаючись до батька:

»Рана там угорі маленька і нічого не значить, але мясо і жили тут на кісточці напухли. Нога трохи болить, коли я ступаю. Коли пес повалив мене, я певно вдарилася до камінних ступнів.«

»Це нечувано!« — скрикнув Керавн, якому кров кинулась знов до голови. — »Чекай лише! Я їм покажу, що я гадаю про таке поводження.«

»Ні ні,« — просила Селена. — »Попроси їх тільки ввічливо, щоб замкнули пса або взяли його на ланцюг, щоб він не зробив нічого дітям.«

Її голос згучав дуже боязко при цих словах, бо страх, що батько може втратити свою посаду, якої, як їй здавалось, вона й сама не знала чому, він давно вже позбувся, був у неї сьогодня більший, ніж звичайно.

»До того, що тут сталося, та ще й добрі слова!« — відповів Керавн, заперечуючи, ніби відноснонього припускали щось нечуване.

»Ні, ні, тільки скажи йому свою думку,« — кричала стара. — »Коли б це сталося твому батькові, він показав би вже цьому чужому каменяреві!«

»І його син Керавн не подарує йому нічого,« — запевнив управитель і залишив кімнату, не зважаючи на прохання Селени, щоб він не розпалювався.

В передпокої він знайшов свого невільника і наказав йому, щоб узяв палицю, йшов попереду і повідомив про його прихід гостя будівничого Понтія, який мешкає в одній із кімнат обіч коритару, що провадить до колодязя.

Так виглядало це й по-панськи і таким спосо-

бом проводиръ мусів зустрітися перший з моло-
щем, якого він вважав, як і всіх псів, огидним
створінням.

Коли управитель наближався до своєї цілі,
він був у відповіднім настрої і міг сказати правду
чужинцеві, який прибув сюди, щоб давати кусли-
вим псам валити членів його родини.

ЧОТИРНАДЦЯТИЙ РОЗДІЛ.

Адріян спав чудово; правда — лише де-кілька годин, але вони вистарчали зовсім, щоб відсвіжити його духа.

Тепер він був у своїй кімнаті і підійшов до вікна, яке займало більш половини західної стіни й відкривалось на море.

Дві високі колонни з шляхетного брунатно-червоного порфиру з білими цятками по нім та коринтськими позолоченими капітелями оточували праворуч і ліворуч дуже широкий отвір, що починався вже де-кілька пядей понад підлогою.

Цісарь сперся на одну з колонн і гладив молосця, якого бадьора чуйність тішила його. Що було йому до того страху, який цей пес завдав якісь дівчині?

Біля другої колонни стояв Антіноєм.

Він поставив свою праву ногу на низьку лутку вікна і похилив горішню частину свого тіла до кімнати. Підборіддя лежало при цім на його руці, а локіть на його коліні.

»Цей Понтій дійсно здібний чоловік,« — промовив Адріян, показуючи рукою на килим, повішений на вужчій стороні кімнати. — »Цю тканину виготовано по малюнку з овочами, який я намалював колись і дав зробити по нім тут мозаїку.

Вчора цей покій зовсім ще не був призначений для мене, отже цей килим повішено тут у часі між нашим прибуттям і теперішньою хвилиною. І як багато інших гарних речей стоїть тут навколо! У мене виглядає затишно й око знаходить уже де-що, чим воно може тішитися.«

»Спробував ти ці чудові подушки там ззаду?« — запитав Антіною. — »І ці бронзові фігури там у кутках подобаються мені.«

»Це чудові праці,« — промовив цісаръ, — »але я дуже охоче віддав би їх за це вікно. Що тут синіше, небо чи море? Яке весняне повітря віє на нас тут у грудні! Що повинно нас більше тішити, ці несчислимі кораблі в пристані, які сполучують це цвітуче місто з далекими країнами і благословляють його багатством, чи ці будови, які притягають око, куди воно не звертається! Невідомо, чи треба більш дивуватися їх показній великості чи гармонійній красі їх форм...«

»Який же це довжелезний, могутній вал, що звязує острів з твердою землею? Дивись — там проходить велика трирема під одною з широких арок, на яких він тримається?«

»Це та мостова будова, якуalexandrійці з гордістю називають своїм гептастадіоном, бо він має бути сім стадій завдовжки. У своїй горішній частині криє він, як сук бузини свою серцевину, камінну ринву, яка доставляє води островові Фарусові.«

»Шкода,« — промовив Антіною, — »що звідси неможна цілком оглянути цеї будови і людей та повозів, що рояться, як працьовиті комахи на його спині. Цей маленький острів та вузька, до пристані

сягаюча полоса землі з високою, вузькою будовою на кінці, напів закривають її.«

»Але вони служать сами по собі до оживлення образу,« — відповів цісар. — »У цім маленькім замку з його пристаню жила часто Клеопатра, і в тій високій вежі на північнім вістрі цієї коси, навколо якої тепер граються сині хвилі та літають так весело чайки й голуби, перебував Антоній по бої при Акціюмі.«

»Щоб забути свою ганьбу,« — скрикнув Антіон.

»Він називав її своїм Тімоніюмом, бо він хотів бути там, як мудрий людоненависник з Атен, без поміхи з боку інших смертних. Що було б, коли б я назвав цю Льошію своїм Тімоніюмом?«

»Слави і величі не потрібно ховати.«

»Хто каже тобі,« — запитав цісарь - софіст, — »що Антоній замкнувся там від сорому? Він довів досить часто на чолі своєї кінноти, що він відважний вояка і коли при Акціюмі, як усе ще йшло добре, він наказав завернути свій корабель, то сталося це не із страху перед мечами й списами, тільки тому, що доля примусила його підпорядковувати свою сильну волю бажанням жінки, від долі якої залежала його власна доля.«

»Отже ти вибачаєш йому його поводження?«

»Я намагаюся тільки зрозуміти його й ніколи не повірю, що сором міг спонукати Антонія до чогось. Ти гадаєш, що я міг би почевоніти? Хто зайдов так далеко, що відчуває призирство до світа, той більш не соромиться.«

»Але чому ж Марк Антоній заперся в цій оточеній морем вязниці?«

»Бо для кожного порядного чоловіка, який прогуляв цілий рік із жінками, блазнями і підлесничками, мусить прийти раз хвилина, коли його охопить огіда. В такі години він приходить до перевонання, що він у цілій тій банді — єдина людина, з якою варто мати зносини. По Акціюмі це стало ясно для Антіоя і, щоб бути раз у поряднім товаристві, він полішив людей.«

»Це певно гонить тебе також інколи до самотності?«

»Можливо; але ти, ти можеш завжди йти за мною.«

»Чи ти вважаєш мене за лішого, ніж інших?« — скрикнув Антіон втішено.

»У всякім разі за кращого,« — відповів Адріян привітно. — »Питай тільки далі.«

Антіон потріував де-кілька хвилин, поки міг піти за цею спонукою. Врешті зібрав свої думки і дав зясувати собі, чому більшість кораблів їздить до пристані Євностуса, положеної по той бік Гептостадіона. Вхід до неї був менш небезпечний, ніж той, який провадив між Фарусом і кінцем Льошії до східних пристаней... Відносноожної будови у місті, про яку питав улюбленець, міг Адріян дати пояснення.

Коли цісарь вказав на Сому, де спочивали тлінні останки Олександра Великого, він замислився і промовив до себе:

»Великий... Можна було б позаздріти македонському юнакові! Не за це почесне імя, бо таке імя було й у багато інших людей меншої вартості; але тому, що він справді заслужив його.«

Жадного з дальших запитань бітнійця не залишив Адріян без відповіди.

Антіон слідкував із зростаючим здивуванням за його поясненням і врешті скрикнув:

»Як ти знаєш це місто, якого ти ніколи не відвідував!«

»Це одна з найбільших утіх, які дає подорож,« — відповів Адріян, — »що ми в дорозі бачимо багато речей, що до яких ми утворили собі уявлення на основі книжок і оповідань. Тепер вони спонукають нас, щоб ми порівняли їх з їх образом, який стояв перед нашим духовим оком, поки ми зустрілися з ними самими. Бути несподівано враженим новиною, здається мені меншою насолodoю, ніж побачити вперше відоме, яке ми вважали вартим, щоб роздивитися в ньому близче. Розумієш ти, що я думаю?«

»Я гадаю, що так. Про щось чують, а коли його бачать, то питаютимуть себе, чи слушно про нього думали. Я уявляю собі людей і країни, які мені хвалять, завжди країнами, ніж я їх потім знахожу.«

»Решта, що виходить тоді на некористь дійсних речей,« — відповів Адріян, — »робить їм менший закид, ніж приносить чести пильній, прикрашуючій силі уяви твоїх років. Я... я...« — і цісаръ подивився, гладячи свою бороду, в далечінь, — »чим старіший я роблюся, тим частіше пізнаю, що людей, країни і речі можна уявляти собі так, що, коли зустрінемо їх уперше, ми маємо слухність, гадаючи, що ми їх уже давно знаємо, що їх уже відвідали й бачили власними очима. І тут мені також здається, що я не бачу нічого нового, тільки

все давно знане. Але в цьому немає нічого дивного, бо я знаю свого Страбона і чув та читав сотку справоздань про це місто. Все ж таки є також багато де-чого, що було мені цілком чуже, але при наближенні до цього мені здається, що я його вже раніш бачив або пережив.«

»Щось подібне я пережив уже також,« — промовив Антіною. — »Чи наша душа жила справді вже в інших тілах і згадує собі інколи вражіння із свого попереднього життя? Фаворін оповідав мені раз, що один великий фільософ, я гадаю, Платон, твердить, що, перед нашим народженням, нашу душу водять по небі вгору і вниз, щоб вона могла роздивитися по землі, на якій їй призначено жити пізніше. Окрім того Фаворін говорить...«

»Фаворін!« — скрикнув Адріян, заперечуючи, — »цей красномовець має багато зручности надавати думкам, висловленим великими людьми, інші форми; але він не вміє підслухувати таємниці власної душі, для цього він говорить забагато, для цього він замало може обйтися без шуму життя.«

»Це явище ти помітив, але ти не годишся з поясненням Фаворіна?«

»Так, бо я зустрічав, як старих знайомих, людей і речі, які побачили світ вже довго по моїм народженні. Може моє пояснення не підходить до всіх людей, але в мені живе, ще я знаю напевно, щось таємниче, що ділає і творить у мені незалежно від мене самого, входить і опускає мене по своїй власній вподобі. Назвемо це моїм демоном чи моїм генієм, імя не має тут значіння. Не завжди з'являється це щось, коли я кличу його, і часто

воно діє в мені, коли я цього найменше чекаю. В кожну годину, в яку воно живе в мені, належить мені багато того, що є властиве його власним здібностям і досвідові. Що було відомо йому, то здається й мені таке ж, коли я зустрічаюся з цим. Александрія мені не чужа, бо мій геній бачив її, пролітаючи над нею. Багато дечого вивчив і сотворив він у мені і для мене. Сотню разів я питаю себе перед своїм власними готовими творами: можливо це, що ти, Адріяне, син твоєї матері, виконав це? Як зветься ця чужа сила, яка помогла тобі при виконуванні цього? Тепер я знаю її і бачу, як вона діє також і в інших. До кого вона входить, той незабаром перевищає подібних собі, а найдіяльніше показується вона в мистцях. Чи з звичайних людей робляться великі мистці, якраз тому, що геній вибрав їх своїм осідком? Чи ти зрозумів мене?«

»Не цілком,« — відповів Антіній, якого великі очі жваво блищають, поки він оглядав з цісарем місто, і тепер затуманені дивились втомлено на підлогу. — »Не гнівайся на мене, пане. Таких речей я напевно ніколи не зрозумію, бо нема такої людини, з якою те, що ти називаєш своїм генієм, мало б менше спільного, ніж зо мною. Власного мислення я не знаю, слідкувати за думками інших мені важко, і я хотів би справді знати, що порядного міг я колись виконати! Коли я щось роблю, мої душі не помагає жаден демон, ні, вона почуває себе зовсім безпорадною і западає в мрії. Коли я виконую щось, то я мушу сказати собі, що мені напевно було б можливо, зробити це краще.«

»Самопізнання«, — засміявся Адріян, — »є верх мудrosti. Кожний зробив своє, коли він збагатив уяву приятеля чимсь гарним. Те, що інші виконують своїми творами, ти мусиш осягати самим своїм істнуванням. Тихо, Аргусе!«

При цих останніх словах молосець підвівся і з гарчанням наблизився до дверей. Не зважаючи на оклик свого пана, він голосно загавкав, коли почулось сильне стукання.

Адріян подивився здивовано на двері й запитав:

»Де Мастор?«

Антіною гукнув ім'я невільника до сусідньої спальні, але без наслідку.

»Що сталося з цим хлопцем?« — запитав Адріян. — »Він є звичайно завжди під рукою, жвавий, як жайворонок, а сьогодня він виглядав, як мрійник, і при одяганні йому випали з рук спершу мої черевики а потім наплечна застібка.«

»Я прочитав йому вчора лист з Риму. Його молода жінка подалася з одним корабельником у далечінн.«

»Побажаємо йому щастя, що він знову вільний.«

»Він здається любив її.«

»Гарний хлопець, що є моїм улюбленим невільником, може мати відшкодування за це, скільки хоче.«

»Але він ще не має його. Зпочатку він відчуває біль за тим, що втратив.«

»Як це мудро! Там стукають уже знов. Подивись, хто це собі дозволяє... Але ж тут має право кожний стукати; я ж на Льошії не цісарь,

тільки звичайний приватний чоловік. Ляж, Ар'усе! Чи ти сказився, старий? Цей пес, здається, вважає більше, ніж я самий, на мою гідність і забава в будівничого, здається, не подобається йому.«

Антіної підняв уже руку, щоб узятися за клямку, як відчинено обережно двері зовні і невільник управителя переступив через поріг.

Старий чорний ńевільник виглядав дуже зліденно.

Поважна постать цісаря і гарне одіння його улюбленця збентежили його, а грізне гарчання молосця завдавало йому такого страху, що він боязко стулив свої худі ноги негра і боронив їх, оскільки було можна, своїм розлізлим плащиком.

Адріян подивився здивовано на цю бідолашну постать і запитав тоді:

»Чого ти хочеш, чоловіче?«

Невільник спробував зробити крок наперед; але, на енергійний наказ Адріяна, він зупинився і, дивлячись на свої плоскі ноги, чухав свою коротко підстрижену сиву бороду, що повилазила окремими круглими плямками.

»Ну?« — запитав знов Адріян зовсім не підбадьоруючим тоном і в небезпечний спосіб ослабив пальці, якими він тримав нашийник молосця.

Зігнуті коліна невільника почали тремтіти і протягнувши свої широкі долоні до сивобородого пана, який здавався йому не менш страшний, ніж його пес, він почав белькотіти страшенно ломаною грецькою мовою привітання, яке його володарь багато разів прооказував йому і з якого виходило,

що він зявляється перед будівничим Клявдієм Венатором з Риму, щоб сповістити його про прибуття члена Ради міста, македонського і римського громадянина Керавна, сина Птолемея, управителя, раніш королівської а тепер ціарської, палати на Льошії.«

Адріян полишив безжалісно небораку, на чолі якого перлилися краплини поту, щоб промовляв до кінця, і тер при цім від задоволення руки.

Щоб продовжити бажаний жарт, він не хотів помогти гідному пожалування старому, коли його белькотячий язик натикався на непереможні перешкоди.

Коли негр скінчив урешті своє напущене повідомлення, Адріян промовив привітно:

»Скажи свому панові, що він може війти.«

Ледви невільник опустив кімнату, як володарь тукнув свому улюбленцеві:

»Це чудовий жарт! Як буде виглядати Юпітер, попереду якого летить такий орел!«

Керавн не дав довго чекати на себе.

Тим часом, як він ходив взад і вперед по коридору, при якім були положені кімнати ціаря, його злив настрій ще побільшився, бо він відчув як зневагу з боку будівничого, що той полишив його самого чимало хвилин, які здавались йому чвертьми години, довідавшись уже напевно від невільника про його походження і гідність.

І його припущення, що цей римлянин впровадить його особисто до кімнати, зовсім не мало сповнитися, бо повідомлення невільника згучало коротко: »Він може війти.«

»Він сказав: „я можу“, а не: „я схочу“, або „я маю ласку“?« — запитав управитель.

»Він може“, сказав він, « — відповів невільник.

Керавн вигукнув коротке »так«, насунув краще золотий обруч на свої кучері, відкинув голову назад, зложив, глибоко дихаючи, руки на широких грудях і наказав чорному:

»Відчини двері.«

Управитель переступив поважно через поріг. Тоді він схилився, щоб не порушити приписів ввічливості, кудись у порожнє і хотів уже почати гострими словами свою догану, коли його погляд на цісаря, близкуче оздоблення покою, надане йому від учора, а також і дуже непривітне гарчання молосця спонукали його ужити мягших струн.

Його невільник ішов слідом за ним і шукав собі безпечного місця між виступом стіни біля дверей та подушками, а він сам, перемагаючи свій страх перед догом, ступив добрий кавалок в кімнаті вперед.

Цісарь сів на підвіконник, поставив свою ногу на шию молосця і дивився на Керавна, як на гідну подиву рідкість.

При тім його погляд зустрівся з поглядом управителя і показав цьому, що він має діло з більшим паном, ніж сподівався.

Щось величне було в особі чоловіка, який сидів тут перед ним; але як-раз тому його гордість стала навспиньки і він запитав, хоч і не гостро і не зачіпно, як це був його намір, то у всякому разі з бундючною гідністю:

»Стою я перед новим гостем Льошії будівничим Клявдієм Венатором з Риму?«

»Ти стойш...« — відповів цісарський індустріал Антіноя хитрий бічний погляд.

»Ти знайшов приязне приняття в цій палаті. Як мої батьки, які від століть керували нею, так і я вмію свято додержувати права гостинності.«

»Я здивований високим віком твого роду і схиляю голову перед вашими добрими переконаннями,« — відповів Адріян подібним тоном, як управитель. — »Що довідаємося ми ще від тебе?«

»Я прийшов сюди не для того, щоб оповідати історії,« — промовив Керавн, у якім ворушилась жовч, бо йому здавалось, що він помічає глузливу посмішку на устах чужинця, — »я прийшов сюди, не для того, щоб оповідати історії, а для того, щоб скаржитися, що ти, привітно принятий, як пожаданий гість, так мало дбаєш про те, щоб боронити тих, кому ти зробив шкоду.«

»Що це значить?« — запитав Адріян, піднявся зного зі свого місця і кинув Антіноєві, щоб потримав дуга, який показував особливу відразу до управителя. Він бачив очевидно по нім, що той не прийшов з наміром зробити якусь приємність його панові.

»Чи цей небезпечний пес із вишкіреними зубами належить до тебе?« — запитав Керавн.

»Так.«

»Він повалив сьогодня вранці мою доньку і розбив коштовний кухоль, з яким вона охоче виходить ранком з дому.«

»Я чув уже про цей нещасливий випадок,« — відповів Адріян, — »і дав би багато, коли б я міг зробити, щоб це було не сталося. Посудину я тобі добре відшкодую.«

»Я прошу тебе, не додавай ще образ до лиха, якого ми зазнали через твою провину. Батько донъки, на яку напали й поранили її...«

»Отже Артус все ж таки вкусив її?« — скривнув Антіною перелякано.

»Ні,« — відповів Керавн. — »Але коли пес повалив її на пілогу, вона поранила голову й ногу і терпить біль.«

»Це сумно; а тому, що я сам маю досвід у лікуванні,« — промовив Адріян, — »я охоче спробую помогти біdnій дівчині.«

»Я плачу фаховому лікареві, який обслуговує мене й мою родину,« — відповів управитель відхиляючим тоном, — »і я прийшов сюди, щоб просити, або, коли маю бути отвертий, щоб жадати...«

»Чого?«

»По-перше, щоб у мене попрохали вибачення.«

»До цього будівничий Клявдій Венатор завжди готовий, коли інший терпить шкоду з його вини або вини його оточення. Я повторюю, що мені щиро шкода того, що сталося і прохаю тебе: скажи дівчині, з якою стався нещасливий випадок, що її біль є мій біль. Чого хочеш ти ще більш?«

Риси управителя розгладились при останніх словах і він відповів менш схильовано, ніж раніше:

»Я мушу прохати тебе, щоб ти посадив свого пса на ланцюг, запер або зробив його непшкідливим в інший спосіб.«

»Це сказано сильно,« — скрикнув цісарь.

»Це тільки слушне жадання, на якім я настоюю«, — відповів Керавн рішучо. — »Ані я ані мої діти не певні свого життя, поки ця дика бестія вільно лютує тут.«

Адріян ставив памятники вмерлим улюбленим псам і коням і його вірний Ар'гус був для нього не менш дорогий, як для інших бездітних людей їх чотирьохногі приятелі; тому жадання товстого чудака здалось йому таке нахабне і потворне, що він незадоволено скрикнув:

»Дурниця! Пса будуть стерегти і більш нічого.«

»Ти посадиш його на ланцюг,« — відповів Керавн, ворочаючи очима, — »або знайдеться інший, що зробить його назавжди нешкідливим.«

»При цім боязкому убійникові повелось би не добре!« — скрикнув Адріян. — »Що ти гадаєш, Ар'гусе?«

При цих словах дог' випростався й кинувся б управителеві на горло, коли б його пан і Антіной не вдержали його.

Керавн почував, що дог' загрожує йому, але в цю хвилину він дав би розірвати себе, не відступивши, в такій мірі панував над ним гнів, що походив від ображених гордощів.

»Отже і на мене ц'куватимуть пса у цім домі?« — запитав він зачіпно і вперся лівим кулаком у бік. — »Кожна річ має свої межі, а також і моя терпеливість з огляду на гостя, який, не зважаючи на свій зрілий вік, ні на що не дивиться. Я повідомлю префекта Тіціана, як ти тут поводишся, і цісарь, коли прибуде сюди, мусить довідатися...«

»Що?« — засміявся Адріян.

»Як ти поводишся зо мною.«

»А до того часу дог' залишиться там, де він є, і під добрим доглядом. Але, чоловіче, кажу тобі наперед, Адріян відноситься до псів так само добре, як і я, а до мене ще приязніше, ніж до псів...«

»Ми вже побачимо, — лютував Керавн. — Я чи дог'!«

»Я боюся... що дог'.«

»Тим самим Рим поповнить нове насильство,« — скрикнув Керавн і очі його ворочались із правого боку на лівий і назад. — »Ви одібрали Птолемеям Єгипет.«

»Цілком слушно, а окрім того це — задавнена історія.«

»Право не задавлюється, як кепський борт.«

»Але воно зникає разом з особами, до яких воно має відношення. Як довго нема вже жадних Лягідів!«

»Це гадаєте ви, бо вам це здається вигідним,« — відповів управитель. — »В мужі, який стоїть тут перед тобою, тече кров македонських князів цеї країни. Мій найстарший син носить ім'я Птолемея Геліоса, з яким, як ви це твердите, загинув останній Лягід.«

»Мицій, маленький, сліпий Геліос,« — перервав чорний невільник промову свого пана, бо він був призвичаєний, уживати ім'я нещасливого малого, як щит, коли Керавн перебував у небезпечнім настрої.

»Отже останній нащадок Лягуса сліпий?« — за-

сміявся цісарь. — »Рим може почекати його жадань. Але я повідомлю цісаря, якого небезпечного претендента криє цей дім.«

»Видай мене, оскаржуй, роби наклепи,« — скрикнув управитель призирливо. — »Але я не дозволю наступати на себе. Чекай! Чекай! Ти знатимеш мене!«

»А ти молосця,« — відповів Адріян, — »коли ти зараз не опустиш кімнати із своєю линяючою вороною.«

Керавн кивнув свому невільникові і повернувся, не прощаючись, спиною до свого ворога.

На порозі кімнати він спинився хвилину і гукнув до Адріяна:

»Будь певний; я буду скаржитися в Раді і напишу цісареві, як тут насмілюються поводитися з македонським громадянином.«

Коли управитель опустив кімнату, Адріян пустив молосця, який люто кинувся до дверей, що зачинилися між ним та предметом його неприхильності.

Адріян гукнув йому, щоб був тихо, і промовив, звертаючись до свого улюблена:

»Не чоловік але потвора! Смішний і разом з тим обридливий у вищій мірі! Як у нім скаженіла лють і все ж таки не могла справді вибухнути! Таких запеклих панків я стережуся. Вважай на моого Аріуса і не забувай, що ми в Єгипті, країні, про яку вже Гомер сказав, що вона повна отрути. Мастор повинен уважно дивитися; а от він урешті..«

Кінець першого тому.

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

- I. Мопасан: **Монт Оріоль**, роман, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. I. том, 8⁰, XVIII + 174 сторін. Ціна 21.600 а. кор., 30 цент.
— **Монт Оріоль**, II. том, 8⁰, 180 сторін. Ціна 19.800 а. кор., 30 цент.
— **На воді**, оповідання, переклав М. Шраг. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰. XX + 144 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент.
A. Мюссе: **Андреа дель Сарто**, драма, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, VIII + 91 + (1) сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
— **Тіціянів Син**, оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XII + 79 + (1) сторін. Ціна 10.800 а. кор., 20 цент.
Стендалль: **Абатесса ді Кастро**, оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XVI + 160 сторін. Ціна 19.500 а. кор., 30 цент.
— **Ченчі**, оповідання, переклав С. Пащенко. З передмовою дра О. Грицая. 8⁰, XII + 56 сторін. Ціна 7.200 а. кор., 12 цент.
L. Толстой: **На кожний день**, переклав В. Тулупа, том I, Січень. 8⁰, 100 сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
— **На кожний день**, том II, Лютий. 8⁰, 96 сторін. Ціна 10.800 а. кор., 20 цент.
— **На кожний день**, том III, Березень. 8⁰, 104 сторін. Ціна 12.600 а. кор., 20 цент.
I. Фльобер: **Салямбо**, роман, переклав Б. Чорний. З передмовою дра О. Грицая. I. том, 8⁰, VI + 154 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент.
— **Салямбо**, II. том, 8⁰, 140 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.
— **Салямбо**, III. том, 8⁰, 144 сторін. Ціна 16.200 а. кор., 25 цент.

Друкуються:

- G. Бальзак: **Батько Горіо**, роман, переклала В. О'Коннор-Вілінська. 8⁰.
E. Бульвер: **Останні дні Помпейів**, роман, переклав Ю. Русів. 8⁰.
A. Доде: **Сафо**, роман, 2 томи переклав Б. Чорний. 8⁰.
E. Золя: **Рим**, роман, переклав С. Пащенко. 8⁰.
B. Скот: **Айвенго**, роман, переклала Др. Н. Суровцова. 8⁰.
L. Толстой: **На кожний день**, IV—XII томи. Квітень—Грудень. 8⁰.
I. Тургенев: **Записки мисливця**, оповідь, пер. С. Назаренко. 8⁰.

Готуються до видання переклади творів таких авторів: **Андерсен, Бальзак, Гердер, Гете, Гольдстіт, Грільпарцер, Дікенс, Доде, Достоєвський, Еліот, Кінгслей, Лессінг, Меріме, Мультатулі, Такерей, Тургенев, Шерідан, Шіллер, Штіфтер, Якобсен.**

III. Бібліотека „Українській дитині“.

Досі з'явилися:

- Ч. 1. **Лісовий царь Ох.** Народна казка. З 5 образками і 3 кольоровими малюнками Ю. Русова і кольоровою окладинкою. 4⁰, 24 сторін. Ціна 10.500 а. кор., 18 цент.

(Далі на 4 стор.)

ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“.

- Ч. 2. **Злідні.** Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 11 + (1) сторін. Ціна 6.000 а. кор., 10 цент.
- Ч. 3. **Царь Лев.** Народна казка. З 29 малюнками (в два кольори) Олени Кульчицької і кольоровою окладинкою. 4⁰, 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.
- Ч. 4. **Хатка в лісі.** Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 16 сторін. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.
- Ч. 5. О. Олесь: **Рак рибалка.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 6 образками і 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.
- Ч. 6. **Царенкі і змій.** Народна казка. З 6 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.
- Ч. 7. О. Олесь: **Вовчена.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 2 образками і 4 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.
- Ч. 8. **Про морського царя його дочок.** Народна казка. З 5 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 20 сторін. Ціна 10.000 а. кор., 15 цент.
- Ч. 9. О. Олесь: **Іменини.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 2 образками і 13 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.
- Ч. 10. **Шаревич Яків.** Народна казка. З 9 кольоровими малюнками Ю. Вовка і кольоровою окладинкою. 4⁰, 32 сторін. Ціна 12.500 а. кор., 20 цент.
- Ч. 11. О. Олесь: **Ялинка.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 4 образками і 14 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.
- Ч. 12. О. Олесь: **Поєдинок.** Поезії. 4⁰, 16 сторін. З 4 образками і 4 кольоровими малюнками Ю. Вовка. Ціна 8.000 а. кор., 12 цент.

Готуються до друку дальші випуски з кольоровими малюнками і кольоровою окладинкою.

**У Видавництві „Чайка“
можна замовляти також оці книжки:**

- А. Крушельницький: **Артистка**, драма в 3 діях. 8⁰, 124 сторін. Ціна 14.400 а. кор., 25 цент.
— **Буденний хліб**, оповідання. 8⁰, 284 ст. Ціна 30.600 а. кор., 50 цент.
— **Ірена Оленська** і інші оповідання. 8⁰, 296 сторін. Ціна 32.400 а. кор., 50 цент.
— **Як пригорне земля**, повість у двох частинах (I. ч.: Як промовить земля. 8⁰, 152 сторін. Ціна 18.000 а. кор., 30 цент. II. ч.: Як пригорне земля. 8⁰, 300 сторін. Ціна 34.200 а. кор., 50 цент.)
С. Черкасенко (П. Стах): **Твори**, том I (Поезії). 8⁰, 204 сторін з портретом автора. Ціна 25.000 а. кор.
— **Твори**, том II (Поезії). 8⁰, 198 сторін. Ціна 25.000 а. кор.

Ціни подані в австрійських коронах і американських доларах.

Замовляти можна в кожній українській книгарні або просто у видавництві „Чайка“ у Відні:

**VERLAG „TSCHAJKA“
Österreich, Wien V., Nikolsdorfergasse 7—11.**